

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**DÜNYA'DA BÜYÜK KOALİSYON ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DE
UYGULANABİLİRLİĞİ**

Yüksek Lisans

Canan DEMİRCİ

Çorum - 2023

DÜNYA'DA BÜYÜK KOALİSYON ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Canan DEMİRCİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Veysel DİNLER

Çorum 2023

KABUL ONAY SAYFASI

Canan DEMİRCİ tarafından hazırlanan “Dünya’da Büyük Koalisyon Örnekleri ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” adlı tez çalışması 18/09/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Veysel DİNLER (Danışman)

Doç. Dr. Mehmet KANATLI

Dr. Öğr. Üyesi Erkan DUYMAZ

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 06/10/2023 tarih ve 2023/1831 sayılı kararı ile Canan DEMİRCİ'nin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Canan DEMİRCİ

DÜNYA'DA BÜYÜK KOALİSYON ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Canan DEMİRCİ

ORCID: 0000-0002-9748-3963

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Eylül 2023

ÖZET

Büyük koalisyon kriz dönemlerinde farklı ideolojik görüşlere sahip iki büyük partinin veya birbirine yakın oy oranına sahip birden fazla partinin bir amaç etrafında bir araya gelerek koalisyon oluşturmasıdır. Bu tür koalisyonlar kriz dönemlerinde ortaya çıkmakta ve son çare olarak görülmektedir. Almanya, Avusturya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Türkiye'nin ilk koalisyon tecrübesi 1961 yılında bir büyük koalisyon örneğidir. Türkiye'de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte, partiler arasındaki ittifakların önemi artmıştır. Büyük koalisyon her ne kadar parlamenter sisteme özgü gibi düşünülse de başkanlık sistemlerinde de uygulanabilmesi mümkündür. Bu çalışma, dünyadaki büyük koalisyon örneklerinden bahsederek Türkiye'de büyük koalisyon uygulamasının olup olamayacağını tartışmaktadır. Türkiye'de büyük koalisyon önünde teorik bir engel olmamakla birlikte, son yıllarda siyasetteki üslup, kutuplaşma, siyaset ve demokrasi kültürü, büyük koalisyon önündeki fiili engeller olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Büyük Koalisyon, Koalisyon, Siyasal Uzlaşma, Kriz, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.

Bilim Kodu: 113201

GRAND COALITION EXAMPLES IN THE WORLD AND THEIR APPLICABILITY IN TURKIYE

Canan DEMİRCİ

ORCID: 0000-0002-9748-3963

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science of Philosophy Thesis

September 2024

ABSTRACT

A grand coalition is the formation of a coalition by two major parties with different ideological views or more than one party with similar voting rates, coming together around a common goal in times of crisis. Such coalitions emerge in times of crisis and are seen as a last resort. It is widely practiced in European countries such as Germany, Austria, and Italy. Turkey's first coalition experience is an example of a grand coalition in 1961. With the transition to the presidential government system in Turkey, the importance of alliances between parties has increased. Although grand coalition is thought to be specific to the parliamentary system, it is also possible to apply it in presidential systems. This study discusses whether grand coalition practice can be implemented in Turkey by mentioning grand coalition examples in the world. Although there is no theoretical obstacle to the grand coalition in Turkey, in recent years the rhetoric in politics, polarization, political culture, and democracy culture have emerged as actual obstacles to the grand coalition.

Key Terms: Grand Coalition, Coalition, Political Consensus, Crisis, Ideology, Presidential Government System. Grand Coalition, Coalition, Crisis, Presidential Government System.

Science Code: 113201

TEŞEKKÜR

Araştırmam boyunca yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren, yüksek lisans eğitimi boyunca derslerini zevkle dinlediğim yüksek lisans tez danışman hocam olan değerli Doç.Dr. Veysel DİNLER'e; tez yazım sürecinde tüm davranışlarıma anlayış gösterip, her koşulda yanımda olacağını hissettiren aileme; vazgeçmeyi düşündüğümde beni heveslendiren, yorulduğumda arkamdan ittiren, stresimle başa çıkmama yardımcı olan, eleştirileri ile ufkumu açan, hüznümle hüznlenen, neşemle neşelen ve bu süreç boyunca asla yanımdan ayrılmayan arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Canan DEMİRCİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

BÜYÜK KOALİSYON KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Büyük Koalisyon Kavramı.....	4
1.1.1. Büyük koalisyon kurulmasına etki eden parlamento dışı nedenler.....	5
1.1.2. Büyük koalisyon kurulmasına etki eden parlamento içi etkenler.....	5
1.1.3. Büyük koalisyon kurulma amaçları.....	6
1.2. Büyük Koalisyon Tecrübesine Sahip Ülkeler	10
1.2.1. Almanya’da büyük koalisyon.....	10
1.2.1.1. Konsensüs Zorunluluğu	11
1.2.1.2. Siyasi Parti Sistemi	12
1.2.1.3. Deneyimler	13
1.2.2. Avusturya’da büyük koalisyon	15
1.2.3. İtalya’da büyük koalisyon	16
1.3. Büyük Koalisyonların Siyasi Etkileri.....	18
1.3.1. Büyük koalisyonların avantajları	21
1.3.2. Büyük koalisyonların dezavantajları.....	22
1.4. Büyük Koalisyonun Sonuçları	22

2.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASAL KRİZLER VE HÜKÜMET SİSTEMİ

2.1. Kriz Kavramı.....	25
2.1.1. Kriz türleri	26
2.1.2. Krizlerin izleri.....	27

2.2.	Türkiye’de Yaşanan Krizler ve Sonuçları.....	28
2.2.1.	Türkiye cumhuriyeti tarihinde yaşanan önemli krizler	28
2.2.2.	Ekonomik kriz – siyasal kriz ilişkisi	32
2.3.	Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Siyasal Kriz	34
2.3.1.	Türkiye’de hükümet sistemleri	37
2.3.2.	Hükümet sisteminin krize etkisi.....	41
2.3.2.1.	Mevcut Hükümet Sistemine Yönelik Eleştiriler	42
2.3.2.2.	Mevcut Hükümet Sisteminin İdari İşleyiş Üzerine Etkisi	45
2.3.2.3.	Hükümet Sistemine Yönelik Siyasi Eleştiriler	47
2.3.2.4.	Hükümet Sisteminin Ekonomik Krize Etkisi.....	50

3.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KOALİSYON DÖNEMİNİN SİYASAL ANALİZİ

3.1.	Koalisyon Kavramı.....	53
3.1.1.	Koalisyonların kurulma sebepleri.....	54
3.1.2.	Koalisyon modelleri	57
3.1.3.	Koalisyonlara yöneltilen eleştiriler	59
3.2.	Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri	60
3.2.1.	Birinci dönem koalisyonlar	62
3.2.2.	İkinci dönem koalisyonlar	64
3.2.3.	Üçüncü dönem koalisyonlar	67
3.3.	Türkiye’deki Koalisyon Hükümetlerinin Siyasi Değerlendirmesi	71

4.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÜYÜK KOALİSYONUN UYGULANABİLİRLİĞİ

4.1.	Türkiye’nin Büyük Koalisyon Tecrübesi.....	75
4.2.	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Koalisyon Mümkün Müdür?	79
4.3.	Türkiye’de Büyük Koalisyonun Uygulanabilirliği.....	86
4.3.1.	Büyük koalisyon sebebi olarak kriz	87
4.3.1.1.	Ekonomik Krize İlişkin Bazı Veriler	87
4.3.1.2.	Ekonomik Kriz Hakkında Siyasilerin Değerlendirmesi	89
4.3.2.	İdeolojik olarak farklı iki büyük partinin bir araya gelmesi.....	93
4.3.2.1.	2023 Seçimlerine Göre Partiler ve Oy Oranları	93

4.3.2.2.	Tek Seçenek Olarak AKP – CHP Büyük Koalisyonu	96
4.3.2.3.	2015 Başarısız Büyük Koalisyon Teşebbüsü	99
4.3.3.	Büyük koalisyon önünde engel olarak siyaset dili ve kutuplaşma.....	101
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AFD	Almanya için Alternatif Partisi / Alternative für Deutschland
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BTP	Bağımsız Türkiye Partisi
CDU	Alman Hristiyan Demokrat Birliği/Christian Democratic Union
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı/Central Treaty Organization
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSU	Hristiyan Sosyal Birliği
DEVA	Demokrasi ve Atılım Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DP	Demokrat Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FDP	Hür Demokratik Parti (Almanya)
GP	Gelecek Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSK	Hakimler Savcılar Kurulu
HÜDAPAR	Hür Dava Partisi

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MP	Memleket Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü
RP	Refah Partisi
SP	Saadet Partisi
SPD	Almanya Sosyal Demokrat Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TDP	Türkiye Değişim Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
VP	Vatan Partisi
YRP	Yeniden Refah Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi
ZP	Zafer Partisi

GİRİŞ

Büyük koalisyon, Avrupa'nın birçok ülkesinde yaygın olarak uygulanan bir uzlaş mekanizmasıdır. Genellikle krizler sonrasında ülkenin daha kolay toparlanmasını sağlamak üzere, siyasal düzeni domine eden farklı ideolojideki en büyük iki partinin bir koalisyon kurması olan büyük koalisyon, Türkçe literatürde yeterince tartışılmış değildir.

Türkiye'de koalisyonların istikrarsızlık doğuracağına ilişkin yaygın bir inanış vardır. Bunun nedeni Türkiye'nin geçmiş koalisyon deneyimlerinin kısa süreli olmasıdır. Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin ömrü ortalama bir yıldır. Parlamenter sistemde bir parti tek başına parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığında siyasi partiler koalisyon hükümeti kurmak için bir araya gelmektedir. Koalisyon hükümetini oluşturan siyasi partilerdeki uzlaş kültürünün eksikliği nedeniyle politika kararı alamaması ve sorunlara çözüm ararken fikir birliği içerisinde bulunmaması koalisyon hükümetlerinin ömrünü kısaltmaktadır.

Koalisyonların çoğunlukla parlamenter sistemde görüldüğü düşüncesi hakimdir. Sistemde yaşanacak tıkanıklıkların önüne geçmek ve hızlı karar alınmasını sağlamak amacıyla Türkiye'de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Ancak yeni sistemde cumhurbaşkanı, geçerli oyların salt çoğunluğunu alarak seçilmektedir. Bu durum ise Türkiye'de seçim ittifaklarının kurulmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanının salt çoğunlukla seçilmesi sebebiyle seçim ittifaklarının kurulması neredeyse bir zorunluluk olmuştur. Tabir yerindeyse, sistemi kuranlar yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştur.

Türkiye'de, sistemde yaşanan tıkanıkları çözmek ve hızlı karar almak amacıyla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Ancak yeni sistem yürütmenin geniş yetkilerle donatılması karşısında yasamanın güçsüz durumda kalması nedeniyle otoriter eğilimlere kapı aralamaktadır. Öte yandan yönetimin merkezileşmesi, kararların tek elden alınmasına ve kötü yönetime neden olmaktadır. Özellikle ekonominin kötü yönetimi, aşılması zor bir krize işaret etmektedir. Siyasi parti liderleri, yeni sistemin kötü bir yönetim modeli getirdiğini, bunun da ekonomik krize yol açtığı dile getirmektedirler. Dünyayı saran salgın hastalıklardan Türkiye de etkilenmiştir. Ardından yaşanan doğal afetler, Türkiye'yi derinden sarsmıştır.

Bir ülkede büyük koalisyon kurulması için gerekli şartlardan kriz Türkiye'de oluşmuştur. Çözümün daha meşru tabana yayılması ve siyasi çekişmeleri uzlaşya bırakması için en büyük iki partinin bir araya gelerek, devleti birlikte yönetmesi bir büyük koalisyon örneği olacaktır. Türkiye'nin ilk koalisyon tecrübesi, 1961 yılında bir büyük koalisyon örneğidir. Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasında kurulan bu koalisyon, farklı iki kutuptaki en büyük iki partinin hükümet oluşturmaya idi. Buna rağmen Türkiye'de büyük koalisyon (*grand coalition*) kavramı yeterince yer bulmamış ve tartışılmamıştır. Konunun orijinal olması sebebiyle bu çalışma literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada, büyük koalisyon kavramını açıklanmış, Almanya, Avusturya ve İtalya tecrübelerinden söz edilmiş; Türkiye'deki geçmiş koalisyon örnekleri değerlendirilmiştir. Büyük koalisyonun uygulanıp uygulanamayacağı tartışması 14 Mayıs 2023 seçim sonuçları esas alınarak yapılmıştır. Yöntem olarak metin incelemesi yöntemi kullanılmıştır, herhangi bir amprik çalışma yapılmamıştır.

Tezin ilk bölümünde büyük koalisyon kavramı açıklanmıştır. Büyük koalisyon oluşmasına etki eden nedenler, parlamento dışı nedenler ve parlamento nedenleri olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Büyük koalisyon uygulanması için bir kriz ortamının olması gerekmektedir. İkinci bölümde Türkiye'de kriz yaşanıp yaşanmadığı irdelenmiştir. Bu bölümde krizin kavramsal çerçevesi anlatılmıştır. Türkiye'de yaşanan krizler incelenmiş ve krizler arasındaki sürenin kısaldığı anlaşılmıştır. Türkiye'de bir kriz yaşandığını ortaya koymak için TÜİK ve TCMB verilerinden faydalanmış, yapılan olağanüstü zamlar da değerlendirilerek Türkiye'de kriz yaşandığı ortaya konulmuştur. Siyasi parti liderlerinin, yeni sitemin Türkiye'de bir siyasi kriz oluşturduğu ve parlamenter sisteme dönülmesi gerektiğine ilişkin söylemlerinden yola çıkılarak, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yöneltelen olumsuz eleştiriler değerlendirilmiştir. Ekonomik kriz ile hükümet sisteminin değişmesi arasında bir bağlantı olup olmadığı incelenmiştir. Siyasi sistemdeki değişikliklerin krize neden olabileceği, ancak krizin hükümet sistemini değiştirerek çözülemeyeceği anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'deki koalisyon hükümetleri üçe ayrılarak incelenmiştir. Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin ömrünün kısa olması, istikrarsız olmaları, politika kararı alamamaları, fikir birliğinde bulunmamaları, sorunları çözmek yerine krizlere neden olmaları; koalisyon dönemlerinde etkin ve verimli yönetimin sağlanamaması, koalisyonlara olumsuz bakılmasına neden olmaktadır. Avrupa ülkelerinde, koalisyon hükümetlerinin ömrü uzun olup, istikrarlı yönetimi sağlayabilmektedir. Bu nedenle koalisyon hükümetlerinin, mutlaka istikrarsız veya başarısız olacağını düşünmek yanlıştır. Ancak Türkiye'de siyasi kültür oluşmadığından, siyasi partilerin menfaatleri doğrultusunda hareket etmelerinden ve partiler arasındaki uzlaşının kaygan bir zeminde olmasından dolayı koalisyonların ömrünün uzun olacağını düşünmek pek mümkün gözükmemektedir.

Son bölümde Türkiye'nin ilk büyük koalisyon tecrübesi anlatılmıştır. Ardından 14 Mayıs 2023 seçimlerinin öncesi ve sonrası değerlendirilmiştir. Türkiye'de büyük koalisyon kurabilecek sadece iki parti olacağından hareketle AKP ve CHP arasında bir büyük koalisyonunun kurulması teorik ve pratik yönleriyle tartışılmıştır. 2015 genel seçimlerinden sonra AKP ile CHP arasında yürütülen görüşmeler ele alınmıştır.

Her seçim dönemi kendine özgü şartları barındırmaktadır. Bu nedenle her seçim döneminin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Teorik olarak, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde büyük koalisyon uygulanması mümkündür. Ancak Türkiye'de uzlaş kültürü

oluşmadan büyük koalisyonların başarılı bir şekilde uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle sağlam bir demokrasi ortamının sağlanması, partiler arasındaki kutuplaşmanın azaltılması, toplumsal bütünleşmenin sağlanması için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

1. BÖLÜM

BÜYÜK KOALİSYON KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SÜRECİ

Bu bölümde büyük koalisyonun tanımı, unsurları, uzlaşmacı yapısı, zaruri veya gönüllü olarak ortaya çıkabildiği, neden ve nasıl oluştuğu anlatılacaktır. Büyük koalisyon uygulayan ülkelerden örnekler verildikten sonra büyük koalisyonun avantajları ve dezavantajları ortaya konulacaktır.

1.1. Büyük Koalisyon Kavramı

Büyük Koalisyon (*Grand Coalition*) terimi Manfred G. Schmidt tarafından ortaya atılmıştır. “Büyük koalisyon” tabiri hem ulusal düzeyde hem de federal düzeyde kullanılabilir. Bununla birlikte Manfred G. Schmidt, büyük koalisyonu yalnızca ulusal düzeye atfetmektedir.¹

Büyük koalisyon, genellikle sağdan ve soldan en büyük iki partinin bir koalisyon hükümetinde birleştiği stratejik bir ittifakı ifade etmektedir. Çoğu durumda, ancak olağanüstü bir dönemde en büyük merkez sol parti ile en büyük merkez sağ parti arasında kurulan bir koalisyon türüdür.² Kısaca, bir ülkede yaşanan olağanüstü dönemlerde birbirinin zıddı ideolojilere sahip en büyük iki partinin farklılıkların üstesinden gelerek bir koalisyon hükümeti oluşturmasına “büyük koalisyon” denir.

Büyük koalisyonlar neredeyse her zaman siyasi bir krizin – ya bir devlet krizi (savaş) ya da bir parlamento krizi (istikrarlı bir çoğunluğun sağlanamaması) ürünü olduğu öne sürülebilir.³ Bir ülkedeki büyük bir siyasi kriz veya aşırı bir siyasi parçalanma nedeniyle partiler tek başına iktidar olamıyorsa, ideolojik farklılıkların üstesinden gelerek doğal olmayan siyasi müttefikler bulma yoluna giderler. Kendi başına iktidar olamayacağını anlayan siyasi partiler, siyasi krizi önlemek ve krizden kaçınmak amacıyla büyük koalisyon kurmayı tercih edebilirler. Genellikle kriz dönemlerinde geleneksel hükümet kurma yöntemleri işe yaramadığında büyük koalisyona başvurulmaktadır.

Büyük koalisyonun geleneksel tanımı iki bileşene sahiptir: ideoloji ve boyut. Büyüklük kriteriyle ilgili olarak ise, bir büyük koalisyonun parlamento çoğunluğunu toplaması gerekir.⁴ Peki büyük koalisyon üyelerinin ideolojik yönelimi nasıl olacaktır? Yerleşik tanıma göre, partilerin genellikle merkez sağdan ve merkez soldan olmasını gerektirir.⁵ Bununla birlikte büyük koalisyonların kuruluşu yalnızca zıt ideolojiden iki büyük parti ile sınırlı değildir. Büyük

¹ Werner Reutter, “Constitutional Politics in East Germany and the Grand Coalition State”, *Perspectives on Federalism* 8/3 (2016): 25.

² Marco Morini ve Matthew Loveless. “Losers Together? Grand Coalitions in The EU Member States”, *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica* 51 (2021): 405.

³ Gerd Strohmeier, “Grand Coalitions – Political Reasons and Political Impacts”, (2007): 1, erişim tarihi 21.01.2023, <https://web.archive.org/web/20120208161514/http://www.psa.ac.uk/2007/pps/Strohmeier.pdf>

⁴ Morini ve Loveless, 2021, s. 409.

⁵ Morini ve Loveless, 2021, s. 409.

bir kriz yaşayan ülkede ideolojik olarak benzer olan ve yakın büyüklüğe sahip ikiden daha fazla partinin bir araya gelmesi yoluyla da büyük koalisyonlar oluşturulabilir. Bazı demokrasilerde savaş sırasında veya savaş sonrası dönemlerde büyük koalisyonlar ve hatta tüm partilerin katılımıyla kurulan koalisyonlar olmuştur. Büyük koalisyonlar uzlaşmacı demokrasinin siyasi kültüre yansıma şeklidir.⁶

Büyük koalisyonların nasıl ortaya çıktığı önemli bir sorudur. Büyük koalisyon, esas olarak geleneksel koalisyonlara karşı bir durumdur. Neticede büyük koalisyon, siyasal hayattaki büyük partilerin manevra alanını daraltarak, birçok koalisyon formülünün göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Büyük koalisyonlar çok farklı nedenden dolayı kurulabilir.⁷ Bu nedenler ana çerçeve itibariyle parlamento gerekçeleri ve parlamento dışı nedenler başlığı altında değerlendirilebilir.

1.1.1. Büyük koalisyon kurulmasına etki eden parlamento dışı nedenler

Siyasal hayatta büyük koalisyonlar nadiren oluşmaktadır. Normal zamanlarda siyaseten karşıt olan partilerin, birlikte bir hükümet kurmaları için çeşitli sebepleri olabilir. Bir ülkede olağanüstü bir siyasal veya ekonomik kriz yaşandığında veya ülkenin savaşa girme durumu ortaya çıktığında büyük koalisyon kurulabilmektedir.⁸

Büyük koalisyon kurulmasında bir diğer neden de ülkede derin bir siyasi parçalanma yaşanması da olabilir. Bazı ülkelerde savaş dönemlerinde veya savaş sonrası dönemlerde büyük koalisyonların, hatta ülkedeki tüm partilerden oluşan koalisyonların kurulması söz konusu olmuştur. Örneğin, Birleşik Krallık'ta 1940'tan 1945'e kadar; Avusturya'da 1945'ten 1947'ye kadar tüm partilerden oluşan bir hükümet kurulmuştur. Avusturya'da 1947 sonrasında derin siyasi parçalanma nedeniyle sıklıkla büyük koalisyon kurulmuştur.⁹

1.1.2. Büyük koalisyon kurulmasına etki eden parlamento içi etkenler

Parlamentoda çoğunluk sağlayamama krizi yaşadığı durumlarda, sürdürülebilir bir hükümet çoğunluğu oluşturmak amacıyla büyük koalisyonlar kurulabilir. Tek parti hükümeti için gerekli çoğunluk sağlanmazsa, bir koalisyon hükümetine ihtiyaç bulunur. Bu durumla genellikle nispi seçim sistemi uygulayan parlamenter sistemlerde karşılaşılır. Örneğin Almanya'da, neredeyse her zaman bir koalisyon hükümetine ihtiyaç duyulmuştur. Bununla birlikte, taraflar bazen istikrarlı bir minimum kazanan koalisyon hükümeti kuramaz veya kurmak istemezler.¹⁰ Strohmeir'a göre, beş partili sistemde iki partili koalisyon hükümeti için çoğunluk sağlanamazsa, hükümeti kurmak için sadece üç alternatif vardır:

⁶ Strohmeier, 2007, s. 2.

⁷ Wade Jacoby, "Grand Coalitions and Democratic Dysfunction: Two Warnings from Central Europe", *Government and Opposition* 52/2 (2017): 330.

⁸ Morini ve Loveless, 2021, s. 406.

⁹ Strohmeier, 2007, s. 2.

¹⁰ Strohmeier, 2007, s. 2-3.

Birinci alternatif, ikiden fazla partiden oluşan bir koalisyon hükümeti kurmaktır. Bununla birlikte, bu tür çok partili koalisyonlar oldukça istikrarsızdır.¹¹

İkinci alternatif, bir azınlık hükümetinin kurulmasıdır. Azınlık hükümeti, hükümetin parlamentoda güvenilir bir çoğunluğa sahip olmaması nedeniyle yönetilemezliğe yol açabilir. Ayrıca bazı demokrasilerde azınlık hükümetlerinin kurulması kabul edilmemektedir. Zira bunlar siyasi sistemin bir krizi olarak görülürler. Azınlık hükümetleri, ancak parlamentodaki muhalefet partileri tarafından engellenmezler ve siyasi kültürde benimsenirse çalışabilirler.¹²

Üçüncü alternatif ise, en iyi alternatif gibi görünen bir büyük koalisyonun kurulmasıdır. Burada büyük partiler bir büyük koalisyon kurmaya zorlanabilir. Almanya'da 1966 ve 2005'te en iyi alternatif büyük koalisyon olarak görülmüştür. Almanya'da iki büyük koalisyon (1966-1969 ve 2005'ten beri) parlamenter sistemin özellikleri nedeniyle inşa edilmiştir. Partiler, 1966'da iki partili bir koalisyon hükümeti kurmak için isteksizdi, 2005'te ise iki partili bir koalisyon hükümeti kurmak mümkün değildi. 2005'te ne CDU/CSU (Hıristiyan Birlik Partileri), ne SPD (Sosyal Demokrat Partisi), ne de seçmenleri büyük bir koalisyondan yana değildi. SPD, B'90/Die Grünen (Yeşiller) ile bir koalisyon kurmayı amaçlarken CDU/CSU, FDP (Liberal Demokrat Parti) ile bir koalisyon kurmayı amaçlıyordu. Ancak ne kırmızı-yeşil koalisyon ne de siyah-sarı koalisyon Alman Parlamentosu'nda mutlak çoğunluk sağlayamadı. Sonunda, iki büyük parti büyük bir koalisyon kurmaya zorlandı.¹³

Hükümetlerin genel reform hedeflerinden ve bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğine ilişkin programatik ve stratejik ayrıntılardan bağımsız olarak bakıldığında büyük koalisyonun yapısının önemli ölçüde uzlaşma olduğu açıktır. Bununla birlikte, bu hedefler ve özellikle bunların uygulanmasına yönelik araçlar daha açık bir şekilde tanımlandığında, anlaşma azalır. Fikir birliği veya anlaşmazlık bir politika alanından başka bir politika alanına farklılık gösterebilir.¹⁴

Büyük bir dış tehdit duygusu, daha yüksek derecede bir iç iş birliğine yol açmaktadır.¹⁵ Bu nedenle olağanüstü dönemler, büyük koalisyon kurulması için daha elverişlidir. Büyük bir koalisyonda yüksek bir iş birliği, çoğulcu toplumlarda barışın en güçlü belirleyicilerinden biri olduğundan, yüksek iş birliğini mümkün kılan araçlara başvurulması gerekir.¹⁶

1.1.3. Büyük koalisyon kurulma amaçları

Büyük koalisyonların kurulmasında partilerin üç önemli hedefi vardır. Bunlar; politika arayışı, oy arayışı ve görev arayışıdır. Partiler hedeflerini veya reformlarını yürürlüğe koymak,

¹¹ Strohmeier, 2007, s. 2-3.

¹² Strohmeier, 2007, s. 2-3.

¹³ Strohmeier, 2007, s. 2-3.

¹⁴ Wolfgang Merkel ve Bernhard Weßels, Bernhard, "On The Horns of a Dilemma. The Imperative of Grand Coalition Is Risky – Especially For The Social Democrats", *German Policy Studies* 4/2 (2008): 160.

¹⁵ Bormann, 2011, s. 20.

¹⁶ Bormann, 2011, s. 31.

seçmenlerin onayını almak ve mümkün olduğu kadar çok hükümet pozisyonu işgal etmek ister. Bu durum koalisyonlar için özel sorunlar doğurur. Koalisyon partileri, önemli politika sorularında yeterince geniş bir programatik kesişime sahip olmalıdır.¹⁷ Büyük koalisyonların dezavantajı, farklı siyasi ideolojilerden partiler tarafından kurulmasıdır. Aynı siyasi ideolojiden partilerden oluşan koalisyonlarda, ortak politikaların tanımlanması görece daha kolaydır. Zira seçmenlerinin tercihlerinin uyumlu olma olasılığı ve bu partiler arasında oy geçişkenliği daha yüksektir. Bir büyük koalisyonda, birlikte yönetme konusundaki en büyük engel, kurucu partilerin oy paylarını artırma yönündeki dizginlenemeyen dürtüsüdür. Koalisyon partileri politika üretmeye direnilirse, etkili iş birliği pek mümkün olmayacaktır.¹⁸

Son yıllarda, ana akım partilerin önceki rakipleriyle kurduğu büyük koalisyonlar Avrupa siyasetinde daha yaygın hale gelmektedir. Seçim sonuçlarına göre net kazananlar çıkmadığında veya tutarlı çoğunluk oluşturulamadığında, büyük koalisyonlar siyasi felçten kurtulmak veya ikinci bir seçimden kaçınmak için bir seçenek haline gelir.¹⁹ Bir ülkenin savaşta bulunduğu veya derin bir ekonomik durgunluktan muzdarip olduğu zamanlarda olduğu gibi olağanüstü durumlarda büyük koalisyonlar istisnai, ikinci dereceden seçenekler olarak görülmektedir.²⁰

Koalisyon oluşumlarında kurumsal, kurumlar arası ve konjonktürel olmak üzere üç kıstas etkili olabilir. Esasında bunların hiçbiri koalisyon oluşumunda tek başına etkili değildir. Örneğin; kurumlar arası düzeyde, kurumlar arasındaki ideolojik benzerlik ve sosyolojik güçler koalisyon oluşumunu etkileyebileceği gibi, siyasi konjonktür de koalisyon oluşumunu etkileyebilir.²¹

Büyük partilerin büyük koalisyon tercihlerini Jacoby üç sebeple açıklamıştır. Büyük koalisyonların oluşumunda üç temel sebep mantığı; yenileme (*renovation*), kayırmacılık (*clientelism*) ve sınırlandırma (*sterilization*). Büyük koalisyonun ilk sebebi yenilenme arzusudur. Buna göre büyük partiler, özellikle anayasal düzenlemeler gerektiren hedeflerde büyük koalisyon yoluna başvurmaktadır. Bu şekilde büyük partiler, daha küçük koalisyonlarda ulaşılamayan politika hedeflerini gerçekleştirebilirler.²² Büyük partilerin daha küçük koalisyonlarda denenmiş ancak amaca ulaşamamış politika hedeflerini, özellikle de anayasal düzenleme gerektiren hedeflerini uygulayabilmek için büyük koalisyona girdiği görülmektedir.²³ Kısacası büyük koalisyon büyük hedefler için üstünlük sağlamaya yaramaktadır.

Büyük koalisyonun ikinci sebebi ise kayırmacılıktır. Kayırmacılık büyük partilerin kendi seçmenlerine ayrıcalık tanınması ve fayda sağlaması, avantajları kullandırması anlamına

¹⁷ Merkel ve Weßels, 2008, s. 158.

¹⁸ Merkel ve Weßels, 2008, s. 158.

¹⁹ Morini ve Loveless, 2021, s. 404.

²⁰ Morini ve Loveless, 2021, s. 404.

²¹ Awenig Marié, "European Parliament: Is The Grand Coalition Really A Thing Of The Past?", *European Political and Governance Studies-Bruges Political Research Papers* 75 (2019): 4.

²² Jacoby, 2017, s. 331.

²³ Morini ve Loveless, 2021, s. 406.

gelmektedir.²⁴ Büyük partiler, büyük koalisyonların faydalarını kendi seçmenlerine kanalize etmek ve faydalardan kendilerini yararlandırmak için bir şans olarak görürler. Bu düşünce kartel partisi siyasetine benzer.²⁵ Tek belirleyici ve egemen güç olmak isteyen siyasi partiler, aralarındaki rekabeti ortadan kaldırarak bir araya gelirler. Tekelci yönetim anlayışına sahip kartel partiler, kendi çıkarları için devlette yönetim karteli oluşturur ve devlet ile parti iç içe geçer. Bu duruma kartel partisi siyaseti denir. Kayırmacılık anlayışı ile büyük koalisyon kurulduğunda, kartel partisi siyaseti ortaya çıkabilir.²⁶

Büyük koalisyonun üçüncü sebebi ise sınırlandırmadır. Büyük oy oranına sahip olan partiler; küçük partileri, yeni partileri veya aşırılık yanlısı olan partileri hükümetten dışlamak için büyük koalisyonla başvurmaktadır. Ancak bu strateji, küçük partilerin parlamentodaki desteklerini artırmaya neden olabilmektedir.²⁷ Bu durumda büyük partilerin avantaj olarak gördüğü büyük koalisyon, büyük partiler için dezavantaja dönüşebilmektedir. Büyük koalisyonu sınırlandırma anlayışı ile uygulamak isteyen büyük partiler, küçük partilerin güçlenmesi korkusuyla da karşı karşıya kalmaktadır. Buna rağmen Avrupa ülkelerinde büyük koalisyon, önemli oranda sınırlandırma anlayışı ile uygulanmaktadır. Çünkü son dönemde meydana gelen Euro krizi ve artan mülteci akınları Avrupa'yı büyük koalisyonun sınırlandırma anlayışına yaklaştırmıştır.²⁸

Büyük koalisyon esas itibariyle demokratik bir yeteneğin göstergesidir. Nitekim siyasal hayattaki iki büyük güç, yönetebilmek amacıyla bir anlaşma sağlar. Hem Avusturya'da hem de Almanya'da büyük koalisyon ilk olarak *renovasyon* anlayışı ile kurulmuştur. Almanya'da bu yalnızca eyalet düzeyinde yapılırken, Avusturya'da federal düzeyde yapılmıştır. Ancak Avusturya'da sistem çok geçmeden *klientalist* bir yaklaşıma dönüşmüştür. Ancak seçmenler, bu yaklaşıma tepki göstermiştir. Almanya'da *klientalist* bir yaklaşıma daha az görülür ve federal büyük koalisyonlarda kullanılmamıştır. Almanya'da büyük koalisyonlar, kısa vadede *sterilization* amacıyla kullanılır.²⁹

Bir büyük koalisyonla tanım gereği her zaman en güçlü partilerce kurulur. Partiler ise koalisyonlara katılırken; 1- hükümetteki makam beklentileri ve 2- koalisyonun izleyeceği politikanın kendilerine etki edeceği olası siyasal sonuçlarına göre değerlendirme yapar.³⁰

Resmi koalisyon (*formal coalitions*) koalisyon teorisine göre, makam ve siyasal kazanımlarını araştırırken, güç faktörü de etkili olmaktadır. Zira bir parti, seçim sonucunu zafer olarak yorumladığında yeni bir koalisyon modeline girme olasılığı daha yüksektir. Benzer şekilde,

²⁴ Jacoby, 2017, s. 331.

²⁵ Morini ve Loveless, 2021, s. 406.

²⁶ Cahit Bulut, *Kartel Parti ve Kartel Devlet*, Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi, 30 Ocak 2020.

²⁷ Jacoby, 2017, s. 331.

²⁸ Jacoby, 2017, s. 331.

²⁹ Jacoby, 2017, s. 331.

³⁰ Niko Switek ve Eric Linhart, "New Coalition Forms As Alternatives To CDU-SPD Grand Coalitions On The German Länder Level" (The 12. ECPR General Conference'de sunulan tebliğ, Hamburg, Almanya, 22-25 Ağustos 2018): 7.

deneysel (*experimental*) bir koalisyona liderlik eden partinin olağanüstü bir meşruiyete ihtiyacı vardır.³¹

Büyük koalisyonlar ana akım partiler tarafından aynı zamanda bir hayal kırıklığı olarak da değerlendirilebilir. Partiler arasındaki bölünme nedeniyle yeni partileri ve popülist partileri geleneksel hükümet kurma yollarına entegre etmek zorlaşmaktadır. Öte yandan popülist partilerin yükselişi, geleneksel parti sistemlerine meydan okumakta, birçok klasik koalisyon formülünü tüketmekte ve itibarsızlaştırmakta, büyük partilerin manevra alanlarını daraltmaktadır.³²

Yalnızca aritmetik sorunlar nedeniyle kendi başlarına veya geleneksel müttefiklerle birlikte yönetme konumunda olmayan müstakbel büyük koalisyonların büyük ortakları, diğer müttefiklerini koalisyona dahil etmek yerine, geleneksel ana akım partilerle bir koalisyona girmeyi tercih etmektedir.³³ Uzun vadeli rakipler ideolojik olarak mesafeli olabilir; ancak koalisyon ortağı olarak hükümet deneyimi olmayan, genellikle düzen karşıtı duygular taşıyan, ana akım partilere ve onların bileşenlerini karşı sert söylemlerle karakterize edilen siyasi örgütlere tercih edilirler. Bazı durumlarda ana akım partilerin, yeni meydan okuyanlara karşı doğal güvensizlikleri bir yana, diğer partilerle seçim sonrası herhangi bir ittifaka veya hükümet müzakeresine karşı olanlar meydan okuyanların kendileridir. Bu, ana akım partilerin bir büyük koalisyona girme niyetleri için alternatif bir açıklama sağlar. Ana akım partiler, seçim performansını düşürmek yerine, istenmeyen aşırı partileri dışlama arzusuna girer.³⁴

Hem niteliksel hem de niceliksel kanıtları kullanarak, ana akım partilerin büyük koalisyonlara girişinin önceki seçimlerdeki seçim kayıplarıyla ilgisi olmasa da büyük koalisyon partilerinin takip eden seçimlerde oy toplama bakımından zarar gördüğü söylenebilir. Diğer bir deyişle, siyasi partiler genel olarak oy kaybettiklerinde büyük koalisyonlar oluştururken, ana akım partiler için bu mutlak motive edici bir faktör değildir. Ana akım partilerin önceki seçimlerdeki düşük performansları, büyük koalisyon ortağı olmanın temel nedeni gibi görünmemektedir. Aksine bunun asıl nedeni, yeni ve aşırılık yanlısı partileri dışlamanın bir yolu olarak büyük koalisyonlar kurmayı istemeleridir.³⁵

Büyük koalisyonlar tek adımla veya kademeli olarak kurulabilir. Çok taraflı koalisyonlarda, koalisyonun tek adımda oluştuğu durumlar ile koalisyonun yeni üyeler çekerek nihai büyüklüğüne ulaştığı durumlar arasında ayırım yapmak gerekir. Nihayetinde büyük koalisyonlar kademeli olarak veya tek aşama ile kurulabilir. Büyük koalisyonun tek adımda oluştuğu durumlara acil koalisyon oluşumu ve bir koalisyonun büyüdüğü durumlara ise kademeli koalisyon oluşumu denir.³⁶

³¹ Switek ve Linhart, 2018, s. 8.

³² Jacoby, 2017, s. 331.

³³ Morini ve Loveless, 2021, s. 411.

³⁴ Morini ve Loveless, 2021, s. 411.

³⁵ Morini ve Loveless, 2021, s. 415.

³⁶ Daniel J. Seidmann, "A Theory of Gradual Coalition Formation", *Review of Economic Studies* 65 (1998): 793.

Koalisyon oluşturma süreçleri, çevredeki dışsal faktörler ile içsel faktörler ve stratejik yaklaşımların birlikteliği şeklinde ortaya çıkar. Dışsal faktörler, en azından prensipte anlaşılmayı kolaylaştırır. Taraflar iş birliği yapmaya başlar ve işbirlikçi davranış karşılıklı olarak avantajlı hale gelir.³⁷ Bir koalisyon oluşturulurken ilk aşamada herhangi bir koalisyon oluşmadan önce koalisyonun pazarlık kuralları tanımlanır. Bu aşamada öncelikle bir taraf seçilir. Seçilen tarafa teklifte bulunulur. Ardından müzakere süreci başlar. Herhangi bir taraf, anlamlı müzakereleri tek taraflı olarak sonlandırabilir. Pazarlığın bu aşaması, bazı geçici koalisyonlar oluşana kadar devam eder.³⁸ İkinci aşama olan yeniden müzakere aşamasında ilk ara sözleşme imzalandıktan sonra, diğer ara sözleşmeleri yapmak ve mevcut ara sözleşmeleri yeniden müzakere etmek için müzakereler devam eder. Pazarlığın bu aşaması, tekliflerin daha kısıtlayıcı koşulları karşılması ve koalisyon üyelerinin geçici anlaşmalarını uygulamayı seçebilmesi dışında, ilk aşamadaki ile hemen hemen aynı prosedür kullanılır. Yeniden müzakere sırasında koalisyon üyesi teklifi reddederek pazarlığı bitirebilir. Başka birine teklif götürülmesi önerilebilir. Uygulama aşamasında koalisyon üyeleri sözleşmeyi uygulamak isteyip istemediklerini duyururlar. Bu duyuruların sırası protokol tarafından belirlenir.³⁹

2004 yılından bu yana 11 Avrupa ülkesinde 17 büyük koalisyon kurulmuştur. Bazı ülkelerde büyük koalisyon oldukça sıradan hale gelirken, örneğin Avusturya (üç kez), Belçika (iki kez), Almanya (üç kez), diğerleri yalnızca kısa deneyimlere sahip olmuştur.⁴⁰ 2004'ten bu yana 11 ülke, aynı dönemde kurulmuş toplam 17 büyük koalisyon var olmuştur. Önceki 22 yılda (1982–2004), aynı ülkelerde sadece beş büyük koalisyon kurulmuştu.⁴¹ Avusturya, Finlandiya, Belçika, Lüksemburg gibi ülkelerin yanı sıra ve Hollanda'da büyük koalisyon uygulanmıştır. Bununla birlikte İtalya'da 2013'te altı ay gibi kısa süren bir büyük koalisyon denemesi yaşanmıştır.⁴²

1.2. Büyük Koalisyon Tecrübesine Sahip Ülkeler

Son dönemlerde Avrupa'nın birçok ülkesinde büyük koalisyonlar görülmektedir. Ancak literatürde büyük koalisyon, Almanya ile özdeşmiş gibi gözükmemektedir. Büyük koalisyon hakkında yapılan araştırmaların çoğunluğu Almanya üzerindedir.

1.2.1. Almanya'da büyük koalisyon

Almanya'da federal büyük koalisyonlar az sayıda uygulanmıştır. Ancak önemli bir akademik gelenek, Almanya'yı bir tür fiili büyük koalisyon devleti olarak görmektedir. Schmidt, hükümetin yasa tasarılarının kabul edilmesinde çok yakın çalışma gerektiren alt ve üst

³⁷ Seidmann, 1998, s. 794.

³⁸ Seidmann, 1998, s. 796.

³⁹ Seidmann, 1998, 797-798.

⁴⁰ Morini ve Loveless, 2021, s. 405.

⁴¹ Morini ve Loveless, 2021, s. 410.

⁴² Jacoby, 2017, s. 330.

meclisten kaynaklı iki meclislilik ve federalizm anlayışı nedeniyle Almanya'yı öncelikle bir büyük koalisyon devleti olarak adlandırmaktadır.⁴³

Alman hükümetleri genellikle üst mecliste çoğunluğa sahip değildir. Eyaletler bir blok olarak oy kullanır ve bu nedenle küçük iktidar koalisyonları bile gündemini parlamentodan geçirebilmek için muhalefetin fiili onayına ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, federal düzey, politika yönetimi için eyaletlere bağlıdır. Bu durum ise iş birliğini gerektirmektedir.⁴⁴

1.2.1.1. Konsensüs Zorunluluğu

Almanya'da ulusal düzeyde uzlaşmaya dayalı politika oluşturma için yapısal düzeni oluşturan bölünmüş hükümetler ve eş-yönetim kurumları bulunmaktadır.⁴⁵ Schmidt'e göre, Alman büyük koalisyonu, Almanya'ya özgü çoğunlukçu ve konsensüs demokrasisinin benzersiz bileşimidir.⁴⁶

Almanya'da parlamento hukuku kararların büyük bir konsensüs ile alınmasını gerektirecek şekilde gelişme göstermiştir. Alt meclisteki (Bundestag) oylama prosedürlerine mutlak çoğunluk ve üçte iki çoğunluk kuralları hakimdir. Şansölye seçimi, güvenoyu ve yapıcı güvensizlik oyu, alt meclis üyelerinin çoğunluğunun onayını gerektirir. Anayasa değişiklikleri, alt ve üst meclislerde üçte iki çoğunluk gerektirmektedir. Ayrıca, Federal Anayasa Mahkemesi yargıçlarının seçimi ve cumhurbaşkanının Anayasayı veya herhangi bir başka federal yasayı kasten ihlal ettiği gerekçesiyle görevden alınmasına ilişkin parlamento oylaması için her bir mecliste üçte ikilik çoğunluğa ihtiyaç vardır. Almanya'daki siyasi partilerin her biri düzenli olarak oyların ve sandalyelerin yüzde 50'sinden daha azını aldığından, pratikte üçte ikilik bir çoğunluk, çok büyük bir koalisyonun veya her şeyi kapsayan bir koalisyonun yanı sıra aralarındaki iş birliğini gerektirir. Böylece üçte iki çoğunluk kuralı, Almanya siyasetindeki konsensüs demokrasi bileşenini ve büyük koalisyon bileşenini güçlendirir. Üst Meclis (Bundesrat), zorunlu olmayan mevzuat alanlarında nitelikli vetoya sahiptir, ancak bu veto, Federal Meclis'te veto çoğunluğunun büyüklüğüne eşdeğer bir çoğunluk tarafından geçersiz kılınabilir. Ancak, üst meclisin olumlu oyuna tabi olan yasa tasarıları ile ilgili olarak, üst meclisin tam veto yetkisi vardır. Önemli iç meselelere ilişkin çoğu yasa, üst meclis tarafından zorunlu onaya tabiidir. Bu nedenle, Federal Cumhuriyetin yasama yoluyla yönetilmesi, çoğu durumda görevdeki partiler ve ana muhalefet partisinden oluşan bir Büyük Koalisyonun kurulmasını gerektirir. Federal hükümetler ile eyalet hükümetlerinin çoğunluğunun oluşturduğu bir koalisyon gerektirir. Bölünmüş bir hükümete sahip bir dönemde, yani iktidar

⁴³ Manfred G. Schmidt, Germany The Grand Coalition State (2015): 36, erişim tarihi 02.01.2023, https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/personal/schmidt/schmidt_grand_coalition_state_4th_edition.pdf

⁴⁴ Jacoby, 2017, s. 337.

⁴⁵ Reutter, 2016, s. 25.

⁴⁶ Reutter, 2016, s. 40.

partilerinin kendilerini muhalefet partisi tarafından yönetilen devletlerin sayısal çoğunluğuyla karşı karşıya buldukları bir dönemde, bu Büyük Koalisyon gereklilikleri özellikle önemlidir.⁴⁷

1.2.1.2. Siyasi Parti Sistemi

Federal Almanya'da parti bölünmelerinin başlıca sebebi din ve sınıftır. Oy verme davranışları da din ve sınıf etrafında şekillenmektedir. Almanya'daki sanayi sektörü gerilerken, hizmet sektörü yükselişe geçmiştir. Sekülerleşme, sosyal ve ekonomik eğilimler, sınıfsal ve dini bölünmenin etkisini önemli ölçüde azaltmıştır.⁴⁸

Almanya'da aşırı çok partili sistem, parti sisteminde yüksek düzeyde parçalanma ve karmaşık bir bölünme yapısı (sınıf, din, merkez-çevre, komünizm karşıtlığı ve yerli nüfusa karşı mülteciler ve sürgünler) 1960-1970li yıllardaki parti sistemini karakterize etmiştir. Daha küçük partilerin sayısı ve önemi; sosyal değişim, yüksek ekonomik büyüme oranları, genişleyen iş fırsatları ve refah sağlanması yoluyla zayıf sosyal grupların etkili sosyal ve ekonomik entegrasyonu ve kısmen siyasi seferberlik nedeniyle hızla azalmıştır. Parti sistemi sağ merkezli Hristiyan Demokrat Parti, sol merkezli SPD ve küçük liberal partiler olmak üzere üçe ayrılmıştır.⁴⁹

1980'lerden beri Almanya'daki parti rekabeti genel olarak iki blok tarafından yapılandırılmıştır: Sosyal Demokratlar ve Yeşiller'den oluşan bir merkez sol blok ve Hristiyan Demokratlar ve Liberallerden (FDP) oluşan bir merkez sağ blokla rekabet halindeydi. Birkaç istisna dışında, her iki tarafın koalisyonları, bir büyük parti (SPD veya CDU/CSU) ve bir küçük koalisyon ortağı (Yeşiller veya FDP) ile açık bir şekilde kıdemli-genç formattadır.⁵⁰

Siyasi olarak Hristiyan Demokratik Birlik Partisi (CDU) ve Hristiyan Sosyal Birlik Partisi (CSU), dindar, mezhepler arası, sınıflar arası ve pragmatik muhafazakâr reformist bir görünüme sahip merkez sağ halk partileridir. Yine halk partisi türünden ama mavi yakalı ve beyaz yakalı işçilerin sendikali kesimleri ve zayıf bir dinsel bağlılığa sahip seçmenler arasında büyük bir kaleye sahip olan SPD'dir.⁵¹

SPD, modern Almanya'daki en eski demokratik geleneğe sahip siyasi partidir. Başlangıçta SPD, Alman işçi sınıfı çevresinde derin köklere sahip, esasen örgütlü bir emek partisidir. 1949 sonrası dönemde SPD, kademeli olarak sınıf temelli bir kitlesel entegrasyon partisinden ideolojik olarak ılımlı bir merkez sol partiye dönüşmüştür. SPD, ağırlıklı olarak işçiler ve sosyal gelirliler, özel sektör çalışanları ve memurlar, mavi yakalı ve beyaz yakalı işçiler ile materyalistler ve post-materyalistler arasından seçmenleri seferber etmiştir. SPD'nin politika tercihleri, sosyal adaleti, sosyal eşitliği, yüksek düzeyde refah devleti sağlamayı ve devletin

⁴⁷ Manfred. G. Schmidt, "Germany The Grand Coalition State". *Comparative European Politics Third Edition* içinde, der., Josep M. Colomer, (NewYork: Routledge, 2008): 72.

⁴⁸ Schmidt, 2008, s. 61.

⁴⁹ Schmidt, 2008, s. 64-65.

⁵⁰ Switek ve Linhart, 2018, s. 2.

⁵¹ Schmidt, 2008, s. 59.

toplumu ve ekonomiyi düzenlemede etkili rolünü vurgulamaktadır.⁵² Buna karşılık, CDU/CSU merkez sağ konumunda, SPD kendisini merkezin solunda ve Yeşillerin sağında bulurken, FDP merkezci bir konumda yer almaktadır. Hristiyan Demokrat partiler, mülk sahiplerinin, çiftçilerin, eski orta sınıfın, iş dünyasının ve dinsel bağlı seçmenlerin ana temsilcileridir, ancak aynı zamanda ücretlilerin, yaşlı emeklilerin, alt -gelir sınıfları ve dini olarak bağlı olmayan vatandaşları da temsil etmektedir. Hristiyan Demokrat partiler, popülist olmasalar bile, inançlar arası, sınıflar arası ve pragmatik muhafazakâr reformist örgütler oldukları ölçüde, her şeyi yakala partisine bir yaklaşım olarak bile görülebilirler.⁵³

Özel girişimin güçlü bir savunucusu olarak FDP, ekonomik konularda CDU-CSU'ya daha yakındır. Bununla birlikte, çoğu sivil haklar konusunda muhafazakâr CDU-CSU yerine SPD veya Yeşiller Partisi, FDP için daha doğal koalisyon ortağıdır.⁵⁴ Yeşil Parti'nin seçmenleri ve parti üyeleri özellikle büyük bir kısmı daha iyi eğitilmiş nesiller arasında, özellikle sosyal hizmetlerde çalışan insanlar arasındadır. Politika pozisyonları ile ilgili olarak Yeşiller, çevre korumaya, nükleer enerjinin aşamalı olarak kaldırılmasına, liberal bir göçe büyük önem vererek, ekolojik yönelimli solcu post-materyalist politikaları savunmaktadır. 1993'te Batı Almanya Yeşilleri ile Doğu Almanya Yeşilleri'nin birleşmesi, Yeşiller Partisi içindeki daha ılımlı eğilimleri güçlendirmiştir.⁵⁵

Almanya'da daha küçük partiler de bulunmaktadır. Ancak bu partilerin 1990'lı yıllara kadar sistem içerisindeki pek önemli değildir. 1990'lı yıllarda partilerin arasındaki ideolojik mesafe aşmıştır. Partilerin birbiri ile olan iş birliği yapma isteği ve potansiyeli artmıştır.⁵⁶

1.2.1.3. Deneyimler

Almanya'da federal düzeyde üç kez büyük koalisyon gerçekleşmiştir. Almanya'da büyük koalisyonlara daha çok eyalet düzeyinde ve genellikle ikinci dünya savaşından sonra başvurulmuştur. Almanya'da 1949 seçimleri öncesinde hem Hristiyan Demokrat Birlik (CDU) hem de Sosyal Demokrat Parti (SPD), federal bir büyük koalisyon olasılığını reddetmiştir. Seçimler sonucu, Federal Meclis'e dokuz farklı parti girmiştir ve bu her iki büyük partiyi de hayal kırıklığına uğratmıştır. CDU lideri Konrad Adenauer dört partili küçük bir koalisyon kurmuştur. Sonraki Bundestag seçimleri, CDU liderliğindeki küçük koalisyonlar için daha istikrarlı çoğunlukları geri getirmiştir.⁵⁷

Almanya'da 1960'lı yılların başlarında büyük koalisyon talebi azalmıştır.⁵⁸ İlk federal büyük koalisyona Almanya'da aşırılık yanlı partilerin büyümesinden endişe edildiğinden dolayı

⁵² Schmidt, 2008, s. 66.

⁵³ Schmidt, 2008, s. 66.

⁵⁴ Schmidt, 2008, s. 67.

⁵⁵ Schmidt, 2008, s. 67.

⁵⁶ Schmidt, 2008, s. 60.

⁵⁷ Jacoby, 2017, s. 337.

⁵⁸ Jacoby, 2017, s. 337.

başvurulmuştur. Bu endişe eyalet düzeyinde daha fazla yaşanmaktadır.⁵⁹ Aralık 1966'da CDU'dan Kurt Kiesinger başkanlığında federal düzeyde bir Alman büyük koalisyonu oluşturulduğunda, 1960'ların ekonomik durgunluğu nedeniyle büyük koalisyonun amacı "renovation"dı. Almanya'da ekonomi, ilk büyük koalisyon sırasında oldukça iyi performans göstermiştir. İşsizlik düşmüş, sanayi siparişleri ve döviz kuru yükselmiş ve fiyatlar sabit kalmıştır. İlk büyük koalisyondan sonra "renovation" anlayışı devam ettirilerek, özellikle Doğu'ya yönelik dış politikaya ilişkin çok sayıda anayasa değişikliği yapıldı. Bunlar, Romanya ve Bulgaristan ile diplomatik ilişkilerin açılması ve Oder-Neisse sınır hattının tanınmasını içeriyordu.⁶⁰

1966'da CDU-CSU liderliğindeki hükümetin yerine CDU-CSU ve SPD'nin Büyük Koalisyonu, 1969'da Büyük Koalisyondan SPD-FDP koalisyonu, yeni bir CDU-CSU-FDP koalisyonuna geçmiştir. 1970'lerde ise Almanya'da büyük koalisyona hiç başvurulmamıştır.⁶¹ Almanya'da 1980'lerde Yeşil Parti yükselişe geçmiştir. 1982'de sosyal-liberal koalisyon kurulmuştur.⁶²

1990'dan sonra Almanya'da yeniden büyük koalisyonlar görülür. 1998'de Kırmızı-Yeşil Koalisyonu kurulmuştur. 1998, 2002 ve 2005 seçimlerinde SPD'nin adayı olan Gerhard Schröder, CDU'nun adaylarını geride bırakmıştır. 2005 seçimleri, Hristiyan Demokrat Partisi ile Sosyal Demokrat Parti'nin ikinci büyük koalisyonunun kurulmasıyla sonuçlanmıştır.⁶³ Almanya'da savaş sonrası dönemde devlet düzeyindeki ilk büyük koalisyonlar "renovation" anlayışı ile kurulurken, 1990 sonrasında ise "sterilization" anlayışı öne çıkmıştır.⁶⁴

2005 Almanya Federal seçimlerinde CDU/CSU %37 ve SPD %35 oy almıştır. Hem Angela Merkel (CDU) hem de Gerhard Schröder (SPD) zafer ilan etmiştir. Ancak çok geçmeden ikisinin de mevcut koalisyonlar içinde bir çoğunluk hükümeti kuramayacakları anlaşılmıştır.⁶⁵ İki parti de yakın düzeyde destekle seçimden çıkmış ve 2005 sonbaharı boyunca durum böyle kalmıştır.⁶⁶ Nisan 2006 itibarıyla SPD'nin desteğinin %31'e düşmüş; CDU/CSU ise %42 oranını sürdürmüştür.⁶⁷

2017-18 Almanya seçim sonrası müzakere görüşmeleri, esasen radikal sağcı AFD'yi herhangi bir müzakere görüşmesinden dışlama gerekliliği göz önünde bulundurularak yürütülmüş ve "Jamaika" koalisyonu başarılı olamayınca şimdiye kadar klasik büyük koalisyon yeniden uygulanabilir hale gelmiştir.⁶⁸

⁵⁹ Jacoby, 2017, s. 344.

⁶⁰ Jacoby, 2017, s. 337.

⁶¹ Jacoby, 2017, s. 337.

⁶² Schmidt, 2008, s. 65.

⁶³ Schmidt, 2008, s. 65.

⁶⁴ Jacoby, 2017, s. 336.

⁶⁵ Morini ve Loveless, 2021, s. 411.

⁶⁶ Lees, 2010, s. 20.

⁶⁷ Lees, 2010, s. 20.

⁶⁸ Morini ve Loveless, 2021, s. 411.

Almanya'da büyük koalisyon genellikle *renovation* anlayışı ile kurulmuştur. Ancak birleşmeden sonra Almanya'da büyük koalisyonlar *sterilization* amacıyla kullanılmıştır.⁶⁹ Alman eyaletleri 1970'lerde ve 1980'lerde onlarca yıl boyunca büyük koalisyonlardan kaçınmış ve 1990'dan sonra yeni partileri marjinalleştirmenin bir aracı olarak tekrar büyük koalisyonlara yönelmiştir. Buna karşın veriler, büyük koalisyonların takip eden seçimde hem sol hem de sağ popülistler için daha yüksek oy oranına yol açtığını göstermektedir. Büyük koalisyonlar, hem demokrasi için sorunlara neden olabilecek yeni popülist partilerin yükselişini teşvik ederek hem de bu sorunların üstesinden gelmek için bir parti stratejisi olabilecek bu partileri hükümetten dışlayarak çözülmemiş bir sorun olmaya devam etmektedir.⁷⁰

1.2.2. Avusturya'da büyük koalisyon

Avusturya 1945'ten itibaren neredeyse yarı oranında (78 yılın en az 40 yılı) büyük koalisyon hükümeti ile yönetilmiştir. Avusturya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük koalisyon için *renovation* anlayışı önem kazanmıştır. Avusturya'daki ilk büyük koalisyonlar, yıkıcı bir dünya savaşından sonra bir ulusu yeniden inşa etmek ve petrol endüstrisini kamulaştırmak, sosyal devleti inşa etmek ve çiftçiler için adil fiyatlar sağlamak da dahil olmak üzere önemli ekonomik kararlar almak amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte Avusturya'da büyük koalisyon uygulanmasında uluslararası baskının da önemi vardır. Nitekim 1945 yılında yapılan seçimlerde Avusturya halen işgal altındaydı. Komünistlerin hükümette yer alması SSCB'nin tutumunu yumuşatmaktaydı. İç anlaşmaya varılması, işgal güçlerinin tutumlarını da yumuşatmaktaydı.⁷¹ Avusturya'da 1949 seçimlerinde ise büyük koalisyonda *sterilizationun* ilk örneğine tanık olunmuştur.⁷² 1950 ve 1960'lı yılların başında büyük koalisyon hükümetleri, parlamentodaki koltukların %90'ını elinde tutmayı başardı. 1966 yılında yapılan seçim ile tek parti hükümeti göreve geldi ve 20 yıl boyunca çoğunluk hükümetleri ülkeyi yönetti.⁷³ 1987 yılına gelindiğinde ise büyük koalisyon anlayışı yeniden canlandı ve büyük koalisyon hükümetleri 2000'li yıllara kadar devam etti.⁷⁴ Avusturya'da 2006 yılında başka bir büyük koalisyon kuruldu.⁷⁵ 2013 yılındaki seçimlerde ise iki büyük parti oyların %51'ini aldı.⁷⁶

Büyük koalisyon oluşumunda *renovation* ve *clientelism* anlayışı İkinci Cumhuriyet'in ilk yirmi yılına egemen olmuştur. Savaş sonrası Avusturya hükümetleri, öncelikle Avusturya'yı işgalden kurtarmak ve aynı zamanda bir iç savaşın üstesinden gelmek ve karma ekonominin temel kurallarını uygulamak gibi alışılmadık derecede siyasi güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bu tür zorluklar Avusturya'yı bir büyük koalisyonun yenileme mantığına uygun davranmaya

⁶⁹ Jacoby, 2017, s. 349.

⁷⁰ Jacoby, 2017, s. 349.

⁷¹ Jacoby, 2017, s. 333.

⁷² Jacoby, 2017, s. 333.

⁷³ Jacoby, 2017, s. 333.

⁷⁴ Jacoby, 2017, s. 334.

⁷⁵ Jacoby, 2017, s. 334.

⁷⁶ Jacoby, 2017, s. 334.

zorlamıştır. Büyük koalisyonlar, savaş sonrası ilk yirmi yılda sık sık anayasa değişiklikleri yapılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca 1990'ların başlarında, AB üyeliğine hazırlanmak için kurumsal değişiklikler yapılmıştır. Avusturya sisteminde büyük koalisyonların iki anlayışı kısa vadede büyük partideki oyları elinde tutmada o kadar etkiliydi ki, sonunda her biri Avusturya'yı kendi başına yönetmenin yollarını bulmuştur. Uzun vadede, büyük koalisyonların yerini tek parti hükümetlerine bırakmasından sonra bile devam eden *clientelism*, büyük koalisyonun dışında kalan partilerin yükselişinin yolunu açmıştır.⁷⁷

1980'li yıllardan itibaren Avusturya'da göçlerin artması ile büyük koalisyonun *sterilization* anlayışı tekrar önem kazanmıştır. Ancak aşırı *clientelism*, Avusturya'daki büyük koalisyonları etkisiz bir *sterilization* haline getirmiştir. Bu durum büyük koalisyonlara güvenen diğer Avrupa devletleri için bir uyarı işlevi görmelidir. Nitekim *clientelism* anlayışı, büyük koalisyon tecrübesi olmayan devletler için daha zayıf bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁸

1.2.3. İtalya'da büyük koalisyon

Demokrasilerin genel çıkar uğruna seçim rekabetini askıya almak zorunda kaldığı durumlar olabilir. Savaşlar, geçmiş çatışmaların bölücü hatıraları, uzun süreli bir ekonomik kriz ve aynı zamanda net bir biçimde yönetim çoğunluğunu sağlamayan seçim sonuçları, ideolojik olarak uzak partileri büyük bir koalisyon hükümetinde güçlerini birleştirmeye zorlayabilir. 2011'de İtalyan partileri kendilerini böyle bir durumla karşılaşmışlardır. 2011 yazından başlayarak Kasım sonlarına kadar İtalya'nın mali durumu kötüleşmiştir.⁷⁹ İtalya, AB ortakları ve finansal yatırımcıları arasında güveni yeniden tesis edebilecek acil yapısal reformlar önermiştir. Yıllar yılı İtalya'yı uçurumun kenarına götüren çeşitli veto mekanizmalarının üstesinden, yalnızca ana partiler arasında gerçekleştirilebilecek büyük bir koalisyonun gelebileceği yönünde bir görüş gelişmiştir. Böyle bir tavsiye gerekli görülmüş olsa da bu durum herhangi bir ülkedeki partiler için kolay olmayabilir. Zira bunu ancak seçmenlerin oy kullanma tercihleri ile değiştirebilir.⁸⁰

İktidar ve muhalefet ikilemi ortadan kalktığına, seçmenler ne yapıldığını ve kimin neyden sorumlu olduğunu anlamakta zorlanabilirler. Bu durum siyasi skandallar ile birleştiğinde, muhtemelen vatandaşların siyasete ilgisizliği daha da artacaktır. Bununla birlikte, İtalyan partilerinin meydan okumaya yanıt verme kararları, en azından son elli yılda Almanya ve Avusturya'daki büyük koalisyonların deneyimiyle karşılaştırıldığında bazı yönlerden farklılık gösterir.⁸¹

İlk olarak, 2011'de ana akım siyasi partiler arasında bir koalisyon, seçmenlerin Almanya ve Avusturya'da olduğu gibi görevdeki hükümetin önceki yıllarda yaptıklarını hesaba katabileceği

⁷⁷ Jacoby, 2017, s. 335.

⁷⁸ Jacoby, 2017, s. 336.

⁷⁹ Federico Vegetti, Monica Poletti ve Paolo Segatti, "Availability or Disengagement? How Italian citizens reacted to the two-faced Parliamentary Grand Coalition Supporting The Monti Government", *Polis* 28/1 (2014): 61.

⁸⁰ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 61.

⁸¹ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 61.

rekabetçi bir seçimden sonra ortaya çıkan bir seçenek değildi. Aksine, yeni bir seçim çağrısına bir alternatif olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim Kasım 2011'in başında Berlusconi, çoğunluğu kaybetmesi üzerine Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı, yeni bir seçim çağrısı yapmak yerine, eski AB Komiseri ve ekonomist Mario Monti'yi başbakan olarak görevlendirmiştir.⁸² Cumhurbaşkanı önde gelen siyasi partileri hükümete katılmaya davet etse de onlar sadece Parlamento'da hükümeti desteklemeyi kabul etmişlerdir. Böylece, büyük bir hükümet koalisyonu yerine, yalnızca siyasi olmayan figürlerden oluşan, ancak iki büyük rakip partinin, solcu Partito Demokratik'in de dahil olduğu büyük bir parlamento koalisyonu tarafından desteklenen teknokratik bir kabine oluşturulmuştur. 2012'ye kadar da bu destekler sürmüştür.⁸³ Bununla birlikte kendi içlerinde bölünmüş olan iki ana parti, teknokrat hükümetin yaptıklarını eleştirerek, kamuoyu önünde birbirleriyle bitmek bilmeyen tartışmaya devam etmişlerdir. Bu tuhaf koalisyon davranışı modeli, Berlusconi'nin partisinin Monti kabinesine desteğini kesmeye karar verdiği Aralık 2012'ye kadar sürmüş ve bir sonraki şubat ayında yeni seçimlerin yolunu açmıştır. Sonuç olarak, kabine ile aşırı kalabalık parlamento çoğunluğu arasındaki kritik bağlantının yönetimi, Almanya ve Avusturya büyük koalisyonlarında görülen tipik modelden çok farklı bir model oluşturmuştur.⁸⁴

Almanya ve Avusturya deneyimlerinde sıklıkla üç yönetim mekanizmasının kullanıldığı belirtilir: 1- Kamuoyu koalisyon anlaşması, 2- Koalisyon komiteleri ve 3- Kıdemli bakanlardan farklı partilere ait bekçi küçük bakanlar. Tüm bunlar, koalisyon partileri arasında sürekli çatışma riskini önlemek ve en az önemlisi, kabine üyelerinin üzerinde anlaşmaya varılan hükümet platformu yerine kendi gündemlerini takip etmekte özgür hissetmeleri riskini azaltmak için yardımcı mekanizmalardır. Ancak Monti hükümeti ve tek çoğunluk durumunda bu mekanizmaların hiçbiri yürürlükte görünmemektedir.⁸⁵

Partiler, seçmenlerinin hükümetteki ortak sorumluluklarını anlamalarının ve nihayet kabul etmelerinin pek olası olmadığı fikrine dayanarak, tutarsız bir koalisyon davranışı geliştirmişlerdir. Seçmenlerinin gerçekte neyi tercih edeceğini bilmek zordur. Partilerin yarı yolda kalması, Parlamento'da hükümeti desteklemek, ancak yönetim sorumluluğunu üstlenmemek ve anlamsız bazı tartışmalar seçmenlerin neler olup bittiğini anlaması daha da zorlaşmıştır. Seçmenler kaotik bir bilgi akışına maruz kalmıştır. Pek çok seçmen için erişilebilir ve sağlam tek kanıt, ana akım partilerin teknokrat bir hükümeti desteklemek için bir araya gelmeleri ve aynı zamanda sürekli birbirleriyle kavga etmeleridir. Siyasete yönelik olumsuz duyguların yaygın olduğu bir ortamda bu davranış, partilerin seçmeni yanılttığı şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁶

⁸² Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 62.

⁸³ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 62.

⁸⁴ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 62.

⁸⁵ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 62.

⁸⁶ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 63.

Partilerin parlamentoda hükümeti desteklemek ve diğer kamusal alanda günlük olarak kavga etmek gibi davranışları arasındaki tutarsızlıklar, halkın bir kısmı tarafından partilerin kendilerini kandırdığını düşünmesine yol açmıştır. Bu nedenle, 2013 seçimlerinden önceki aylarda, koalisyon partilerinin davranış uyumsuzluğu, dönem boyunca büyük yolsuzluk vakaları, vatandaşların siyasi partilerden uzaklaşmasına neden olmuştur. Partilerin tutarsız tavırları, seçmenler tarafından partilerin itibarını yüksek tutmanın bir yolu olarak anlaşılmaktan uzak, parti elitlerinin gerçekte yaptıklarından kamuoyunu yanıltma stratejisi olarak yorumlanmıştır.⁸⁷

2013'te İtalya'da merkez sol koalisyon alt mecliste sandalyelerin mutlak çoğunluğunu elde etmiştir, ancak senatoda ortaklara ihtiyacı vardı. Kısa bir müzakereden sonra, geleneksel merkez sol ile herhangi bir koalisyona girmek istemediği, bu nedenle merkez solun merkezin geleneksel rakipleriyle bir anlaşmaya varmaktan başka seçeneği olmadığı netleşmiştir.⁸⁸ 2013 İtalya seçimleri, büyük bir oy farklılığıyla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni, İkinci Cumhuriyet döneminde çoğunlukla nispeten istikrarlı ideolojik bloklar halinde sıkışmış seçmenlerin seçim setlerinin korunmasına büyük katkı sağlayan sol-sağ bölünmesinin etkilerinin artık daha da zayıflamasıdır.⁸⁹

İtalya'daki büyük koalisyon sonuçları, seçmenlerin siyasi alana ilişkin algılarının, teknokratik hükümeti destekleyen parlamenter koalisyon deneyiminden nasıl etkilenmiş olabileceğine dair genel tabloya ilginç bir ayrıntı katmaktadır. Monti Hükümeti'ne verilen ortak ama çekişmeli desteğin, sol ve sağ bloklar arasında bir geçiş yaratmadığını, dolayısıyla seçmenlerin ideolojik bölünme boyunca kutuplaşmasını azalttığını göstermektedir. Ancak en kalıcı tepki, tüm siyasi partilerden artan bir kopukluk duygusu olmuştur.⁹⁰

1.3. Büyük Koalisyonların Siyasi Etkileri

Koalisyon hükümetleri tipik olarak kolektif kabine sorumluluğuna sahiptir. Parti iş birlikleri, seçim sorumluluğunun sınırlarını bulanıklaştırır ve bu haliyle, seçmenlerin hükümetten, daha doğrusu hükümeti oluşturan partilerden hesap sormasını zorlaştırır.⁹¹

Büyük koalisyon, çeşitli farklı parti koalisyonlarının hükümeti oluşturma eğiliminde olduğu ve ekonomik hesap verebilirliğin atfedilmesinin zor olduğu çok partili bir sistemdir.⁹² Büyük koalisyon hükümetleri altında, ideolojik olarak farklı iki büyük parti arasında nispeten eşit bir şekilde bölen bir koalisyon olarak tanımlanan başbakanın partisi, eşit derecede güçlü ortağı

⁸⁷ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 65.

⁸⁸ Morini ve Loveless, 2021, s. 411.

⁸⁹ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 67.

⁹⁰ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 80.

⁹¹ Carolina Plescia, Sylvia Kritzing ve Jae Jae Spoon, "Who's To Blame? How Performance Evaluation and Partisanship Influence Responsibility Attribution in Grand Coalition Governments", *European Journal of Political Research* (2021): 2.

⁹² Julian Aichholzer ve Johanna Willmann, "Forecasting Austrian National Elections: The Grand Coalition Model", *International Journal of Forecasting* 30 (2014): 56.

üzerinde, daha tipik büyük parti-küçük ortak yönetimindekine göre çok daha az kontrole sahiptir.⁹³

Ekonominin durumu vatandaşlar için çok önemlidir. Vatandaşlar refah arttığında, ekonomik büyüme ilerlediğinde ve işsizlik azaldığında rahat ederler. Ekonomik oylama teorisinin sorumluluk hipotezi, seçmenlerin sandıkta partileri ekonominin durumuna göre, yani ekonomik refah veya durgunluk için ödüllendirdiğini veya cezalandırdığını varsayar.⁹⁴ Hükümetin genellikle tek partiden oluştuğu iki partili veya çoğunlukçu sistemlerde, hükümetin ekonominin durumuna ilişkin hesap verme sorumluluğu kolayca tek bir partiye devredilebilir. Ancak, parti koalisyonlarının sıklıkla hükümeti oluşturduğu çok partili sistemlerde, seçmenin sandıkta hangi partiden hesap soracağı hâlâ tartışmalıdır.⁹⁵

Rasyonel seçmenler, seçim günü geldiğinde görevdeki hükümetleri geçmiş performanslarından sorumlu tutmaktadır. Seçmenler hükümetin sicilinden memnunsay, hükümetteki partiyi ödüllendirmekte ve oy vermektedir. Ancak seçmenlerin standartlarını karşılamayan bir performans yeniden seçilmeyi tehlikeye atar. Hükümetin karmaşıklığının, seçmenlerin politika performansı için açıkça sorumluluk atfetmeyi engellediği ve böylece demokratik hesap verebilirliği azalttığı görüşü hakimdir.⁹⁶ Nitekim seçmenler, ekonomik başarısızlık için görevdeki hükümeti suçlamaktadırlar.⁹⁷

Ekonomik refahın bir göstergesi olarak genellikle işsizlik oranına bakılır. İşsizlik oranı ile ana akım partilere verilen destek arasındaki ilişkinin negatif olmasını beklenir. İşsizlik oranı ne kadar yüksekse, hükümet eden parti o kadar az oy olacaktır.⁹⁸ Seçmenlerin daha karmaşık durumlarla başa çıkmak için çeşitli stratejiler vardır. Örneğin, ülkenin ekonomik sicili için başbakanın partisini suçlamak en önemli ampirik bulgudur. Bu konudaki zorlayıcı argüman, seçmenlerin sezgisel olarak koalisyonun en büyük ve en güçlü partisine, genellikle başbakan pozisyonunu elinde bulunduran partiye sorumluluk atfetmesidir. Seçmenlerin genellikle bilinçsizce benimsediği bir başka yöntem ise partizanlıktır.⁹⁹

Büyük koalisyon hükümetlerindeki koalisyon ortakları, parti rekabetinin ideolojik yelpazesinde aynı tarafta yer almadıklarından, ortaya çıkan politik sonuçlar daha çok uzlaşmacıdır.¹⁰⁰ Bu durumda seçmenler sorumluluk atfetme konusunda belirsizlik yaratarak, seçmenlerin büyük koalisyon partilerine sorumluluk atfetmesini etkileyip etkilemediği ve nasıl etkilediği sorusunu gündeme getirir. Büyük koalisyon uygulayan Avusturya ve Almanya ile yapılan panel anketlerine göre büyük koalisyon hükümetleri altında, her iki ortağın da düşük performans nedeniyle eşit derecede cezalandırılmaktadır. Bir koalisyon partisinin partizanları,

⁹³ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 2.

⁹⁴ Aichholzer ve Willmann, 2014, s. 56.

⁹⁵ Aichholzer ve Willmann, 2014, s. 56.

⁹⁶ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 12.

⁹⁷ Aichholzer ve Willmann, 2014, s. 56.

⁹⁸ Aichholzer ve Willmann, 2014, s. 58.

⁹⁹ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 2.

¹⁰⁰ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 2.

hükümetin performansından memnun değilse, kötü yönetimin sorumluluğunu sürekli olarak diğer koalisyon ortağına atfetmektedir. Bu durum ise yandaş bir görüş oluşturarak, kutuplaşmayı artırır. Parti yandaşları kötü yönetimden diğer partiyi sorumlu tutmaktadır. Seçimlerde ise parti yandaşları, diğer partiyi cezalandırmaktadır.¹⁰¹ Büyük koalisyonda kötü yönetimin sorumluluğunu her iki parti de üstlenmekte ve her iki parti cezalandırılmaktadır.

Temsili demokrasilerde vatandaşlar seçimler yoluyla siyasi aktörleri kendi adlarına karar vermeleri için yetkilendirir. Seçimler performans değerlendirme ve partizanlığın sorumluluk yüklemeye vesilesidir. Geçmiş eylemlerine verdikleri oylarla ödüllendirerek veya cezalandırarak, partileri geriye dönük olarak sorumlu tutabilirler. Seçmenler, bir koalisyon hükümetindeki kıdemli partinin, daha küçük koalisyon ortaklarından daha fazla politika oluşturma etkisine sahip olduğunu düşünürler. Bu sebeple büyük partilerin politika oluşturma konusunda daha fazla söz sahibi olduğunu göz önünde bulundurarak kıdemli ortağı suçlama eğilimindedir. Hükümetin performansı olumsuz olarak değerlendirilirse, koalisyon hükümetindeki kıdemli ortağın seçmenler tarafından cezalandırılma olasılığı daha yüksektir. Başarı beklentilerinin yüksek, ancak performansın düşük olduğu politika alanlarında kıdemli koalisyon ortaklarının daha ağır şekilde cezalandırıldığı görülmektedir.¹⁰²

Hükümetin performansından memnun olmayan koalisyon partilerinin yandaşları, kötü performansın sorumluluğunu kolayca diğer koalisyon ortağına yükleyebilir. Bireylerin ideolojik olarak kendilerine daha yakın olan veya alternatif olarak ideolojik olarak aynı yönde olan ideolojik yelpazenin solundaki veya sağındaki bir muhalefet partisine partizan bağlılıkları, seçmenlerin ideolojik yelpazenin aynı tarafında yer alan hükümet partileriyle daha büyük bir bağlanma geliştirmesine ve dolayısıyla ideolojik bir önyargı geliştirmesine neden olabilir.¹⁰³

Muhalefet partilerinin partizanlarının, hükümetin performansından memnun değilse, karşı ideolojik kamptan büyük koalisyon partisine sorumluluk atfetme olasılıkları daha yüksektir. Partizan olmayanlar, hükümetin performansından memnun değilse, genel olarak sorumluluğu tüm büyük koalisyon partilerine eşit olarak atfederler.¹⁰⁴ Herhangi bir tarafa ait olmayanların büyük koalisyon hükümetindeki her iki partiye de sorumluluk atfetme olasılığı daha yüksektir. Hükümetin performansından memnun olmayan seçmenlerin, kötü yönetimin sorumluluğunu yandaşı olmadığı koalisyon partisine yöneltme olasılığı daha yüksektir. Bu sonuçlar, Almanya ve Avusturya için anlamlı ve tutarlıdır. Bu nedenle, hükümet performansının değerlendirilmesine ilişkin olarak açık bir partizan algı yanlılığı göstermektedir. Bulgular özellikle, kendilerini başbakanın partisyle özdeşleştirenlerin sorumluluk yükleme olasılığının çok daha düşük olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 2.

¹⁰² Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 3.

¹⁰³ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 4.

¹⁰⁴ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 4-5.

¹⁰⁵ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 9-10.

Partilerin hükümeti destekledikleri dönemlerde partilerin farklılıkları azalır ve seçmelerin algılarında düşmanlıklar askıya alınmış olur. Öte yandan, partilerin birbirlerini desteklerken kamusal alanda kavga etmeleri, seçmenlerde kandırılmaya çalışıldığı düşüncesine neden olur.¹⁰⁶ Koalisyon davranışlarındaki uyumsuzluklar, yolsuzluklar, kamu harcamalarının adaletsizliği gibi nedenlerle seçmenler partilerden uzaklaşır.¹⁰⁷

1.3.1. Büyük koalisyonların avantajları

Büyük koalisyonların en önemli avantajı, iki büyük partinin veya en önemli iki partinin hükümette temsil edilmesidir. Seçmenlerin büyük bir çoğunluğu yani yaklaşık üçte ikisi veya daha fazlası hükümette temsil edilmektedir. Örneğin Almanya'da 2002 seçimlerinden sonra kurulan kırmızı-yeşil koalisyon sadece %47,1 oy oranına sahipken; 2005 seçimlerinden sonra kurulan büyük koalisyon oyların %69,4'üne sahip olmuştur.¹⁰⁸

Büyük koalisyonlar, seçmenlerin büyük çoğunluğunun siyasi iradesinin hükümette temsil edilmesidir. Seçmenlerin büyük bir çoğunluğu kendilerini hükümetin politikasıyla özdeşleştirebilmektedir. Ancak koalisyonlar ve bunların siyasi programı, parti liderleri tarafından seçmenlerin iradesinden bağımsız olarak, hatta bazen seçmenlerin iradesine aykırı olarak yapılır. Büyük koalisyonlar, siyasi tikanlıkların azaltılmasını sağlar.¹⁰⁹ Büyük partiler büyük siyasi reformlarını herhangi bir engel olmaksızın uygulayabildikçe, muhalefet partileri tarafından politika değişikliği potansiyeli artar.

Büyük koalisyonlar, acilen ihtiyaç duyulan yani büyük bir siyasi krizi önlemek veya büyük bir siyasi sorunu çözmek için ancak pek popüler olmayan politika reformlarının uygulanmasını sağlar. Her iki büyük parti de siyasi kararlardan sorumlu olduğundan ve sonuç olarak, hiçbir büyük parti seçmenlerin protestolarından çıkar sağlayamaz.¹¹⁰

Büyük parti-küçük ortak koalisyonlarından farklı olarak, büyük koalisyon hükümetlerindeki partiler eşit derecede güçlüdür. Bu durum, politika oluşturma konusunda partiler eşit söz hakkına sahip olur. Aynı zamanda bu durum, medyada iki koalisyon partisinin kamuoyunda daha eşit bir duruş sergilemesi anlamına gelir. Bu nedenle, seçmenler hükümetin performansından memnun olmadığında sorumluluğu yalnızca kıdemli ortak olan başbakanın partisi yerine her iki koalisyon ortağına da aynı anda odaklayabilirler.¹¹¹

Büyük koalisyon hükümetlerindeki partiler, çok partili hükümetlerde seçmenlerin partilere sorumluluk yüklemekte güçlük çekmesi nedeniyle, tek parti hükümetlerindeki partilere göre daha fazla cezalandırılabilir. Hükümetin performansından memnun olmayan partizanlar, kötü performansın sorumluluğunu diğer koalisyon ortağı partilere daha kolay yükleyebilirler. Bu

¹⁰⁶ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 65.

¹⁰⁷ Vegetti, Poletti ve Segatti, 2014, s. 65.

¹⁰⁸ Strohmeier, 2007, s. 3.

¹⁰⁹ Strohmeier, 2007, s. 4.

¹¹⁰ Strohmeier, 2007, s. 4.

¹¹¹ Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 4.

nedenle, sorumluluk yüklemesi, büyük koalisyon ortakları arasında basitçe dengelenebilir. Ancak tek parti hükümetlerdeki partilere kıyasla büyük koalisyon hükümetlerindeki partiler için genel olarak daha az seçim cezası ile sonuçlanabilir.¹¹²

1.3.2. Büyük koalisyonların dezavantajları

Büyük koalisyonların en önemli dezavantajı, demokratik değişimi engelleyen bir siyasi kartel ya da bir tür demokratik diktatörlük yaratılma potansiyelidir. Diğer bir deyişle, iktidar partilerine gerçek bir alternatif işlevi gören ve iktidarın yerini alabilecek bir muhalefet yoktur. İki büyük parti birden fazla seçim dönemi için büyük bir koalisyon kurarsa, demokratik seçim duygusu ve demokrasi fikri nihayetinde baltalanabilir.¹¹³

Büyük koalisyonlar, hükümetin süper gücü ve sonuç olarak muhalefetin siyasi güçsüzlüğüdür. Muhalefetin bazı parlamento denetim araçlarını kullanması –örneğin bir soruşturma komisyonunun oluşturulması– ve hükümeti verimli bir şekilde denetlemesi zorlaşabilir. Büyük koalisyonlar, parti sistemindeki parçalanmanın ve bunun neticesi hükümetin inşası üzerindeki olumsuz sonuçlardandır.¹¹⁴ Büyük koalisyonlar, parlamentodaki süper gücünün kötüye kullanılmasına neden olabilir. Bu durum büyük koalisyonun partileri yakın ve verimli bir şekilde iş birliği yapması halinde gerçekleşebilir. Örneğin, seçim sistemini kendi çıkarlarına göre değiştirebilirler.¹¹⁵

Büyük koalisyonun tarafları yakın ve verimli bir şekilde iş birliği yapmazsa bir tür hükümet tıkanıklığı ortaya çıkabilir. Büyük koalisyon partileri, parti rekabetini dondurmazlarsa, siyasi reform uygulamaları imkânsız hale gelir ve sonuç olarak daha büyük siyasi tıkanıklığa neden olabilirler.¹¹⁶

Büyük koalisyonlar, popülist partilerin yükselişini teşvik edebilir. Aynı zamanda, büyük koalisyonlar bazen büyük partilerin yükselen popülist partileri iktidardan dışlama girişimi olarak da ortaya çıkabilir. Bu durum *sterilization* olarak adlandırılır. Bazıları durumlarda bu kendi kendini baltalayan bir tepki olabilir, nitekim her bir büyük koalisyon, seçmenler arasında aşırılık yanlısı başarıyı daha da artırır. Büyük partilerin aşırı partileri hükümete dahil etmeleri durumunda demokrasinin daha iyi gelişip gelişemeyeceği açık değildir.¹¹⁷

1.4. Büyük Koalisyonun Sonuçları

2005 Almanya seçimleri ve 2006 Avusturya seçimleri, parlamenter demokrasilerde hem avantajları hem de dezavantajları olan özel bir hükümet biçimi olan büyük bir koalisyona yol açmıştır. Büyük koalisyonlar bir açıdan parlamenter sisteme aykırılık veya bir demokratik

¹¹² Plescia, Kritzingler ve Spoon, 2021, s. 14.

¹¹³ Strohmeier, 2007, s. 5.

¹¹⁴ Strohmeier, 2007, s. 5.

¹¹⁵ Strohmeier, 2007, s. 5.

¹¹⁶ Strohmeier, 2007, s. 5.

¹¹⁷ Jacoby, 2017, s. 350.

günah olarak değerlendirilirken; karşı bir bakış açısıyla, siyasi bir gereklilik hatta en iyi hükümet biçimi olarak değerlendirilebilir. Her halükarda büyük koalisyonlar ile asgari kazanan koalisyonların farklı olduğu da bir gerçektir.¹¹⁸

Büyük koalisyonlar, asgari kazanan koalisyonlar ile karşılaştırıldığında dezavantajları olduğu kadar avantajları da ifade eder. Büyük koalisyonların bazı siyasi etkileri, genellikle tartışılmaz ampirik gerçeklerdir. Büyük koalisyonların diğer siyasi etkileri, genel olarak ampirik olarak kanıtlanamayan ve büyük koalisyonun spesifik sibernetiğine bağlı olan teorik olarak algılanan siyasi avantajlar veya dezavantajlardır.¹¹⁹

Büyük koalisyonda *strelization* radikal partilerin hükümetten dışlanmasını sağlasa da tepki olarak bu partilerin büyümesine de neden olabilir. Popülist partiler, mevcut partileri zayıflatarak ve onlara hükümet kurma konusunda daha az seçenek bırakarak büyük koalisyonların cazibesini artırır.¹²⁰ Yeni partilerin büyük koalisyon oluşumu üzerindeki doğrudan etkisini değerlendirmek daha karmaşıktır. Bazı durumlarda 2005'te Bulgaristan ve 2013'te İtalya yeni partilerin yükselişinin büyük koalisyonun ortaya çıkışında etkili olduğu doğru olsa da bugüne kadar yaşanan tecrübelerin sayısı böyle bir iddianın geçerliliği iddia etmeye yetmemektedir. Yeni partilerin seçimlerdeki varlığı kesinlikle ana akım partileri hükümet kurma seçeneklerini kısıtlamakta ve onları yalnızca büyük koalisyonlara değil, azınlık hükümetleri kurmaya bile zorlayabilir.¹²¹

Büyük koalisyondaki bir parti, kendisi veya seçmenleri için öne çıkan bakanlık makamları üzerinde kontrol sağlayamazsa, bu partinin bir sonraki seçimde muhtemelen oy kaybetmesi beklenebilir. Seçim kayıpları, ana akım partileri büyük koalisyona sürükleyen kilit bir faktör gibi görünmese de büyük koalisyonları takip eden seçimlerde hem büyük partide hem de büyük koalisyonun üye partilerinin seçim başarılarında düşüşler gözlenmektedir. Büyük koalisyonların ana akım partilerin iktidarda daha fazla süre kalmasına yardımcı olabilir, ancak bir sonraki seçimlerde başarı şansları azalır. Büyük koalisyonlar, birçok Avrupalı siyasetçi tarafından giderek daha uygun bir koalisyon düzenlemesi olarak görülse de seçmenler tarafından hâlâ kutsal olmayan ittifaklar olarak görülmektedir.¹²²

Büyük koalisyonlar, siyasi reform gerçekleştirmek için elverişlidir. Ancak büyük koalisyonlarda çözülecek sorunlar aşırı baskı uyguladığında gerçekleştirilebilir. Olumlu ekonomik gelişmeler ve işgücü piyasasının gevşemesi bu baskıyı ve dolayısıyla koalisyon anlayışına uyma taahhüdünü azaltır. Bu nedenle, hasımların siyasi kimliğinin siyasi eylem kapsamını belirlemesi ve koalisyon mantığının dayattığı en küçük ortak paydanın büyük koalisyonun kararlarını belirlemesi daha olasıdır. Ağır bir ekonomik krizde, siyasi yenilik için marjinal kapasiteye sahip rekabetçi bir ikilem büyük koalisyonlarda normal bir durumdur.

¹¹⁸ Strohmeier, 2007, s. 1.

¹¹⁹ Strohmeier, 2007, s. 3.

¹²⁰ Jacoby, 2017, s. 350.

¹²¹ Morini ve Loveless, 2021, s. 416.

¹²² Morini ve Loveless, 2021, s. 416.

Almanya'da büyük koalisyonlar, yalnızca bir hükümet kurarken çözülmesi gereken aritmetik bir sorun olduğunda ortaya çıkar. Büyük koalisyonların birincil amaçları siyasi içerik değildir. Zaten bir büyük koalisyondan, onu oluşturan partilerin stratejik seçim hesaplarından vazgeçmelerini gerektiren sürdürülebilir reformlar üretmesini beklemek çok şey istemek olurdu.¹²³

¹²³ Merkel ve Weßels, 2008, s. 157-166.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL KRİZLER VE HÜKÜMET SİSTEMİ

Büyük koalisyonun karakteristik özelliği kriz dönemlerinde ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle bu bölümde krizin tanımı, türleri, krizin nasıl anlaşılacağı anlatılmıştır. Türkiye’de uygulanan yeni sistemin siyasi bir krize neden olup olmadığı/olmayacağı tartışılmıştır. Bu nedenle Türkiye’de geçmiş dönemlerde yaşanan siyasi krizler ve hükümet sistemleri üzerine değerlendirme yapılmıştır.

2.1. Kriz Kavramı

Kriz kelimesi, etimolojik olarak Yunanca *krisis* kelimesinden gelir. Kriz, fiyatların ani değişiminden kurum ve kuruluşların etkilenmesidir.¹²⁴ Kriz önceleri sağlıkta aniden gelişen hastalık olarak kullanılmıştır. Daha sonra sosyal bilimlerde birdenbire ortaya çıkan durumu, buhranı karşılamak anlamında kullanılmıştır.¹²⁵

Krizin farklı tanımları bulunmaktadır. Krizi; koşullara müdahale edememe, örgütün varlığını tehlikeye sokan durum, beklenilmeyen durum gibi farklı şekillerde tanımlamak mümkündür.¹²⁶ Türk Dil Kurumuna göre ise, kriz “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplum veya kuruluşun yaşamında görülen güç dönem” olarak ifade edilmiştir. Krizleri normal olaylardan ayıran özellikleri: öngörülemezliği, olağandışı olması, tehlikeli arz etmesi ve acil karar almayı gerektirmesidir.¹²⁷ Krizin özelliklerinden olan öngörülemezlik, plansız veya birdenbire ortaya çıkan olumsuz olayları ifade etmek için kullanılır. Bu yönüyle kriz öngörülemeyen, beklenmeyen, aniden ortaya çıkan önemli sorundur. Kriz hem bir olumsuzluğu hem de fırsatı bünyesinde barındırmaktadır. Herhangi bir beklenilmeyen durum, kriz olarak adlandırılmaz. Krizin aynı zamanda tehlike arz etmesi gerekmektedir. Bu beklenilmeyen tehlikeli durum değişimi de beraberinde getirecektir.¹²⁸

Krizler, yalnızca ekonomik nedenlerle yaşanmaz. Krizlerin doğal veya beşerî birçok nedeni olabilir. Bazen doğal afetler de kriz yaşanmasına neden olabilir.¹²⁹ Krizler; siyasi alandaki hızlı veya ani değişimler, siyasi düzenlemeler, ülkeler arası ilişkiler, darbeler, hükümet çatışmaları, ağır vergiler, küreselleşme, yeni açık pazarlar, devletin ekonomiye müdahalesi, yönetsel

¹²⁴ Ahmet Turgut, “Türleri Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi* 20/4-5 (2007): 35.

¹²⁵ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı* 2/42 (2001): 1.

¹²⁶ Hasan Tağraf ve N. Talat Arslan, “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4/1 (2003): 150.

¹²⁷ Fatma Neval Genç, “Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Kriz Yönetimi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/16 (2017): 223.

¹²⁸ Aktan ve Şen, 2001, s. 2.

¹²⁹ Genç, 2017, s. 223.

çatışmalardan doğabilir.¹³⁰ Önemli olan öngörülemeyen bir olayın tehlike yaratacak biçimde birden ortaya çıkmasıdır.

2.1.1. Kriz türleri

Kurumların işleyişi bozulduğunda toplumsal bozulmalar da başlar.¹³¹ Toplumsal taleplere devletin cevap verememesi, siyasi partilerin sorunlara çözüm bulma hususunda anlaşamaması, sorunların meclis dışına taşınması, yönetsel tartışmaların ortaya çıkması siyasal kriz olarak adlandırılmaktadır. Siyasal krizler kısaca; devlet kurumlarının olumsuz duruma girerek, siyasal aktörlerin toplumsal taleplere cevap verememesi ve toplumun sisteme güveninin sarsılması olarak tanımlanabilir.¹³² Siyasal krizler, bir süreç içerisinde gelişen ancak öngörülemeyen, mevcut durumu tehdit eden, örgütsel yapının işleyişini etkisiz kılan, acil çözülmesi gereken sorunlardır.¹³³

Ekonomik krizler süreç içerisinde toplumsal krizlere dönüşebilmektedir.¹³⁴ Ekonomik krizler, borçların ödenmemesi, yatırımların azalması, yaşam kalitesinin düşmesi şeklinde görülebilir. Krizler birçok sebeple ortaya çıkabilir. Doğal afetler, hızlı siyasal değişimler, teknolojik gelişmeler, fiyatlarda ani değişimler, ekonomik krize neden olabilir.¹³⁵

Finansal kriz, yaşanan krizden tüm alt sektörlerin etkilenmesi anlamına gelir. Para krizi, ülke parasının değer kaybetmesi olarak tanımlanır.¹³⁶ Para krizi, piyasada ulusal para ile işlem yapanların yabancı para ile işlem yapması sonucu Merkez Bankasında döviz kıtlığı yaşanmasını ifade eder.¹³⁷ Bankacılık krizi, bankacılık faaliyetleri dolayısıyla yaşanan sorunların diğer sektörleri olumsuz bir şekilde etkilemesi olarak tanımlanabilir.¹³⁸ Bankacılık krizi yaşanırken insanların bankaya olan güvenlerinin sarsılması sonucu, insanlar bankalardaki mevduatlarını çekme eğiliminde olur.¹³⁹ Dış borç krizi, bir ülkenin dış borçlarını ödeyememesi olarak ifade edilir.¹⁴⁰

Sistematik kriz, ekonomik kayıpların yaşandığı, gelir düzeyinin düştüğü yaygın bir krizdir.¹⁴¹ Enflasyon, bir sorun olarak görülse de bir kriz olarak değerlendirilmez ancak aniden fiyatlar

¹³⁰ Aktan ve Şen, 2001, s. 7.

¹³¹ Zeynep Zafer Esenyel, "Arnold Gehlen'de Kültürel Kriz ve Tarihin Sonu", *Temaşa Felsefe Dergisi* 13 (2020): 172.

¹³² İsmail Dursunoğlu, "Türkiye'de Yaşanan Siyasal Krizlerin Aşılmasında Liderlik Faktörü: Devlet Bahçeli Örneği", *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler* (1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi'nde sunulan bildiri Yozgat, Türkiye, 24-26 Ekim 2018): 174.

¹³³ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 150.

¹³⁴ Naciye Yıldız, "Habermas'ın Meşruiyet Krizi Teorisi ve Türkiye", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22 (2019): 160-161.

¹³⁵ Mehmet Fatih Darıcan, "Ekonomik Krizler ve Türkiye", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 5/17 (2013): 39-46.

¹³⁶ Timur Han Gür ve Ayhan Tosuner, "Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20/1 (2002): 12.

¹³⁷ Turgut, 2007, s. 36.

¹³⁸ Gür ve Tosuner, 2002, s. 12.

¹³⁹ Turgut, 2007, s. 37.

¹⁴⁰ Gür ve Tosuner, 2002, s. 13.

¹⁴¹ Turgut, 2007, s. 37-38.

yükselirse hiperenflasyon gündeme gelir ve bu bir kriz olur.¹⁴² Dünyada veya bir ülkede farklı krizler aynı anda yaşanabilir.

2.1.2. Krizlerin izleri

Krizler, tahmin edilemez olmakla birlikte aslında aniden ortaya çıkmazlar. Çoğu zaman geleceği hakkında bazı belirtiler verirler. Bunların tespit edilebilmesi için çevrenin etkin bir şekilde gözlemlenmesi gerekmektedir.¹⁴³ Krizin aşamaları üçe ayrılmaktadır: ¹⁴⁴ 1- Reddetme, 2- Hafifletme ve 3- İlgilenme. Bu aşamalara körlük, atalet, yanlış karar ve faaliyetler de denebilir.¹⁴⁵ Ayrıca krizin oluşum, gelişim, çözüm aşamaları olarak da adlandırılabilir.¹⁴⁶ İlk aşamada değişimler fark edilmez, krizin varlığını kabul edilmez, kriz hissedilir ancak önemsenmez, gerekli önlemler alınmaz.¹⁴⁷ İkinci aşamada bozulmalar gözlemlenir, krizin varlığı kabul edilir, bir karmaşa hali hakimdir ve krizin çözülmesi için tüm kaynaklar kullanılır ve krizin etkileri en aza indirgenmeye çalışılır.¹⁴⁸ Bu aşamada yöneticiler tarafından krizin geçici olduğu ve alınan önlemlerle engellenebileceği düşünülür.¹⁴⁹ Son aşamada ise krizin varlığı kabul edilir, yapılan hatalar kabul edilir ve yapılan faydalı şeyler hatırlatılır.¹⁵⁰ Ancak son aşamada amaçlar göz ardı edilir, ortak ve rasyonel bir karar alınmaz.¹⁵¹ Ardından örgüt içerisinde çatışma süreci başlar. Bu aşamada alınan önlemlerin yetersiz kaldığı anlaşılır ve örgüt yapısı dağılır.¹⁵²

Bazı krizler kısa süreli, bazı krizler ise uzun sürelidir. Bazı krizlerin etkileri kısa dönemde görülürken bazı krizlerin ise etkileri uzun dönemde ortaya çıkar. Krizlerin etkilerinin nasıl olacağı ise, önlem alınıp alınmadığına, alınan önlemlerin yeterli olup olmadığına göre belli olur. Krizin varlığını anlaşılır kılan bazı belirtiler olsa da iç veya dış yetersizlikler nedeniyle kriz algılanamayabilir ve çözümü gecikebilir. Krizin sonuçları, yaşandığı çevreye göre değişmektedir. Alınan önlemler ile krizin etkileri azaltılabilir. Krizin bir ülkede kimi derinden etkileyeceği veya krizden hangi kesimin faydalanacağı, ekonomik ataklığa göre değişmektedir.¹⁵³

Krizin önüne geçmek amacıyla bazı yönetim teknikleri uygulanır. Kriz yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması için ilk olarak krizin belirtileri saptanmalıdır. Krizin belirtileri doğru şekilde saptanırsa kriz hazırlıkları başarılı bir şekilde uygulanır. İkinci aşama hazırlık

¹⁴² Aktan ve Şen, 2001, s. 2.

¹⁴³ Tuncer Asunakutlu, Barış Safran ve Elif Tosun, "Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, sy. 1 (2003): 161.

¹⁴⁴ Özgür Kılınç ve Sevil Bayçu, "Kriz İletişiminde Duygular ve Kültür: Karma Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (2020): 76.

¹⁴⁵ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 151.

¹⁴⁶ Genç, 2017, s. 224.

¹⁴⁷ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 151.

¹⁴⁸ Genç, 2017, s. 224.

¹⁴⁹ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 151.

¹⁵⁰ Kılınç ve Bayçu, 2020, s. 76.

¹⁵¹ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 151.

¹⁵² Genç, 2017, s. 224.

¹⁵³ İzzettin Önder, "Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (2009): 24.

aşamasıdır. Hazırlık aşamasında meydana gelecek tehlikeyi en az hasarla defetmek, krizin olumsuz etkilerinden korunmak için düzenlemeler yapılır. Kriz yönetimi, planlı ve programlı olmalıdır.¹⁵⁴ Aksi halde krizden bir an önce kurtulmak amacıyla alınan hızlı kararlar, yanlış uygulandığında kriz daha da derinleştirebilir.¹⁵⁵

Kriz, ticari yönüyle beklenilmeyen bir durum olarak tanımlansa da esasında bir süreci ifade etmektedir.¹⁵⁶ Bu nedenle krizlerin sebepleri anlaşılırsa, sonuçları ortadan kaldırılabilir veya sonuçlar ortaya çıkmadan önlem alınabilir. Krizler, siyasal aktörlerin verdiği kararlar ile şekillenir.¹⁵⁷ Siyasiler, krizden kurtulmak için çözüm yolları arar. Ancak ekonomik krizden para basarak kurtulmaya çalışıldığında piyasa fiyatlarında artış söz konusu olabilir. Faizler düşürülemez. Seçim zamanında ağır piyasa koşullarının kısmen de olsa iyileştirilmesi söz konusu olabilir ancak bu durum krize kalıcı bir çözüm sunmayacaktır. Gündeme gelen ekonomik kriz toplumun siyasete olan bakışını etkileyecektir.¹⁵⁸ Ekonomik krizin çözülememesi siyasi krizin doğmasına neden olacaktır. Siyasal krizler toplumda çeşitli kırılmalara sebep olarak siyasal gelişmelere yön vermektedir. İhtilaller, isyanlar, darbeler birer krizdir. Krizler sonucunda toplumsal yapı değişir ve yeni fikirler ortaya çıkar. Kurumsal yapı tekrar inşa edilir.¹⁵⁹ Nitekim krizlerin tekrar yaşanmaması amacıyla sistem dinamiklerini değiştirmek gerekir. Aksi halde krizler kendini tekrar eder.¹⁶⁰

Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında darbeler, kutuplaşmalar, partiler arası ayrışmalar, kaotik yapı, özgürlüklerin sınırlandırılması kriz yaşanmasına neden olmuştur.¹⁶¹

2.2. Türkiye’de Yaşanan Krizler ve Sonuçları

2.2.1. Türkiye cumhuriyeti tarihinde yaşanan önemli krizler

Türkiye Cumhuriyeti de kuruluş aşamasındaki maddi yetersizlikler, Osmanlı Devletinden kalan borçlar, savaşın etkileri gibi nedenlerle krizlerle uğraşmıştır. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda liberal ekonomik politikalar belirlenmiştir. Dünya savaşından sonra bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 Krizi (Büyük Buhran) yaşanmıştır. Bu kriz çoğu ülkeyi etkisi altına almıştır. Ayrıca bu krizden sonra liberal ekonomi sorgulanmaya başlanmış, Keynezyen politikalar gündeme gelmiş, çoğu ülkelerde askeri darbe yaşanmıştır.

1929 krizi sosyal ve siyasal sorunların yaşanmasına da neden olmuştur. 1929 krizinden Türkiye de etkilenmiştir. Bu kriz döneminde Türkiye’de ihracat gelirleri azalmış ve ithalat artmıştır, Türkiye’de ekonomik gerileme yaşanmıştır. Türkiye’de politikada değişikliğine

¹⁵⁴ Genç, 2017, s. 224.

¹⁵⁵ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 151.

¹⁵⁶ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 149.

¹⁵⁷ Yavuz Çilliler, “Siyasal Krizler ve Karşılaştırmalı Yöntem”, *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler* (1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi’nde sunulan bildiri, Yozgat, Türkiye, 24-26 Ekim 2018): 39.

¹⁵⁸ İzzettin Önder, “Krizle Nasıl Yaklaşabiliriz?”, *Mülkiye Dergisi* 43, sy. 1 (2019): 183.

¹⁵⁹ Çilliler, 2018, s. 32.

¹⁶⁰ Önder, 2009, s. 25.

¹⁶¹ Darıcan, 2013, s. 45.

gidilmiş ve devletçi politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte 1929 Krizinden sonra Türkiye’de çok partili hayata geçiş için adımlar atılmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yaşanan krizlerin sonucu olarak ülkeler bir araya gelerek 1944 yılında Uluslararası Para Fonu’nu (IMF), 1946 yılında Dünya Bankası’nı kurmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada dengeler yeniden kurulmuştur. Türkiye de gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönemde çok partili hayata geçiş ve serbest piyasa uygulamaları gündeme gelmiştir. Ekonomik gelişmeler, siyasi etkiler yaratmıştır. Marshall yardımları, ülkeyi kısa vadede ekonomik olarak rahatlatmıştır. Bu dönemde tarımın geliştirilmesine yönelik siyasi kararlar alınmıştır. Ancak gerekli mali destek sağlanamadığından uygulamaya geçirilememiştir. 1958 yılında krizin etkileri derin bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Tekrar dış borçlanma yoluna gidilmiştir.¹⁶²

1960 ekonomik krizinden sonra askeri darbe yaşanmıştır. Darbeler, demokrasinin geri çevrimi olup, ağır siyasal krizlerdir.¹⁶³ Ardından 1970 krizi yaşanmış, alınan önlemler yeterli olmamış ve reel anlamda ekonomik bunalım yaşanmaya başlamıştır. 1971 yılında ise yayınlanan askeri muhtıra (12 Mart 1971) ardından partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalar demokratikleşmenin geri çevrim sürecine girmesine neden olmuş ve siyasi bir kriz yaşanmıştır.¹⁶⁴ 1973 yılına gelindiğinde bu kez de petrol ithalatçısı ülkeler kriz yaşamıştır. 1979 yılında ikinci petrol krizi yaşanmıştır. Bu krizlerden sonra devletin piyasaya daha az müdahalede bulunduğu liberal politikalar önem kazanmıştır.¹⁶⁵

Türkiye’de 1970 krizi katlanarak 1980, 1990, 1994, 2000, 2001 krizleri ile devam etmiştir.¹⁶⁶ Türkiye 1980’lerden itibaren küresel bütünleşmenin bir parçasıdır. Bu nedenle Türkiye’nin krizleri, dünyada yaşanan krizlerin niteliklerini taşımaktadır.¹⁶⁷ Türkiye’de 1980’li yıllarda kırdan kente göçün artması, sosyal sorunları da beraberinde getirmiş ve krizin etkileri farklı alanlara da kendini göstermiştir.¹⁶⁸ Krizin etkilerini aşabilmek amacıyla 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Ancak bu kararlara askeri kanattan bir tepki gelmiş ve ülkede askeri darbe ile hükümet değişimi olmuştur.¹⁶⁹ Darbe kültürel, sosyal ve siyasal alanda birçok değişim yaşanmasına neden olmuştur. Siyasi partilerin askeri rejimin baskısıyla karşılaşması iktidar partisinin gücünün artmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte ikinci petrol krizi Türkiye’yi de etkilemiştir. Siyasi ve ekonomik sorunlar, sosyal hayatı da etkilemiş ve ülkede dönüşümler yaşanmaya başlamıştır.¹⁷⁰ Türkiye’de 1982 yılında banker krizi yaşanmıştır. Kriz sonucunda

¹⁶² Tuncel, 2010, s. 777-778.

¹⁶³ Osman Sümer, “Ekonomik Krizler ile Siyasi Krizlerin İlişkisi: Demokratikleşme ve Demokratikleşmenin Geriçevrim Süreci (Türkiye Örneği)”, *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler* (1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi’nde sunulan bildiri, Yozgat, Türkiye, 24-26 Ekim 2018): 145.

¹⁶⁴ Sümer, 2018, s. 145.

¹⁶⁵ Tuncel, 2010, s. 769.

¹⁶⁶ Darıcan, 2013, s. 43-44.

¹⁶⁷ Yıldız, 2019, s. 168.

¹⁶⁸ Tuncel, 2010, s. 779.

¹⁶⁹ Sümer, 2018, s. 145.

¹⁷⁰ Tuncel, 2010, s. 769.

ise hükümet değişimi söz konusu olmuş ve ekonomi politikası değiştirilmiştir. 1987-1988 yıllarında büyük bir siyasal kriz yaşanmıştır.¹⁷¹

1991-2002 yıllarında Türkiye koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. Bu süreçte Türkiye’de üç kriz yaşanmıştır. Krizlerden sonra ülke ekonomisinde daralma yaşanmıştır. 1994 yılında küreselleşmenin etkileri daha da görülür hale gelmiş ve yabancı bankalarda yaşanan krizler Türkiye’yi de etkilemiştir. Bunun sonucunda bir finans krizi (5 Nisan 1994 Krizi) yaşanmıştır. 1994 yılında hükümetin güvenoyu alamaması nedeniyle meşruiyet krizi yaşanmıştır. 1994 krizinden sonra 1995 seçimleri yapılmıştır. Halk, krize olan tepkisini seçim sonucu ile göstermiştir.¹⁷²

1999 yılında seçime gidilmiş ve koalisyon hükümeti oluşturulmuştur.¹⁷³ Türkiye’de 1999 yılında koalisyon hükümetinde görüş ayrılıkları nedeniyle kriz yaşanmıştır.¹⁷⁴ Türkiye siyasi tarihinde 1990’lı yıllar, siyasi istikrarsızlık yönüyle önemli bir dönemdir. Türkiye’de 1990-2000 yılları arasında 11 hükümet kurulmuştur. On yılda on bir hükümet kurulması, bir siyasi kriz örneğidir. Bununla birlikte siyasete askeri müdahalede yapılmıştır. Toplumsal olarak farklı ideolojik, etnik ve dinsel ayrışmaların sonucunda siyasal sarsılmalar yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde etkileri büyük olan 1994 ve 2000 ekonomik krizleri yaşanmıştır.¹⁷⁵ Türkiye’de 1990’lı yıllar siyasi istikrarsızlığın, ekonomik krizle perçinlediği bir dönemdir.

1990’lı yıllarda yaşanan siyasi istikrarsızlığın ardından ise 2001 krizi yaşanmıştır.¹⁷⁶ 2001 yılında yaşanan siyasal kriz, ekonomik krizi de beraberinde getirmiştir.¹⁷⁷ Koalisyon hükümeti, 2000-2001 krizlerinden çok etkilenmiştir. Bu krizlerden sonra halkın yönetime olan tepkisi de artmıştır.¹⁷⁸ Ayrıca bu dönemde Türkiye, küresel krizlerden de etkilenmiştir. Türkiye’de koalisyon hükümetleri döneminde üç büyük kriz yaşanmıştır: 1994, 2000, 2001. Bu krizlerin temel nedeni finansal sorunlardır.¹⁷⁹ Türkiye’de 2001 yılında yaşanan parasal kriz, meşruiyet krizini doğurmuştur. Üç partili koalisyon hükümeti krizin ve sonuçlarının aşılması için gerekli siyasi iradeyi sağlayamamıştır.¹⁸⁰

Ekonomik ve devlet yönetiminde yaşanan sorunlar, 2002 yılında partilerin bölünmesine, hükümetin görevini yerine getirememesine neden olmuştur. Böylece ekonomik kriz, tekrardan bir siyasi kriz yaşanmasına neden olmuştur. Siyasal kriz ve ekonomik kriz, daimi bir şekilde birbirini beslemiştir. Siyasal kriz ve ekonomik kriz çözülmeince seçim kararı alınmıştır.¹⁸¹

¹⁷¹ Galip Yalman, “Neoliberalizm, Kriz ve Devlet”, *Mülkiye Dergisi* 43/1 (2019): 190.

¹⁷² Tuncel, 2010, s.769 ve 779; Sümer, 2018, s. 145.

¹⁷³ Sümer, 2018, s. 146.

¹⁷⁴ Dursunoğlu, 2018, s. 175.

¹⁷⁵ Ümit Akçay, “Türkiye’de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz”, *Toplum ve Bilim* 147 (2019): 53.

¹⁷⁶ Yalman, 2019, s. 191.

¹⁷⁷ Dursunoğlu, 2018, s. 175.

¹⁷⁸ Tuncel, 2010, s. 781.

¹⁷⁹ Emine Fırat, “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/17 (2009): 519.

¹⁸⁰ Osman Balaban, “Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformu”, *Çağdaş Yerel Yönetimler* 13 (2004): 9.

¹⁸¹ Dursunoğlu, 2018, s. 175.

2002 seçimlerinden sonra tek parti iktidara gelmiştir.¹⁸² 2002 genel seçimlerinden sonra devlete, kaybettiği itibarını iade etmek ve yeniden meşruiyet kazandırmak amacıyla girişimlerde bulunulmuştur.¹⁸³

2007 yılında yaşanan 367 krizi de bir siyasal kriz örneğidir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine muhalefet partisinin itiraz etmesi üzerine ordu tarafından bildiri yayınlanmıştır. Askeri bildiriye tepki gösterilerek seçim kararı alınmıştır. 2007 yılında yaşanan siyasal kriz, hükümet sistemi tartışmalarına da yol açmıştır. Bunun üzerine cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönünde değişikliğe gidilmiştir. Süreç içerisinde başkanlık tartışmaları da gündeme gelmiştir.¹⁸⁴

Ayrıca 2007 yılında ABD’de Mortgage (konut kredisi) krizi yaşanmıştır. Bu krizin etkisi küresel çapta hissedilmiş ve bankaların batması ile dünya ekonomisi daralmıştır.¹⁸⁵ Bu kriz bir yıl içerisinde Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Krizlerden sonra olası krizlerin etkisinin azaltılması için siyasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu şekilde hükümet tarafından 2008 krizi önlenmeye çalışılmıştır.¹⁸⁶ Ancak ABD eksenli 2008 küresel krizinden Türkiye de etkilenmiştir.¹⁸⁷

2013 sonrasında yaşanan küresel kriz sonucunda Türkiye’de ekonomik yavaşlama yaşanmıştır. 2013’ten beri krizin etkileri artmış ve yoğunlaşan siyasal krizler, parlamenter sistemin sonunu getirmiştir.¹⁸⁸ Türkiye’de 2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı, Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. 7 Haziran 2015 genel seçimleri ile Ak Parti’nin tek başına iktidar olma imkanının kalmaması nedeniyle koalisyon tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu süreçte yaşanan hükümet kurma krizi, siyasal krize açık hale gelmiştir. Nitekim, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile değiştirilen sistemde başkanlık sisteminin izleri görülmüş ancak anayasal olarak halen parlamenter sistemin geçerli olması, muhalefet partilerinin cumhurbaşkanına yasal sınır hatırlamalarında bulunmasına, bu durum ise meşruiyet krizi yaşanmasına neden olmuştur.¹⁸⁹ Aslında bu dönemde, cumhurbaşkanını halkın seçmesi ancak anayasal olarak halen parlamenter sistemin geçerli olması ve yaşanan belirsizlik hali siyasal krizin de önünü açmıştır.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe teşebbüsü ile siyasal sistem bütünüyle sarsılmıştır. Bütün Türkiye’de olağanüstü hal uygulamasına geçilmiş, bu olağanüstü dönemde siyaset kurumu ve kamu yönetimi açısından radikal kararlar alınmış ve çok köklü değişikliklere gidilmiştir. Devlet Bahçeli “Fiili durumun hukuki boyut kazanabilmesi”¹⁹⁰

¹⁸² Tuncel, 2010, s. 782.

¹⁸³ Balaban, 2004, s. 9.

¹⁸⁴ Dursunoğlu, 2018, s. 175-176.

¹⁸⁵ Tuncel, 2010, s. 770.

¹⁸⁶ Yalman, 2019, s. 191.

¹⁸⁷ Darıcan, 2013, s. 44.

¹⁸⁸ Akçay, 2019, s. 67.

¹⁸⁹ Dursunoğlu, 2018, s. 176.

¹⁹⁰ Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Grup Toplantısı, 11 Ekim 2016, erişim tarihi 03.01.2023, https://mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4136/mhp/BMM_Grup_Toplantisi_Konusmasi.html

tabiriyle, devlet yönetimi bakımından anayasa ile uyuşmayan bir fiili durumun ortaya çıktığını belirtmiş ve bunun giderilmesi için anayasa değişikliği önerisi yapmıştır.¹⁹¹ Bu değişiklik önerisinin sonunda Türkiye olağanüstü hâl ile yönetilmekte iken, 16 Nisan 2017’de yapılan referandum ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Ardından seçim kararı alınmış ve 28 Haziran 2018 tarihinde hem Cumhurbaşkanlığı seçimleri hem de genel seçim gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. Ekonomik kriz – siyasal kriz ilişkisi

Ekonomi politikalarının yanlış uygulanması, uygulanamaması veya politika döngüsünün sağlanamaması durumda sistemde yaşanan tıkanmalar, ihtiyaçların karşılanmamasına ve dolaylı olarak ekonomik krizlerin meydana gelmesine neden olur. Yöneticilerin, halkın ihtiyaçlarına cevap verememesi süreç içerisinde siyasal krize dönüşebilir. Böylece ekonomik sorunlar, siyasi alanı etkiler. Türkiye’de yaşanan siyasal dönüşümler de ekonomik krizlerin etkisiyle olmuştur.¹⁹²

Dünyayı etkileyen krizlere bakıldığında (1825, 1929, 1973-79, 1994) iki kriz arasında geçen sürenin azaldığı görülmektedir. 1929 Büyük Buhranı ile başlayan, 41 yıl sonra yaşanan Petrol Krizi, 20 yıl sonra yaşanan 1990 krizleri ve ortaya çıkma süreleri kısalan 2000’lerin mali krizleri; yanlış iktisadi ve siyasi tercihlerin sonuçlarıdır.¹⁹³ 2000’li yılların henüz başındayken iki kriz daha yaşanmıştır. Bu krizlerin etkisi Türkiye’de de fazlaca hissedilmiştir.¹⁹⁴ Türkiye’de yaşanan 1960, 1971, 1980, 1994, 1999, 2001 ekonomik krizlerine baktığımız zaman ekonomik krizlerin siyasal krizleri tetiklediğini söyleyebiliriz. Ekonomik krizler, halktaki güveni sarstığından meşruiyet krizi ortaya çıkmakta ve güvenin sağlanması için seçim kararı alınmaktadır. Dolayısıyla ekonomik krizler ve siyasal krizler aynı doğrultuda ilerlemektedir.¹⁹⁵

Krizlerin ana nedeni mali ve ideolojik müdahalelerdir. Anormal koşullar nedeniyle parasal kırımların yaşanması, ekonomik krizi doğurur. Devletin ekonomiye müdahalesinin söz konusu olduğu durumlarda ticari faaliyetler hükümete göre şekillenmektedir. Devletin sağlamış olduğu güvenceler ekonomik faaliyeti olumlu olarak etkilemekte iken devletin piyasaya sık müdahalesi, sermayedarı endişelendirmekte ticareti sınırlandırmaktadır. Bu durum siyasal sistem üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Ekonomik sistemler ile krizler arasında ilişki bulunmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹¹ Dursunoğlu, 2018, s. 177.

¹⁹² Ahmet Vedat Koçal, “İktisat-Siyaset Bütünlüğü Bağlamında Bir Siyasal Dönüştürücü Olarak Ekonomik Kriz: Türkiye’de Devalüasyonlar ve Siyasal Değişme İlişkisi Örneği” (V. International Conference on Economics’de sunulan bildiri, Roma, İtalya, 25-27 Ocak 2017): 1.

¹⁹³ Cemil Boyraz, “Krizden Sonra? Küresel Kriz Sonrası Siyasi-İktisada Genel Bir Bakış”, *Siyasi İktisat ve Küresel Kapitalizm 21. Yüzyıl, Bugün ve Yarın* içinde, Der. Robert Albritton, Bob Jessop, Richard Westra, Çev. Can Cemgil, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

¹⁹⁴ Tuncel, 2010, s. 769.

¹⁹⁵ Sümer, 2018, s. 145.

¹⁹⁶ Koçal, 2017, s. 1.

Kriz sonrasında ülke içerisinde eşitsiz gelir dağılımı, bölgeler arasında gelişmişlik farkı, emek piyasasında güvencesizlik, ayrımcı söylemlerin artışı, meydana gelen zararların çalışan kesime ödetilmesi sonucu halkın protestolarının artması söz konusu olabilir. Kriz nedeniyle sosyal, siyasi ve idari yapının birbiri ile olan etkileşimleri farklılaşmaktadır.¹⁹⁷ Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler sonucunda siyasi değişimler yaşanmış ve sonrasında genellikle hükümet değişiklikleri olmuştur.

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması, krizden sonra meşruiyet kazandırma girişimlerinden biridir. Devletin yapısını yeniden düzenlemek suretiyle çözüm aramak siyasal krizin etkilerinin ancak geçici olarak ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Bu durumlarda krizin asıl nedeni üzerinde durulmak yerine, krizin odağı değiştirilmektedir.¹⁹⁸ Asıl kriz çözülmediğinde ve krizin odağı değiştirildiğinde farklı ve yeni krizlerin çıkması da olasıdır. Türkiye’de 1965-2001 yılları arasında toplam 28 hükümet göreve gelmiştir. 2002-2018 yılları kurulan hükümet sayısı sekizdir.¹⁹⁹ Ekonomi, sosyal hayat ve siyaset birbirleri ile etkileşim içerisinde. Ekonomik yapı, siyasi düşünceler, yönetsel gelişmeler, toplumsal ilişkiler ile belirlenmektedir. Aynı şekilde ekonomik yapıda meydana gelen bir değişim sosyal hayatı, siyasi hayatı ve idari hayatı etkilemektedir.²⁰⁰ Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz, toplumsal bir bunalımı da beraberinde getirmiştir. Ekonomik alanda yaşanan durgunluk, ulusal paranın değer kaybını, paranın değer kaybı enflasyonu, enflasyon küçülmeyi ve şirketlerin iflasını, sektörel daralma işsizliği meydana getirmiştir. Ekonomik alanda yaşanan bu bunalımlar sosyal ve kültürel alanda kutuplaşmaya neden olmuştur.²⁰¹ Hem ekonomik hem de siyasi bir kriz yaşanmaktadır. Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler demokratikleşme sürecinin tamamlanamamasına neden olmakta ve siyasi krizleri doğurmaktadır.²⁰²

Ekonomik krizlerin sosyal hayat üzerindeki etkisi daha uzun sürelidir. Sosyal hayat ise siyaseti etkilemektedir. Ekonomik krizler yaşanırken gelir dağılımında adaletsizlik meydana gelir, işsizlik artar, göçler yaşanır, siyasete tepkinin artmasıyla siyasal kutuplaşmalar artar, sosyal risk grubu potansiyeli olan insan sayısı ve toplumda suç oranı artar, sosyal güven bunalımları yaşanır. Ekonomik krizin yaşandığı ülkede halkın iktidara olan güveni sarsılır, bu güvensizlik durumu halkın yeni arayışlara girmesine neden olur. Krizde hükümet değişirse ve yeni iktidar krizin etkilerini azaltabilirse rakiplerine karşı büyük başarı elde eder.²⁰³

¹⁹⁷ Tuncel, 2010, s. 767.

¹⁹⁸ Balaban, 2004, s. 17.

¹⁹⁹ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı* (2001): 1.

²⁰⁰ Tuncel, 2010, s. 766.

²⁰¹ Yıldız, 2019, s. 160.

²⁰² Sümer, 2018, s. 146.

²⁰³ Tuncel, 2010, s. 766.

2.3. Hükümet Sistemleri ve Türkiye’de Siyasal Kriz

Hükümet sistemi, devletin üç fonksiyonu olan yasama, yürütme ve yargının, kuruluşu, işleyişi ve birbirleriyle olan ilişkisini dikkate alarak belirlenir. Başka bir anlatımla, devlet güçlerinin birbirlerine olan etkilerine göre hükümet sistemleri şekillenmektedir. Hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı teorisinden kaynaklanır.²⁰⁴ Hükümet şekli, yasama, yürütme, yargı fonksiyonlarını kimin kullandığına ve nasıl kullandığına göre değişir.²⁰⁵ Devlet fonksiyonlarının tümünün bir organda toplanması halinde kuvvetler birliğinden, ayrı organlar tarafından kullanılması halinde kuvvetler ayrılığından söz edilir.²⁰⁶ Aristo, Locke, Montesquieu gibi düşünürler başta olmak üzere kuvvetler ayrılığı birçok düşünür tarafından tartışılmıştır.²⁰⁷ Modern devlette sadece kuvvetlerin ayrı ellere dağıtılması yetmez, aynı zamanda iktidarın sınırlandırılması ve devlet güçleri arasında bir denge ve denetleme mekanizmasının kurulması önemlidir.²⁰⁸

Kadim zamanlardan beri tüm devlet gücü bir monark (imparator, kral, padişah, sultan vb) tarafından tek başına kullanılırdı. Bu sisteme mutlak monarşi adı verilir. 18. yüzyılda kuvvetler ayrılığı fikri ortaya atılıp, 20. yüzyılda dünyanın genelince benimsenene kadar mutlak monarşi tüm devletlerde hakimdi. Devlet kuvvetleri monarşilerde monarkta temerküz ederse bu mutlak monarşidir, ancak cumhuriyetlerde kuvvetler fiilen yürütmenin elinde toplanırsa buna diktatörlük adı verilir.²⁰⁹ Nadiren de olsa yasama ve yürütme yetkisinin yasama meclisinde toplanması söz konusu olabilir halinde meclis hükümeti sisteminden söz edilir.²¹⁰

Kuvvetlerin farklı organlar aracılığıyla kullanılması halinde kuvvetler ayrılığı söz konusudur.²¹¹ Modern devletler kuvvetler ayrılığına dayalı bir hükümet sistemi benimserler. Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri ikiye ayrılmaktadır: Parlamenter sistem ve başkanlık sistemleri. Hükümet sisteminin nasıl adlandırılacağı yasama ve yürütme arasındaki kuruluş ve görev ayırımına bağlıdır. Yasamanın yürütmeye ve yürütmenin de yasamaya müdahale edememesi halinde kuvvetlerin birbirinden sert ayrılması söz konusu olup başkanlık sistemi gündeme gelir. Ancak erkler arasındaki ayırım yumuşak ise, bu durumda parlamenter sistemden söz edilir. Hem başkanlık sisteminin hem de parlamenter sistemin özelliklerinin

²⁰⁴ Nazım Kartal ve Yılmaz Demirhan Yılmaz. “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi ve Yeni Sistemin Kamu Yönetimine Yansımaları”, *Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, Ed. Yılmaz Demirhan, Seyfettin Aslan, Ahmet Vedat Koçal, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2017), 574.

²⁰⁵ Serdar Güleler, “Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore”, *SETA*, (İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2016), 12.

²⁰⁶ Batuhan Ustabulut, “Türkiye’nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, (5. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi’nde sunulan bildiri*, Isparta, Türkiye, 12-15 Mayıs 2016): 44.

²⁰⁷ Namık Kemal Öztürk ve Eren Tozak “Cumhurbaşkanının Yargı Organlarına Yaptığı Atamaların Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Üzerine Etkileri”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi 6. Bildiri Kitabı*, ed. Ramazan Armağan ve Hamza Kahrıman, (Manisa: Turkuvaz Kongre Eğitim Yayıncılık, 2019), 181.

²⁰⁸ Güleler, 2016, s. 12.

²⁰⁹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013), 473-474.

²¹⁰ Önder Kutlu ve Selçuk Kahrıman, “Türk Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi” *Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları* içinde ed. Ferhat Uslu, (Sakarya: Beş Köprü Yayınları, 2017), 4.

²¹¹ Ustabulut, 2016, s. 44.

görülmesi durumunda, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin karışımından oluşan yarı başkanlık sisteminden söz edilebilir.²¹²

Yasama ile yürütme arasındaki ayrımın sert olduğu sisteme başkanlık sistemi, yumuşak olduğu sisteme ise parlamenter sistem denir. Parlamenter sistem de başkanlık sistemi de Anglo-sakson kültürün ürünüdür. Parlamenter sistem İngiltere’de yüz yıllar süren evrimsel bir süreçte ortaya çıkmış; başkanlık sistemi ise ABD’nin kuruluşunda anayasayı yapan kurucu babalar tarafından kurgulanmıştır.²¹³

İngiltere’de soyluların ve dini mensupların oluşturduğu danışma organı olan Magnum Consilium zaman içerisinde mecburi bir organ haline gelmiş ve kararları ihtiyari değil, emredici nitelik taşımaya başlamıştır.²¹⁴ Magnum Consilium’un karar organına dönüşmesi ile parlamento ortaya çıkmıştır. Krala dayatılan *Magna Carta Libertatum* ile aristokratların hakları, otoriteye karşı güvence altına alınmıştır. Zamanla kralın yetkileri aristokratlardan başlayarak halka doğru sınırlandırılmaya başlamıştır. Kralın yetkileri temsilcilere aktarılmaya başlanmıştır.²¹⁵ Aristokratlardan başlayıp küçük rahip gruplarına kadar olan her sınıf, parlamentoda temsil edilmeye başlanmıştır. Kralın yetkilerinin halk temsilcilerine aktarılması ile çağdaş parlamenter sistem şekillenmeye başlamıştır. Parlamento güçlendikçe kanun yapma yetkisini elde etmiştir. Süreç içerisinde parlamento temel karar organı haline gelmiştir.²¹⁶ İngiltere’den başlayan demokratikleşme adımları dünyaya yayılmıştır. Kral, yetkisizleştirilmek suretiyle demokrasinin (halkın karar alma süreci) önünde engel olmaktan çıkarılmıştır. Kralın hukuki otoritesi kalmasa da kültürel olarak bazı ülkelerde etkinliği devam etmiştir. Parlamenter sisteme geçen bazı ülkelerde ise kralın manevi yerini cumhurbaşkanı almıştır.²¹⁷

Parlamenter sistemde kuvvetler ayrılığına dayanmakla birlikte, kuvvetler arasında bir uyum ve iş birliği görülmektedir. Parlamenter sistemde yürütme organı, yasama içerisinde çıkar. Bu nedenle hükümet yasama organına karşı sorumlu olup, kuvvetler birbiri ile ilişki içerisinde.²¹⁸ Parlamenter sistem, iktidarın bölüşülmesine imkân vermektedir. Bir parti tek başına iktidar olamazsa koalisyon yoluyla iktidar paylaşılmaktadır. Koalisyonlar sayesinde küçük partiler de yönetimde söz sahibi olabilmekte ve uzlaşmaya dayalı daha fazla temsil söz konusu olmaktadır.²¹⁹ Parlamenter sistemde yürütme organı, parlamento tarafından belirlenmektedir. Parlamenter sistemde yürütme, yasama tarafından belirlenmekte olup varlığı da tamamen parlamentonun güven oyuna bağlıdır. Ancak başkanlık sisteminde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından belirlenmekte olup başkan yürütmenin başıdır. Başkanın yürütme gücünü kullanabilmesi için parlamentonun güvenoyuna ihtiyacı

²¹² Hamza Al, “Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento”, *Bilgi* 22/1, (2020): 18.

²¹³ Al, 2020, s. 18.

²¹⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013): 493.

²¹⁵ Al, 2020, s. 18.

²¹⁶ Göze, 2013,

²¹⁷ Al, 2020, s. 18-19.

²¹⁸ Kutlu ve Kahraman, 2017, s. 5.

²¹⁹ Ustabulut, 2016, s. 51.

bulunmamaktadır.²²⁰ Temel hak ve özgürlüklerin korunması için yasama, yürütme, yargının birbirine eşit durumda olması gerekmektedir. Erkekler, iş birliği içerisinde olsa da birbirine karşı herhangi bir üstünlüğü bulunmamalıdır. Parlamenter sistemde erkeklerin arasındaki ayrım daha yumuşak olup erkekler uzlaşısı ile iş birliği içerisinde. Başkanlık sisteminde ise bu ayrım daha serttir.²²¹ Parlamenter sistemde meşruiyetin kaynağı yasama iken başkanlık sisteminde meşruiyetin kaynağı halktır. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasında organik ayrım bulunmaktadır. Ama bu durum başkanın parlamento ile iş birliği yapamayacağı veya fikir alışverişinde bulunamayacağı anlamına gelmemektedir.²²² Demokratik ülkelerin çoğunluğu parlamenter sistem ile yönetilmektedir. Parlamenter sistem, başkanlık sistemine göre demokrasinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Ancak bir ülkede sürdürülebilirliğin siyasi parti, gelenek, demokrasi, seçim vb. pek çok ölçütü olduğunu da kabul etmek gerekir.²²³

Amerikalılar İngiltere'ye karşı bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra yürütme gücünü tek başına kullanan devlet başkanının halk tarafından seçildiği başkanlık sistemini benimsemiştir.²²⁴ Başkanlık sistemi gücün, devletin organları arasında bölündüğü ve yasama, yürütme, yargı arasındaki ayrımın keskin olduğu, her organın ancak bir gücü kullanabildiği sistemdir. Başkanlık sisteminde başkan hem yürütmenin hem de devletin başıdır. Başkan seçimle göreve gelir ve güçlü yetkilerle donatılır. Başkanlık sisteminin parlamenter sistem karşısındaki en önemli avantajı, yönetimde istikrarı sağlamasıdır. Yürütmenin başında tek kişi olması, kararların tek bir kişinin imzası ile alınması, hızlı karar alınmasını, karar vericilerin belirli bir süre dahilinde görev yapması sağlamaktadır.²²⁵ Başkanlık sisteminin dezavantajları ise yasama ile arasındaki katı ve sert ayrılıktan kaynaklanmaktadır. Başkanın, doğrudan halk tarafından seçilmesi meşruiyetini artırmaktadır. Bu durum başkan ile yasama organı arasındaki rekabeti artırıp çatışma yaşanmasına neden olabilir. Yürütme ile yasama arasında yaşanan çatışma ise sistemin tıkanmasına neden olur. Başkanlık sisteminin bir diğer dezavantajı ise kazanan kişinin gücü eline alması, uzlaşma yolunu tercih etmemesi, küçük grupların taleplerini değerlendirmemesi gibi olumsuzluklara neden olabilmesidir.²²⁶ Bu durumda başkanlık sisteminin koalisyona kapalı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Hükümet sistemleri arasında parlamenter sistemin etkilerinin devam ettiği ancak cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği ve yetkilerle donatıldığı yarı başkanlık olarak adlandırılan hibrit bir sistem de mevcuttur.²²⁷ Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanı doğrudan doğruya halk tarafından seçilir. Ancak politika yürütmekle görevli bir başbakan da bulunmaktadır. Başbakan ise meclis tarafından seçilir. Yarı başkanlık sisteminin arketipi

²²⁰ Al, 2020, s. 21.

²²¹ Öztürk ve Tozak, 2019, s. 185.

²²² Al, 2020, s. 21.

²²³ Al, 2020, s. 24.

²²⁴ Pınar Akçalı, "Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği", *Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz* içinde, ed. İhsan Kamalak, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007), 62.

²²⁵ Al, 2020, s. 25.

²²⁶ Al, 2020, s. 27-28.

²²⁷ Akçalı, 2007, s. 20.

Fransa'dır. Fransa'da meclisin yetkilerinin fazla olması koalisyon hükümetlerinin kurulmasını sağlamıştır. Koalisyon hükümetleri ise istikrarsız yönetimlere sebep olmaktadır. Çünkü halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ile meclis tarafından seçilen başbakan iş birliği içerisinde bulunmayabilir. Bu durumda doğrudan halk tarafından seçilen devlet başkanı ile temsilciler arasında denge çekişmesi yaşanmasına ve sistemde tıkanma yaşanmasına neden olabilir.²²⁸

2.3.1. Türkiye'de hükümet sistemleri

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında kurulmuş olsa da aynı topraklar üzerinde hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki ve siyasi izlerini taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, monarşi ile yönetilmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıla geldiğinde yoğun toplumsal ve siyasal krizler yaşamıştır. Krizlerin etkisi ile 1876 Anayasası'nı kabul etmiştir. 1876 Anayasası, padişahın yetkilerini kısıtlamış ve imparatorluğun hükümet şeklini de değiştirmiştir. Meşrutiyet rejimi olarak anılan bu dönemde parlamenter monarşi uygulanmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin üzerinde kurulduğu topraklarda 1876 yılından beri bir parlamento geleneği hakimdir.²²⁹

Osmanlı İmparatorluğunda 1876 Anayasası döneminde yasama organına Meclis-i Umumi adı verilmiştir. Meclisi Umumi, halk tarafından seçilen milletvekillerinden kurulu Heyeti Mebusan ve padişah tarafından seçilen ayanlardan oluşan Heyeti Ayandan kurulu çift meclisli bir parlamentodur. Yürütme organı ise padişaha karşı sorumlu olan Heyeti Vükela'dır. Anayasanın ilanından yaklaşık bir yıl sonra meclisin feshedilmesi nedeniyle yeni sistemin uygulanması ertelenmiştir. 1876 Anayasası ancak 1908 yılında tekrar yürürlüğe girmiştir. İmparatorluğun içerisinde bulunduğu savaş öncelik halini aldığından hükümet sistemi tartışmaları bir dönem rafa kaldırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyanın gerisinde kalması ve idari yönetimde yaşanan krizlerin Batı'nın örnek alınması ile çözülebileceğine dair inanç, Türklerin parlamenter sistem ile tanışmasına vesile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Cumhuriyet rejiminde de parlamenter sisteme devam edilmiştir. Zamanın ve gelişmelerin durağan kalmaması, bu doğrultuda insanların taleplerinin de çeşitlenmesi yönetim yapısında değişiklik yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle idari teşkilatta tam bir istikrar sağlanamamıştır.²³⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümet şeklini belirleyen ilk belge 1921 Anayasası'dır. 1921 Anayasası'nda meclis hükümeti sistem benimsenmiştir. Meclis hükümeti sisteminde, yasama ve yürütme yetkileri mecliste toplanmaktadır. 1921 Anayasası'nın ikinci ve üçüncü maddelerinde devletin, meclis hükümeti sistemi ile yönetileceği hüküm altına alınmıştır.²³¹

²²⁸ Kutlu ve Kahraman, 2017, s. 6.

²²⁹ Al, 2020, s. 15.

²³⁰ Umut Turgut Yıldırım, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Eleştirileri: Türkiye'de Muhalefet Partileri Üzerinden Bir İnceleme", *The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (2020): 512.

²³¹ Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1924 Anayasası hazırlanmıştır. 1924 Anayasası'nda parlamenter sistemi esas alan ancak meclis hükümet sisteminin de izlerini taşıyan karma hükümet sistemi benimsenmiştir. Bu sistem Türk Anayasa Hukuku literatüründe "kuvvetler birliği, görevler ayrılığı" olarak isimlendirilir.²³² 1924 Anayasası döneminde devletin resmi dininin anayasadan çıkarılması (1928), kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması (1934), içinde laiklik ilkesi de olmak üzere Atatürk ilkelerinin anayasal ilkeye dönüştürülmesi (1937) olmak üzere önemli değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte 1946 yılında hiçbir anayasa değişikliği olmadan, çok partili hayata geçilebilmiştir. Demokrasinin en önemli ilkelerinden olan iktidarın seçimle el değiştirmesi 1950 yılında sorunsuz olarak gerçekleşmiş ve 27 yıllık CHP iktidarının yerini Demokrat Parti iktidarı almıştır.

DP iktidarının 10. yılında 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe sonucu DP iktidarına son verilmiştir. 14 ay sürecek bir askeri rejim yönetime el koymuş ve 36 yıldır uygulanagelen 1924 Anayasasını askıya almıştır. Askeri cunta Milli Birlik Komitesinin de bir kanadını oluşturduğu kurucu meclis tarafından 1961 Anayasası yapılmış ve ilk kez 9 Temmuz 1961 tarihinde bir anayasa kurucu referandum yoluyla halk oylaması ile yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası'nda parlamenter hükümet sistemi benimsenmiştir.²³³ 1924 Anayasasında yer alan meclis hükümet sistemine ilişkin kurumlar ve kurallar kaldırılarak, saf parlamenter sisteme geçilmiştir. Parlamento istişare üzerine gelişmiştir. Şura, meşveret usulü, ayanlar göz önünde bulundurulduğunda Türk tarihinde parlamenter sisteme aşinalık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde de tercih parlamenter sistemden yana olmuştur.²³⁴

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte 1961 Anayasası ve parlamenter sistem askıya alınmış ve 1983 yılının sonuna kadar sürecek askeri rejim başlamıştır. Bu dönemde yeni bir anayasa yapımı gündeme gelmiş ve hükümet sisteminin değişmesi gerektiğine dair tartışmalar başlamıştır. Bu dönemde başkanlık sistemi tartışılmaya açılmıştır. Ancak başkanlık sistemin, başkanı geniş yetkilerle kuşatmasından dolayı diktatörlük tehlikesi olarak görülmüş ve bu düşünce rafa kaldırılmıştır.²³⁵ 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan plebisit ile kabul edilen 1982 Anayasası parlamenter sistemi devam ettirmiştir. Ancak 1961 Anayasası gibi uzlaşmacı karar almaya zorlayan değil, kararların daha hızlı alındığı ve yürütmenin görece güçlü olduğu rasyonelleştirilmiş parlamentarizm anlayışına uygun bir hükümet sistemi getirilmiştir.²³⁶

1990'lı yıllarda başkanlık sistemi tekrar gündeme gelmiş ancak halk tarafından desteklenmemesi nedeniyle tekrar rafa kaldırılmıştır. Zaman zaman başkanlık sistemine

²³² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 21. Baskı, Ankara: Yetkin, 2021, s. 29.

²³³ Yıldırım, 2020, s. 512.

²³⁴ Al, 2020, s. 30.

²³⁵ Ustabulut, 2016, s. 52.

²³⁶ Yıldırım, 2020, s. 512.

ilişkin nabız yoklaması yapılmıştır. 2000'li yılların başından beri zaman zaman başkanlık sistemi ara ara gündeme getirilmiştir.²³⁷

1982 Anayasası bugüne kadar çok kez değişikliğe uğramıştır. Bunlardan 1987 siyasi yasakların kaldırılması, 1995 ve 2001 değişiklikleri ise, demokratikleşme ve hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik yapılmıştır. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ise Türkiye'yi parlamenter sistemden yarı başkanlık sistemine geçiren ve 2017 anayasa değişikliğiyle son şeklini alan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin başlangıcını oluşturacaktır.

2007 yılında TBMM'de cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında tarihe "367 Krizi" olarak geçen bir siyasal kriz yaşanmıştır. 2000 yılında cumhurbaşkanı seçilen 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi 16 Mayıs 2007'de dolmuştur.²³⁸ TBMM cumhurbaşkanlığı adaylığı son başvuru tarihini 25 Nisan ve ilk tur oylama gününü 27 Nisan olarak belirlemiştir. 27 Nisan 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçim oylamasında toplam 361 oy kullanılmış, cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül 357 oy almıştır.²³⁹ 27 Nisan 2007 günü gece yarısına yakın bir saatte Genel Kurmay Başkanlığı "Atatürk ve laiklik ilkelerine bağlı bir Cumhurbaşkanı adayı" vurgusuyla bir e-muhtıra yayınlamıştır.²⁴⁰ Aralık 2006'da başlayan ve Yargıtay eski Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun ortaya attığı "1. Tur karar yeter sayısı aynı zamanda toplantı yeter sayısıdır" argümanı anamuhalefet partisi CHP tarafından ciddiye alınmış²⁴¹ ve TBMM işleminin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs 2007 tarihli kararıyla²⁴² iptal davasını kabul etmiş ve meşhur "367 Kararı"nı vermiştir. Cumhurbaşkanı seçiminin gerçekleşmemesi üzerine iktidar partisi AKP erken seçim kararı almıştır. 22 Temmuz olarak belirlenen erken seçim tarihinden önce TBMM bazı anayasa değişiklikleri yapmıştır. Toplantı yeter sayısı, özel bir hüküm olmadıkça TBMM üye tamsayısının 1/3'ü olarak belirlemiş ve TBMM seçimlerini 5 yıldan 4 yıla indirmiştir.²⁴³ En önemli değişiklik de cumhurbaşkanının doğrudan halkoyuyla belirlenmesini ve görev süresini 5+5 olarak belirleyen değişikliktir.²⁴⁴ Bu değişiklik dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilmiş, ancak 370 oyla aynen kabul edilince onaylamış ve referandum kararı vermiştir. Dönemin cumhurbaşkanı bu anayasa değişikliklerini Anayasa Mahkemesine taşısa da Anayasa Mahkemesi iptal davasının reddine karar vermiştir.²⁴⁵ 22 Temmuz 2007 seçimlerinde %46 ile AKP'nin yeniden iktidar olmasının yanında TBMM'ye aldığı %14 oy ile MHP de girmiştir. İlk turu 20, ikinci turu 24, üçüncü turu ise 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı oylamasında Abdullah Gül Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı

²³⁷ Ustabulut, 2016, s. 52.

²³⁸ Abdullah Menek, 367 Garabeti ve 2007 Referandumunu, *Şehir ve İrfan* 4 (2017): 11-12.

²³⁹ Menek, 2017, s. 11-12.

²⁴⁰ Menek, 2017, s. 11-12.

²⁴¹ Menek, 2017, s. 11-12.

²⁴² Anayasa Mahkemesinin 2007/45 Esas, 2007/54 Karar ve 01.05.2007 tarihli kararı.

²⁴³ Bülent Yavuz, 2007 Anayasal Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1-2, (2008):1176.

²⁴⁴ Yavuz, 2008, s. 1177.

²⁴⁵ Menek, 2017, s. 11-12.

seçilmiştir.²⁴⁶ 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandumda anayasa değişikliği paketi %68 oy ile geçmiştir. Böylelikle cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği bir hükümet sistemi resmen başlamıştır. İlk halk seçimi ise 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılarak, yarı başkanlık sistemine fiilen geçilmiştir.²⁴⁷ Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, halkın iradesinin üstün olduğunu ve demokrasi üzerindeki vesayetini kalktığını göstermektedir.²⁴⁸ Ancak bu durum cumhurbaşkanının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Cumhurbaşkanı meşrutiyet yönüyle değişiklikten önceki durumuna göre daha güçlü bir konuma gelmiştir.²⁴⁹ Cumhurbaşkanının tek başına ön plana çıkması sistemin değişmesi gerektiğine dair tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir.²⁵⁰

2014 sonrası Anayasaya göre her ne kadar sembolik yetkilere sahip cumhurbaşkanı da olsa, siyasette cumhurbaşkanının fiili etkisi hakim olmuştur. 2015'e gelindiğinde yönetimi kuvvetlendirme gerekçesiyle halkın da desteğini almak için çaba sarf ederek başkanlık sistemi dile getirilmeye başlanmıştır.²⁵¹ 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından hükümet sistemi ile ilgili tartışmalar tekrar gündeme gelmiştir. Siyasi aktörler, hükümet sisteminin değişmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Özellikle MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, başkanlık sistemi önerisinde bulunmuştur.²⁵² Sistemdeki tikanlıkların giderilmesi, idari sorunların çözümlenmesi amacıyla başkanlık sistemine geçiş yapılması gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Türkiye'de, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu değiştirilen hükümet sistemi, 16 Nisan 2017 tarihinde referanduma sunulmuştur. 16 Nisan 2017 tarihinde referandumla birlikte onaylanan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yürürlüğe girmiştir.²⁵³ Yaklaşık bir buçuk asırdır devam eden parlamenter hükümet sistemi geleneğine 2017 yılında son verilmiştir.

Yeni hükümet sistemi "Türk usulü başkanlık sistemi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, partili cumhurbaşkanlığı sistemi" gibi isimlerle anılmaktadır. Bu sistemin yürürlüğe giriş tarihi, tam olarak 9 Temmuz 2018'dir.²⁵⁴

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ve yürütme birbirinden bağımsız kurgulanmıştır. Bununla birlikte aynı zamanda cumhurbaşkanı adayının parti başkanı olması ve parlamentoda yer alacak milletvekili listelerini belirlemesi, böylelikle cumhurbaşkanı olacak kişinin yasama organını etkilemesi mümkündür. Yürütmenin çift başlılığı sona erdirilmiş ve daha etkin tek başlı bir hükümet sistemi öngörülmüştür. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütmenin tek başına cumhurbaşkanı üzerine kurulması

²⁴⁶ Menek, 2017, s. 11-12.

²⁴⁷ Yavuz, 2008, s. 1209.

²⁴⁸ Öztürk ve Tozak, 2019, s. 181.

²⁴⁹ Yavuz, 2008, s. 1209

²⁵⁰ Haluk Alkan, *Geleceğin Türkiye'sinde Yönetim*, (İstanbul: İlke Yayınları, 2019), 87.

²⁵¹ Ustabulut, 2016, s. 52.

²⁵² Alkan, 2019, s. 96.

²⁵³ Yıldırım, 2020, s. 513.

²⁵⁴ Kemal Gözler, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri: Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço" 2019, erişim tarihi 12.05.2022, <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm>

hedeflenmiştir. Bu getirilen hükümet sistemi, arketipi ABD olan başkanlık sistemi ile birebir aynı değildir, ancak sistemler içerisinde en çok başkanlık sistemine benzemektedir. Başkanlık sistemindeki tıkanmaların önüne geçmek amacıyla sistemde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Sistemin Türk usulüne göre düzenlenip başka adla anılması, başkanlık sistemi olduğu gerçeğini değiştirmedeği söylenmekteyse ²⁵⁵ de başkanlık sistemine benzemekte ancak kendine özgü (sui generis) bir modelidir. Parlamenter sistemin eksikliği, başkanlık sisteminin iyi yanları alınıp kötü yanlarının uyarlanarak kapatılmaya çalışıldığı iddia edilse de klasik başkanlık sisteminden ayrılan bir model ortaya çıkmıştır. Klasik başkanlık sistemi ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; yasama organı ile birlikte erken seçime gidilmesi, başkan yardımcısının seçimi ve üst düzey yöneticilerin atanması, bakanların göreve gelmesi, yüksek mahkeme hakimlerinin atanması, bütçenin denetimi hususlarında ayrılmaktadır.²⁵⁶

2.3.2. Hükümet sisteminin krize etkisi

1960'lı yıllardan beri zaman zaman dile getirilen, ülkenin hükümet sistemine yönelik tartışmalar 16 Nisan 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ile sona ermiştir. Referandum sonucunda parlamenter sistemin, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile değiştirilmesine karar verilmiştir. Yeni sistem Türklere özgü başkanlık sistemi olarak anılmakta olup kendine özgü nitelikler taşımaktadır.²⁵⁷

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, parlamenter sisteme göre daha avantajlı olduğu gerekçe gösterilerek ortaya atılmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, esas itibarıyla yürütmenin tek kişiden oluşması, kararları tek kişinin alması, koalisyon hükümetinin olmaması ve hızlı karar alınması iddiası ve istikrarlı yönetim vaadiyle yürürlüğe girmiştir.²⁵⁸ Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildiğinden beri sisteme olumlu ve olumsuz yönde birçok eleştiri yöneltilmektedir.

Değişiklikler ile cumhurbaşkanı hem siyasal hem de yasal sorumluluğu olan yürütmenin başı durumuna gelmiştir.²⁵⁹ Başkanlık sistemi tek parti rejimine dönüşme tehlikesini taşıdığından tartışılmıştır. Bu nedenle başkanlık sisteminin Türkiye'de başarılı olamayacağına ilişkin eleştiriler yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kuvvetler arasındaki dengenin bozulduğu, erkler arasındaki eşitliğin sağlanamadığı ve yürütmenin güçlendiği, Türk-kültür geleneğinin başkanlık sistemine uygun olmadığı gibi gerekçelerle eleştirilmiştir.²⁶⁰ Hatta siyasi parti liderleri, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi bir krize neden olduğunu iddia ederek zaman zaman parlamenter sisteme geri dönülmesi gerektiğine ilişkin açıklamalarda

²⁵⁵ M. Akif Özer ve Burak Özmen, "Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi", *Strategic Public Management Journal* 3 (2017): 25-26.

²⁵⁶ Al, 2020, s. 31-32.

²⁵⁷ Al, 2020, s. 16.

²⁵⁸ Gözler, 2019.

²⁵⁹ Öztürk ve Tozak, 2019, s. 181.

²⁶⁰ Yıldırım, 2020, s. 514.

bulunmaktadır.²⁶¹ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik parti liderlerinin söylemlerinde veya bildirimlerinde ortak olan eleştiriler: cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatıldığı, yürütme organının aşırı güçlendirildiği, kuvvetler ayrılığı ilkesine ve dolaylı olarak demokrasinin sistemin tek adam rejimini doğurduğu, tarafsızlık ilkesinin zedelendiği gibi nedenlerle; hükümet sisteminin, ekonomik ve siyasi krizi doğurduğuna yöneliktir.²⁶²

2.3.2.1. Mevcut Hükümet Sistemine Yönelik Eleştiriler

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin bazı sorunları beraberinde getirdiği, bazı soruları belirsiz bıraktığı, sistemde bazı sorunların bulunduğu görülmektedir.²⁶³ Mevcut sisteme getirilen eleştirilerin bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kuvvetler ayrılığına dayanan bir sistem olup daha çok başkanlık sistemine benzemektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi yürütmenin yasama karşısında bir güç edinmesini sağlıyor gibi gözükmektedir.²⁶⁴ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile güçsüz durumda olan parlamento daha da güçsüzleştirilmiştir. Esasında sistem değişikliği tartışmaları yapılırken parlamenter sistemin eksikliğini kapatmak amacıyla yola çıkmıştır. Parlamenter sistemin esas eksikliği ise parlamentonun zayıf durumda olmasıdır. Parlamentonun güçlendirilmesi gerekirken, parlamentonun zayıflatılması ve yürütmenin güçlendirilmesi sonucu ile karşılaşmıştır.²⁶⁵ Bu yönüyle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile sistemdeki aksaklığın giderilmediği, aksine sistemde daha büyük bir gedik açıldığı söylenebilir. Yönetimde yaşanan sorunlar, parlamenter sistemin güçsüzlüğünün getirdiği sorunlardır. Bu bakımdan parlamentoyu güçlendirmeden sorunlara çözüm bulunulamayacağı açıktır. Yürütmenin güçlü, yasamanın zayıf durumda olması kuvvetler arasındaki fren-denge mekanizmasını bozmaktadır.

2- Sistem değişikliğinin etkilerinin asıl olarak görüleceği organ yürütmedir. Yürütme organı, en düz anlatımıyla yasama organı tarafından hazırlanan yasaları yürürlüğe koyar ve politikaları uygular.²⁶⁶ Önceden çift başlı olan yürütme organını, sistem değişikliği ile birlikte yalnızca cumhurbaşkanı temsil etmektedir.²⁶⁷ Yasama ve yürütme, birbirlerinden ayrı ve özerk olarak fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Bu nedenle bürokratlar üzerinde hem yasamanın hem de yürütmenin denetleyici yetkisi bulunmaktadır. Bürokrasinin konumu hükümet sistemine ve hükümet sisteminin niteliğine göre belirlenebilir. Bürokraside etkinliğin sağlanmasının bir yolu da kararların hızlı bir şekilde alınmasıdır. Kararların hızlı alınması da politikaların hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile

²⁶¹ Kartal ve Demirhan, 2017, s. 586.

²⁶² Yıldırım, 2020, s. 521.

²⁶³ Kartal ve Demirhan, 2017, s. 586.

²⁶⁴ Özer ve Özmen, 2017, s. 29.

²⁶⁵ Al, 2020, s. 32-33.

²⁶⁶ Kutlu ve Kahraman, 2017, s. 3.

²⁶⁷ Kartal ve Demirhan, 2017, s. 573.

bürokrasi denetimin hem yasama hem de yürütme tarafından yapılması bürokrasideki etkinliğin sağlanması yardımcı olması öngörülmüştür.²⁶⁸ Ancak sistem değişikliği ile tek bir kişinin sözüne itimat edilir duruma gelinmiş ve TBMM'nin bürokrasi üzerinde denetimi kalmamıştır. Bu nedenle TBMM'nin yürütme üzerinde etkisi azaltılmıştır. İdare ile yasama arasına kalın bir çizgi çekilmesi, yasamanın siyasete olan ilgisini azaltmakta, bu durum siyasette uzmanlaşmanın önüne geçmekte ve halkın taleplerine yasamanın cevap verememesine neden olmaktadır.

3- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yürütme yetkisi ve görevi cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılmıştır. Bu nedenle başbakanın ve bakanlar kurulunun görev ve yetkileri cumhurbaşkanına geçmiştir. Cumhurbaşkanının geniş atama yetkisi, idare ve personele ilişkin hukuki düzenleme yetkisi bulunmaktadır.²⁶⁹ Bakanların ve üst düzey atamalarının cumhurbaşkanı tarafından yapılması yine cumhurbaşkanının yetkisini artırmakta ve TBMM ile uzlaşma olanağını azaltmaktadır.²⁷⁰ Uzlaşma ortamının sağlanması için bakanlıklar ile meclisin iş birliği içerisinde olması ve bunun için de iletişim mekanizmalarının etkin bir şekilde kullanılması lazımdır.²⁷¹

4- Üst düzey yöneticilerin atamasını cumhurbaşkanının yapması, iş birliği açısından olumlu bir adım olarak gözükmektedir. Cumhurbaşkanı kendisi ile uyumlu bir şekilde çalışacak, görüş birliği içerisinde bulunduğu, anlaşabildiği, tarzını bildiği ve stratejisine güvendiği kişilerle çalışacak, kolektif çalışmalar yapmadığı veya çalışmasını beğenmediği kişileri hızlı bir şekilde görevden alabilecektir. Bu durumda da sistemde tıkanma meydana gelmeyecek ve hızlı kararlar alınabilecektir.²⁷² Cumhurbaşkanının üst kademedeki bürokratları ataması, yönetimde etkinliğin artmasını sağlamaktadır. Çünkü cumhurbaşkanı, iş birliği içerisinde çalışacağı kişileri seçerek olası krizlerin önüne geçmekte ve işlerin hızlı ilerlemesini sağlamaktadır.²⁷³ Cumhurbaşkanının bürokratları ataması sistemin olumlu bir yanıdır. Ancak 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandum ile cumhurbaşkanlığı forsu Ak Parti Genel Meclisine asılmıştır. Cumhurbaşkanının partili olabilmesinin yanında, cumhurbaşkanı tarafından atanan bürokratların da partili olması söz konusudur.²⁷⁴ Bu durum bir açıdan devletin başı konumundaki devlet başkanının birlikte çekişmeden çalışabileceği, fikrinsel olarak çatışma yaşamayacağı, uyum ve iş birliği içerisinde çalışabileceği kişileri seçerek kolay karar alıp hızlı politika yürütülebileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Diğer yandan ise göreve gelen kişinin kendi ekibini oluşturması ve görevden ayrılırken de ekibi ile birlikte ayrılması Amerika'da uygulanan spoil sistemi hatırlatmaktadır. 1829-1882 yılları arasında Amerika'da iktidar partisi yağma (ganimet) sistemini uygulamıştır. Yağma sisteminde (spoil sistem)

²⁶⁸ Özer ve Özmen, 2017, s. 31.

²⁶⁹ Kartal ve Demirhan, 2017, s. 579.

²⁷⁰ Al, 2020, s. 35.

²⁷¹ Alkan, 2019, s. 149.

²⁷² Kartal ve Demirhan, 2017, s. 580.

²⁷³ Özer ve Özmen, 2017, s. 28.

²⁷⁴ Al, 2020, s. 22.

iktidardaki parti kamu görevlerine kendi taraftarlarını atmaktadır. Yağma siteminde memuriyetler, kongre üyeleri ve parti yöneticilerince kendi partileri için çalışanlara, partiye sadakat gösterenlere ödül olarak paylaştırılmaktadır. Amerika’da yağma sistemi uygulanırken iktidar partisinin değişmesi ile birlikte memurlar da değiştiğinden kamu hizmetlerinde yavaşlama meydana gelmiştir. Memurların alınıp satılması, memur komisyoncularının ortaya çıkması sistemi çökertmiştir.²⁷⁵ Cumhurbaşkanının partili olması ve atadığı üst düzey yöneticilerin de parti içerisinden olma ihtimali gözetildiğinde eşitliğe aykırı uygulamaların yapılması olasıdır. Bu durum ise sistemin çökmesine neden olabilir.

5- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, cumhurbaşkanına yüklediği yükler nedeniyle iyi kamu personeli, rektör, uzman seçmeye elverişli değildir. Cumhurbaşkanının atama kararı, hiyerarşik olarak personelin cumhurbaşkanına bağlı olmasını sağlar. Ancak bu durumda personel bir sorun yaşadığında, yine sorunun cumhurbaşkanı tarafından çözülmesi beklenir. Ayrıca cumhurbaşkanı tarafından atanan kamu personeli, üstüne bağlı olmaz. Bu durum ise hiyerarşik devlet örgütünün bozulmasına neden olur.²⁷⁶

6- Türkiye Cumhuriyeti’nde, Anayasa değişikliğinden önce cumhurbaşkanı tarafsızdı. Ancak cumhurbaşkanının partili olabilmesi, tarafsızlık ilkesini zedelemiştir. Bir partiye bağlı olan cumhurbaşkanının tarafsız olduğundan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Taraflı cumhurbaşkanı üst yöneticileri ve yüksek hakimleri atama yetkisi ile donatılmıştır. Partili cumhurbaşkanının tarafsızlığından söz etmek mümkün gözükmediğinden yaptığı atamaların da tarafsız olduğundan söz etmek mümkün değildir.²⁷⁷

7- Yüksek mahkeme üyelerinin cumhurbaşkanı imzası ile atanması yargının, cumhurbaşkanına olan saygının artmasına ve yasamaya olan saygının azalmasına neden olmuştur.²⁷⁸ Ayrıca, atamasını yaptığı hakimlerin cumhurbaşkanını yargılaması ancak insani duyguların bir kenara bırakılması ile mümkündür. Partili cumhurbaşkanlığı sisteminden önce tarafsız cumhurbaşkanının yüksek mahkemelerin hakimlerini ataması, hakimleri saygınlığına ilişkin olup siyasi herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Ancak partili bir cumhurbaşkanı, tarafsız ve bağımsız mahkemelerin özlük işleri ile ilgilenen, atamalarını ve azil işlemlerini yapan Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK) üyelerini belirlemektedir. Yürütmenin HSK üzerinde etkisi fazladır. Cumhurbaşkanını yargılayacak olan ve cumhurbaşkanlığı kararlamelerini iptal etme yetkisi olan Anayasa Mahkemesi üyelerinin partili cumhurbaşkanı tarafından belirlenmesi; denetleme ve cumhurbaşkanı kararlarını iptal etme yetkisi olan Danıştay üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından belirlenmesi, yürütmenin yargı üzerinde etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yargının üzerinde yürütmenin etkisinin hissedilmesi, tarafsız ve bağımsızlığından şüphe duyulmasına neden olmaktadır.²⁷⁹

²⁷⁵ Selma Karatepe ve Salim Kurnaz, “Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi: İngiltere Örneği Üzerinden Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46/1 (2019): 93.

²⁷⁶ Gözler, 2019.

²⁷⁷ Öztürk ve Tozak, 2019, s. 185.

²⁷⁸ Al, 2020, s. 35.

²⁷⁹ Öztürk ve Tozak, 2019, s. 185.

8- Erken seçim kararını cumhurbaşkanı da meclis de alabilmektedir. Ancak erken seçime gidilmesi hususunda cumhurbaşkanı ve yasama organı eşit gibi görülse de nitelikli çoğunluk şartı parlamentonun aleyhinedir.²⁸⁰

9- TBMM'nin bütçeyi reddetmesi durumunda bir önceki yılın bütçesinin uygulanması cumhurbaşkanının oldukça lehine olup TBMM'nin bütçe üzerinde herhangi bir etkisi kalmamıştır.²⁸¹

10- Cumhurbaşkanına yönetmelik çıkarma yetkisi verilmiştir. Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine dayalı konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkartmaktadır, kamu tüzel kişiliği kurabilmektedir, belediye teşkilatı kurabilmektedir, mahalli idari birimler cumhurbaşkanına bağlanmıştır, bakanlıklar cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulmaktadır.²⁸² Cumhurbaşkanı politika belirlemede, politikayı harekete geçirmekte, bütçeyi hazırlayıp uygulamaktadır. Cumhurbaşkanı tek başına OHAL ilan edecek ve bu süreçte tek başına OHAL CBK'sı çıkarabilecektir.²⁸³ OHAL CBK'larının alanı ve denetiminin yeniden düzenlenmesi ve meclisin kanun yapmasına yönelik yapılanmaların gerçekleştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir.²⁸⁴

Demokratik kurumların güçlenmediği, demokrasinin henüz benimsenmediği, uzlaşmanın değil de kutuplaşmanın yoğun olduğu toplumlarda başkanlık sisteminin tehlikeli olduğu öngörülmektedir. Türkiye'de yönetim sistemi tartışmaları küresel, sosyolojik, tarihsel, idari süreçlerden etkilenen dinamik bir yapıdadır. Yönetim sistemi tartışmaları, demokrasi krizlerine çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. 2007 krizi ile başlayan yönetim sistemi tartışmaları, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile sonuçlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi avantajlara sahip olduğu kadar dezavantajlara da sahiptir. Bu sistemin otoriter ve zorlayıcı yönlerini bertaraf etmek amacıyla katılımcı bir anlayışın benimsenmesi gerekmektedir. Yeni sistemin eksikliklerinin giderilmesi amacıyla Anayasanın yeniden düzenlenmesi, kapsayıcı ve tamamlayıcı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.²⁸⁵

2.3.2.2. Mevcut Hükümet Sisteminin İdari İşleyiş Üzerine Etkisi

Cumhurbaşkanına çok fazla yetki verilmiştir. Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin çokluğu kararları zamanında almasını engellemektedir. Bununla birlikte cumhurbaşkanı kararları inceleme veya değerlendirme yapma zamanına da sahip değildir. Cumhurbaşkanının iyi niyetinden şüphe edilmesi mümkün değildir ancak iyi niyetine rağmen aldığı kararların sorunları çözme ihtimali de düşüktür. Zaten cumhurbaşkanının önemli veya önemsiz birçok konuda yetkisi olması işlerin aksamasına neden olmaktadır.²⁸⁶ Devletin yüksek makamlarında bulunan kişilerin önemsiz kararlara imza atmak zorunda kalması hükümet değişikliği ile

²⁸⁰ Al, 2020, s. 35.

²⁸¹ Al, 2020, s. 35.

²⁸² Kartal ve Demirhan, 2017, s. 581.

²⁸³ Kartal ve Demirhan, 2017, s. 587.

²⁸⁴ Alkan, 2019, s. 150.

²⁸⁵ Alkan, 2019, s. 149.

²⁸⁶ Gözler, 2019.

gündeme girmiş bir sorun değildir. Parlamenter sistem varken de önemsiz kararlar yüksek makamlara gereksiz iş yükü olmuştur. Gereksiz iş yükünü kaldırmak ve önemli olanlara öncelik vermek amacıyla bir önem sırası yapılması gerekmektedir. Etkililik sağlanması için işler arasında önemlilik sıralaması yapılması gerekir.²⁸⁷

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, cumhurbaşkanına tam idare yetkisi vermiştir. Cumhurbaşkanı idare teşkilat üzerinde tam otoriteye sahip kılınmıştır. Bu durum cumhurbaşkanının çok yoğun çalışmasına ve önemli olmayan birçok konuda iş yükü altında kalmasına neden olmuştur. Gerek sistemin yeni olması gerekse cumhurbaşkanının iş yükünün fazla olması nedeniyle bazı hatalar yapılmıştır. Sistemdeki hatalardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1- İlk yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde tarih bulunmamaktadır. Bu durum ise yine usulü bir hata olup kararnamenin doğum anının saptanmasını engellemektedir.²⁸⁸ Usulü hatalar, hukuki güvenliğin sağlanamadığı kanaatini oluşturmaktadır. Kararnamelerde veya kararlarda maddi hata yapılması, kurumların adının yanlış yazılması ve sonradan düzeltilmesi, tarih yazılmaması ve sonradan düzeltilerek eklenmesi, kararlarda sehven hatalar yapılması ve bu hataların sonradan düzeltilmesi hem gecikmeye neden olmakta hem de kararların denetimsiz bir şekilde alındığını düşündürmektedir. 9 Temmuz 2018-26 Aralık 2019 tarihleri arasında 55 tane Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnameler içerisinde 31 Kararname diğer kararnamelerde değişiklik yapılması hakkındadır. Bir buçuk yılda esasen 24 kararname çıkarıldığını ve bu 24 kararnamede 31 defa değişiklik yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Üstelik bir kararname birden fazla kez değiştirilmiştir.²⁸⁹ 25.12.2019-13.09.2022 tarihleri arasında ise 38 tane Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnamelerin içerisinde 23 Kararname diğer kararnamelerde değişiklik yapılması hakkındadır. Yaklaşık iki buçuk yılda 38 kararname daha çıkarılmıştır. Bu süre içerisinde yayınlanan kararnamelerde 23 defa değişiklik yapılmıştır.

2- Sistemin işlemlerini sağlamak için kanunların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.²⁹⁰ Sistemin kanunlarla uyumlu olmaması usulü hataların yapılmasına ve sistemin tıkanmasına neden olmaktadır.

3- 2 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Personel Başkanlığının 1 yıl sonra kapatılmasına karar verilmiştir. Ancak 10 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Devlet Personel Başkanlığına daimi görevler verilmiştir.²⁹¹ Cumhurbaşkanlığı kararlarının birbiri ile uyumlu bir şekilde olmaması, bürokratların birbiri ile iş birliği içerisinde olmadığı kanaatini oluşturmaktadır. Kararların birbirine uygun olmaması, bürokratların iş birliği içerisinde hareket etmemesi kamu politikaların uygulanmasını güçleştirmektedir. Politika kararı alınmaması, politikaların

²⁸⁷ Gözler, 2019.

²⁸⁸ Gözler, 2019.

²⁸⁹ Gözler, 2019.

²⁹⁰ Alkan, 2019, s. 149.

²⁹¹ Gözler, 2019.

uygulanmaması veya halkın taleplerinin karşılanamaması durumunda siyasi kriz yaşanması tehlikesi bulunmaktadır. Tehlikeleri en aza indirmek ise yasama organının güçlendirilmesi ile mümkündür. Türkiye’de yasama organı, milletvekilleri güçlendiğinde güçlenecektir, milletvekillerinin seçimi, Seçim Kanunu’nun değişmesi suretiyle milletvekillerinin güçlendirilmesi yoluna gidilebilir. Muhalefetin ve siyasi partilerin siyasette etkin olması, meclisin bürokrasiyi denetlemesi, uzmanlaşmış ve etkin milletvekillerine duyulan ihtiyacı ortaya çıkaracaktır. İdari düzenden anlayan ve denetim yapacak kadar uzmanlaşmış vekiller, yasamaya duyulan saygının artmasını sağlayacak ve bu durumda yasamanın güç kazanmasına imkan verecektir. Üstelik, yasama ve yürütme hem denetleyicilik hem de iş birliği yönüyle birbirine yaklaşırken güçler arasında denge sağlanacaktır.²⁹²

“1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 525 ve devamı maddelerinde belirli görevleri yerine getirmek üzere Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip, Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi kurulmuştur.”

Bu ofisler kamu kurumu niteliğinde olup Cumhurbaşkanlığı ile arasında vesayet ilişki vardır. Bu durumda bu ofislerin Cumhurbaşkanlığı idari teşkilatı içerisinde düzenlenmesi mümkün olmadığı gibi, ofisler üzerinde cumhurbaşkanının hiyerarşik yetkisinin olduğunu söylemek de mümkün değildir. Oysa, bu ofisler hem cumhurbaşkanlığı idari teşkilatı içerisinde düzenlenip cumhurbaşkanının emir ve talimatları ile bağlı kılınmış hem de ayrı bir kamu tüzel kişiliği verilmiştir.²⁹³ Bu durum istikrarlı bir hükümet için gerekli olan temel hukuki bilgilerin zedelendiği kanaatini oluşturmaktadır.

“Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Yapısına ve İşleyişine İlişkin Usul ve Esaslar”ın 11 Eylül 2018 tarih ve 2018/162 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla değiştirilen 13’üncü maddesine göre bu Fonun Yönetim Kurulu Başkanı, Cumhurbaşkanındır.”

Cumhurbaşkanı aynı zamanda Varlık Fonu’nun denetim makamıdır.²⁹⁴ Cumhurbaşkanının yöneticisi olduğu kurumu denetlemesi gibi bir durum söz konusudur. Denetlenen ve denetleyen aynı olması denetim mekanizmasını ortadan kaldırmaktadır.

2.3.2.3. Hükümet Sistemine Yönelik Siyasi Eleştiriler

Türkiye’de iktidara muhalif siyasi partiler, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin sorunları derinleştirdiğini belirtmekte ve parlamenter sisteme dönüşü sık sık dile getirmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik siyasi aktörlerin farklı görüşleri söz konusudur.

Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri, cumhurbaşkanlığı sistemini eleştirmekte ve güçlendirilmiş parlamenter sistemi savunmaktadır. Partili cumhurbaşkanlığını doğru bulmamaktadır. CHP’nin eleştirilerinin asıl dayanağını partili bir cumhurbaşkanının tarafsız olamayacağı

²⁹² Al, 2020, s. 35.

²⁹³ Gözler, 2019.

²⁹⁴ Gözler, 2019.

düşüncesi oluşturmaktadır. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na göre, yürütme organının güçlendirilmesi, yasamanın yürütme karşısında gücünü kaybetmesi denetimsiz bir yürütme organı meydana getirmiştir. Kuvvetler arasındaki dengenin bozulması demokrasiye olan güvenin sarsılmasına, parti propagandası yapılmasına, ekonomik zeminin kayganlaşmasına ve toplumsal düzenin bozulmasına neden olmuştur.²⁹⁵

Halkların Demokratik Partisi, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini, demokrasinin önünde engel olarak görmekte, insan haklarının ihlal edildiğini öne sürmekte, ekonomik politikaları eleştirmektedir. Hatta ekonomik krizin esas nedenini de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak ifade etmektedir. Nitekim sistemin demokratikleşmenin önünde engel, toplumsal kutuplaşmaları artıran, sosyal güvenlik sorunu yaratan, barışı engelleyen otoriter bir rejim olarak görmektedir.²⁹⁶

İyi Parti, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin incelikli bir şekilde hazırlanmadığını, aceleyle karar alındığı ve toplumsal uzlaşmaya dayanmadığını, bu nedenle de Türkiye'de yönetim krizinin arttığını beyan etmektedir.²⁹⁷

Saadet Partisi, yürütmenin yasama tarafından denetlenmesinin zor olduğu hatta elinden alındığı, yargının da yürütmeyi denetleyemediği, aksine etkisi altına girdiği gerekçesiyle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini eleştirmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yürütme güçlendirilmiş, yasama zayıflatılmış ve haliyle yasama, yürütme, yargı arasındaki denge bozulmuş, iş bölümü ortadan kalkmıştır. Saadet Partisi, yeni hükümet sistemine karşı olmamakla birlikte aşırı güçlendirilmiş yürütmeye ve tarafsızlığından şüphe edildiğinden dolayı partili cumhurbaşkanlığına karşıdır.²⁹⁸

Demokrat Partisi ise sistemin denetleme mekanizmasını etkisiz hale getirmesi, cumhurbaşkanının çok fazla yetkiyle donatılmasını tek adam rejimi olarak adlandırmaktadır. Demokratik Parti, kuvvetler ayrılığını savunmaktadır. Aşırı güçlendirilmiş yürütme organının, kuvvetler ayrılığını ilkesine aykırılık teşkil ettiğini düşünmektedir.²⁹⁹

Türkiye İşçi Partisi (TİP), cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. TİP, 2018 seçim beyannamesinde yeni sistemin faşizmin kurumsallaşmasına neden olacağını ve Türkiye'nin tek adam rejimi etkisinde olacağını söylemektedir.³⁰⁰ TİP, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini tek adam rejimi veya otoriterlik yönüyle eleştirmektedir.³⁰¹

Cumhurbaşkanlığı sisteminin eleştirisi sadece eleştiri olarak kalmamış, Altılı Masa olarak adlandırılan Millet İttifakı (2023 genel seçimleri öncesi kurulan ittifak, muhalefetin bir kısmı),

²⁹⁵ Yıldırım, 2020, s. 517.

²⁹⁶ Yıldırım, 2020, s. 519.

²⁹⁷ Yıldırım, 2020, s. 518.

²⁹⁸ Yıldırım, 2020, s. 519.

²⁹⁹ Yıldırım, 2020, s. 520.

³⁰⁰ Türkiye İşçi Partisi Seçim Beyannamesi, 19 Mayıs 2018.

³⁰¹ Yıldırım, 2020, s. 520.

Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakatı ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine alternatif bir model getirmiştir.

Mevcut sistemin cumhurbaşkanına geniş ve denetimsiz yetkiler verdiğini, otoriter bir yönetime neden olduğunu, bağımsızlık ilkesini zedelediğini, yasama yürütme ve yargıyı etki altında bıraktığından bahisle 2023 seçimleri öncesinde Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerisi başlıklı bir taslak yayınlamıştır.³⁰² Ancak bu taslak tamamıyla parlamenter sistemin özelliklerini taşımamaktadır. Taslağın 101. maddesinde cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür. Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmez, bu yarı-başkanlık sisteminin özelliğidir. Altılı Masanın önerdiği sistem, bir başbakanın ve bakanlar kurulunun bulunduğu, cumhurbaşkanın halk tarafından seçildiği, Türkiye’de 2014-2018 yılları arasında uygulanan sistemdir. Sistemde bir başkan ve bakanlar kurulunun olması sistemi, parlamenter sistem yapmaz. Türkiye’de 2014-2018 yılları arasında uygulanan sistem iyiye neden değiştirildi, kötüye neden geri dönüyoruz? Gözler, 16 Nisan 2017 Referandumu ile oylan Anayasa Değişikliğinde yöntem olarak yapılan yanlışların Altılı Masanın önerdiği anayasa değişikliğinde de olduğunu söylemektedir.³⁰³ Gözler’e göre Altılı Masa, güçlendirilmiş parlamenter hükümet sistemine geçileceğini söylemekte ancak önermiş oldukları sistem Türkiye’de 2014-2018 arasında uygulanan yarı-başkanlık hükümet sistemidir.³⁰⁴

1982 Anayasası’nın 2014-2018 yılları arasındaki hali ile Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerisi birbirine çok benzemektedir.³⁰⁵ Önerilen hükümet sistemine göre iki durum söz konusu olabilir: Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiğinden dolayı daha güçlü durumdadır ve başbakan ile bakanları, cumhurbaşkanına itaat eder veya cumhurbaşkanına direnebilirler. Birinci durumda ülke cumhurbaşkanı tarafından yönetilmiş olur. Bu durumda önerilen sistemin, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden bir farkı kalmamaktadır. Sistem değişikliği gereksiz yapılmış bir hamle olur ve denemekle yıllar kaybedilir. Direnme durumda ise siyasi bir kriz yaşanır, sistem bloke olur ve ülke yönetilemez.³⁰⁶ Dolayısıyla hükümet sisteminin adının değişmesi krizlere çözüm değildir.

³⁰² Gelecek Partisi, Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerisi, erişim tarihi 17.04.2023, [guclendiri-lmi-s-parlamenter-si-stem-anayasa-degi-si-kli-gi-oneri-si-1669748694-tr.pdf \(gelecekkpartisi.org.tr\)](https://www.gelecekkpartisi.org.tr/guclendirilmi-s-parlamenter-si-stem-anayasa-degi-si-kli-gi-oneri-si-1669748694-tr.pdf)

³⁰³ Kemal Gözler, “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-1: Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Güçlendirilmiş Parlâmenter Sistem mi, Yoksa Yarı-Başkanlık Sistemi mi Getiriyor?”, 2022a, erişim tarihi 17.04.2023, [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-1: Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Güçlendirilmiş Parlâmenter Sistem mi Yoksa Yarı-Başkanlık Sistemi mi Getiriyor?](https://www.kemalgozler.com.tr/altili-masanin-anayasa-degisikligi-onerisi-hakkinda-elistiriler-1-altili-masanin-anayasa-degisikligi-onerisi-guclendirilmis-parlamenter-sistem-mi-yoksa-yari-baskanlik-sistemi-mi-getiriyor/)

³⁰⁴ Gözler, 2022a.

³⁰⁵ Kemal Gözler, “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-2: Anayasa Değişikliği Önerisi Neden Tek Adam Rejimini Engellemez?”, 2022b, erişim tarihi 17.04.2023, [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-2: Anayasa Değişikliği Önerisi Tek Adam Rejimine Neden Son Veremez?](https://www.kemalgozler.com.tr/altili-masanin-anayasa-degisikligi-onerisi-hakkinda-elistiriler-2-anayasa-degisikligi-onerisi-tek-adam-rejimine-neden-son-veremez/)

³⁰⁶ Gözler, 2022b.

2.3.2.4. Hükümet Sisteminin Ekonomik Krize Etkisi

Muhalefet blokundaki siyasi partiler, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi bir krize neden olduğunu, sistemin ekonomik bir krize de neden olduğunu ileri sürmektedir. Bunun için öncelikle Türkiye’de bir ekonomik kriz olup olmadığını tespit etmek gerekir. 16 Nisan 2017’de gerçekleştirilen anayasa referandumu ile toplumsal yaşamı derinden etkileyen süreçler yaşanmıştır. Türkiye’de hükümet biçiminde yaşanan değişikliğin yanında ekonomik bir kriz de yaşanmaktadır. Ekonomik kriz ise beraberinde başka sorunları getirmiştir.³⁰⁷

TÜİK’in 3 Kasım 2022 verilerine göre; tüketici fiyat endeksi (TÜFE) 2022 yılı Ekim ayında bir önceki aya göre %3,54, bir önceki yılın Aralık ayına göre %57,80, bir önceki yılın aynı ayına göre %85,51 ve on iki aylık ortalamalara göre %65,26 olarak gerçekleşti. 2022 Eylül ayında %83,45; Ağustos ayında 80,21; Temmuz ayında 79,60; Haziran ayında 78,62; Mayıs ayında 73,50; Nisan ayında 69,97; Mart ayında 61,14; Şubat ayında 54,44; Ocak ayında 48,69’dır. 2021 yılının Aralık ayında 36,08; Kasım ayında 21,31; Ekim ayında 19,89; Eylül ayında 19,58; Ağustos ayında 19,25; Temmuz ayında 18,95; Haziran ayında 17,53; Mayıs ayında 16,59; Nisan ayında 17,14; Mart ayında 16,19; Şubat ayında 15,61; Ocak ayında 14,97’dır.³⁰⁸

TÜİK verilerine göre 2022 yılının Eylül ayında işsizlik oranı %10,1 olmuştur. 2022 yılının Ağustos ayında işsizlik oranı %9,6; Temmuz ayında %10,1; Haziran ayında %10,3; Mayıs ayında %10,9; Nisan ayında %11,3; Mart ayında %11,5; Şubat ayında 10,7; Ocak ayında %11,7’dir. İşsizlik oranında aylara göre düşük miktarda artma veya azalma görülmektedir.³⁰⁹ Enflasyon ve işsizlik oranı arasında negatif bir bağlantı vardır. Ancak Türkiye’de işsizlik oranı çok fazla değişmemesine rağmen enflasyon oranında yüksek artışlar görülmektedir. Türkiye’de enflasyon kronikleşmiş bir sorundur. Türkiye enflasyonla yaşamaya alışmıştır. Bu nedenle düşük enflasyon değerleri Türkiye’de kriz olarak değerlendirilemez. Ancak enflasyonun birden yükselmesi veya öngörülemez bir şekilde yükselmesi kriz göstergesidir. Nitekim TÜİK verilerinden de anlaşıldığı üzere 2021 yılının aralık ayı ile 2022 yılının Ocak ayı arasındaki olağandışıdır. Bu olağan dışılık Türkiye’deki kriz göstergelerinden biridir. Bununla birlikte enflasyon halen çok yüksek olup yükselmeye de devam etmektedir.

Bir başka kriz göstergesi ise döviz kurlarındaki artışlardır. Birçok yabancı para birimi olmasına rağmen uluslararası ticaretin çoğunlukla dolar üzerinden gerçekleşmektedir. TCMB’deki verilere göre 22.11.2022 tarihinde 1 ABD doları 18.6033 TL değerindedir. 2022 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 13.4221 TL; 2021 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 7.3602 TL; 2020 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 5.9478 TL; 2019 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 5.3316 TL; 2018 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 3.7652 TL; 2017 yılının Ocak ayında 1 ABD doları 3.5338

³⁰⁷ Yalman, 2019, s. 189.

³⁰⁸ TÜİK, 2022 Yılı Ekim Ayı Tüketici Fiyat Endeksi, erişim tarihi 22.11.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCKetici-Fiyat-Endeksi-Ekim-2022-45799&dil=1>

³⁰⁹ TÜİK, 2022 Yılı Temmuz-Eylül İş Gücü İstatistikleri, erişim tarihi 22.11.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz-Eylul-2022-45656>

TL'dir.³¹⁰ Yıllara göre değişimi göz önünde bulundurulduğunda döviz kurunda hızlı bir artış meydana gelmiş ve Türk parası yabancı para karşısında değer kaybetmiştir.

2020 yılında işçinin günlük asgari ücreti; 98,10 TL olarak belirlenmiştir.³¹¹ 2021 yılında işçinin günlük asgari ücreti 119,25 TL olarak belirlenmiştir.³¹² Bir önceki yıla göre asgari ücrete Aralık ayında %21,54 oranında zam yapılmıştır.³¹³ 2022 yılında işçinin günlük asgari ücreti 166,80 TL olarak belirlenmiştir.³¹⁴ Bir önceki yıla göre asgari ücrete Aralık ayında %39,87 oranında zam yapılmıştır. Asgari ücretin yıllık olarak belirlenmesine rağmen ülkedeki enflasyon durumu göz önünde bulundurularak ara dönemde asgari ücrete zam yapma gereği duyulmuş ve %54,65 oranında yeniden zam yapılmıştır. Asgari ücrete bir yılda iki kez veya önceki yıllara göre yüksek oranda zam yapılması olağan bir durum değildir.

Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de ekonomik kriz yaşandığı açıktır. Ekonomik ve siyasal krizler, birbirini beslemektedir. Krizler değişime gebe dir. Değişimler ise krizin engellerini açmaktadır. Ancak asıl mesele değişimin yaşanması değil, bunun yönlendirilmesidir. Değişimler, siyasetten bağımsız değildir. Krize neden, nasıl, hangi araçlarla müdahale edildiği; müdahalenin hangi sonuçları doğurduğu ve halkın bu sonuçlara nasıl tepki gösterdiği önemli bir husustur. Krizlerin meydana getirdiği sistemsel sorunlar yeniden yapılandırma ile aşmaya çalışılmaktadır.³¹⁵ Ancak aradan beş yıl geçmesine rağmen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin sorunlara çözüm sunduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir ve başarılı bir şekilde işleyeceği de şüphelidir. Hükümet sistemi değişikliğinin üzerinden kısa bir süre geçmiş olsa da anlaşıldığı üzere sorun sistemin adında değildir; gelenek, kurumsallaşma, zihniyet yönünden Türkiye'nin zamana ihtiyacı bulunmaktadır.³¹⁶

Dünyada krizler ve krize bağlı yaşanan siyasal değişimler konuşulmaktadır.³¹⁷ Türkiye'de de yönetimde yaşanan sorunları çözmek, sistemdeki tıkanıklıkları hükümet sistemini değiştirmek suretiyle çözeceğini düşünerek sistem arayışına girilmiştir. Parlamenter sistemin eksikliği, başkanlık sisteminin iyi yanları alınarak kapatılacak zannedilmiş ve toplumla entegre olacağı düşünülerek Türk usulü başkanlık sistemi geliştirilmiştir. Hükümet sistemi değişikliği ancak bir göz yanılması olmuş ve mevcut sorunlar çözülememiştir. Türkiye'de sistem değişikliği yapmanın sorunlara çözüm getirmediği aşıkardır. Bu durumda sistem değişikliği tartışmalarının hiçbir önemi bulunmamaktadır. Nasıl ki, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine

³¹⁰ TCMB, Döviz Kurları, erişim tarihi 20.11.2022, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html

³¹¹ 26.12.2019 tarihli ve 30991 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Asgari Ücret Tespit Komisyonu 26.12.2019 tarihli ve 2019/1 Karar sayılı Tebliği.

³¹² 28.12.2020 tarihli ve 31350 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğ.

³¹³ Ayrıca bakanlığın ismi de yanlış yazılmıştır. Çünkü 21.04.2021 tarihli ve 31461 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ayrılmıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere iki ayrı bakanlık kurulmuştur.

³¹⁴ 17.12.2021 tarihli ve 31692 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Asgari Ücret Tespit Komisyonu 16.12.2021 tarihli ve 2021/1 Karar sayılı Tebliği.

³¹⁵ Yalman, 2019, s. 186-187.

³¹⁶ Al, 2020, s. 37.

³¹⁷ Yalman, 2019, s. 190.

geçmek sorunları çözmemişse tekrardan parlamenter sisteme geçmekte sorunları çözmeyecektir. Mevcut durum göstermektedir ki yaşanan tıkanmalar ve sorunlar, sistem adı değiştirilerek çözülememiş ve çözülecek kadar basit değildir. Bu durumda sistemin adına yönelik tartışmaları kenara bırakarak, sistemin zayıflıklarını tespit etmek suretiyle sorunların çözüme kavuşturulması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KOALİSYON DÖNEMİNİN SİYASAL ANALİZİ

Bu bölümde koalisyonun tanımı, hangi durumlarda ortaya çıktığı, koalisyon oluşumuna etki eden nedenler ve koalisyon modelleri anlatılmıştır. Türkiye'de 1960-2002 yılları arasında oluşturulan koalisyonlardan örnek verilerek Türkiye'deki koalisyonların istikrarsız hükümetler getirdiği iddia edilmiştir. Türkiye'de koalisyonların ömrünün kısa olması veya istikrarsız olmasının nedeni ise, demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmemiş olması olarak ileri sürülmüştür. Kanımızca, koalisyon hükümetleri ile de istikrar sağlamak mümkündür ancak Türkiye'deki siyaset anlayışının değişmesi gerekir.

3.1. Koalisyon Kavramı

Koalisyon kelimesi TDK'ya göre "farklı güçlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan birlik veya ortak yönetimi" ifade etmektedir. Koalisyon, kelime anlamı olarak birlikteliğe vurgu yapmaktadır.³¹⁸ Koalisyon; anayasa hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde ise parlamentoda yer alan partilerin, hükümet kurmak amacıyla siyasi iş birliği içerisinde bulunmasıdır.³¹⁹ Kısaca tek başına iktidar olamayan partilerin, başka parti veya partilerle birleşerek hükümet kurmasına koalisyon denir. Seçim sonucunda herhangi bir parti tek başına iktidar olamazsa ya koalisyon hükümeti ya da azınlık hükümeti kurulur. Koalisyon hükümetlerinin amacı parlamentoda çoğunluğu oluşturarak, parlamentodan kolaylıkla güvenoyu almaktır. Downs'un tanımına göre, en az iki siyasi grubun ortak bir amaç doğrultusunda uzlaşmalarına, amaçlarını gerçekleştirmek için güç birliği yapmalarına ve iş birliği içerisinde bulunmalarına koalisyon denmektedir. Siyasi aktörlerin ortak amacını gerçekleştirirken birbirleri ile iletişimleri aktiftir. Koalisyon, siyasi olarak uzlaşmaya veya anlaşmaya vurgu yapmaktadır.³²⁰

Azınlık hükümetlerinde partiler iktidara destek verirken; koalisyon hükümetlerinde en az iki siyasi aktör bir amaç için bir araya gelerek hükümet kurmaktadır.³²¹ Eğer bir parti tek başına iktidar olamıyorsa koalisyon hükümeti kurulması zorunlu değildir. Koalisyon hükümeti, yalnızca alternatiflerden biri olup ortak bir amacı, iş birliğini, uzlaşmayı ve iletişimi gerektirmektedir. Bir koalisyon hükümetinde ortak bir amaç bulunmazsa veya ortak amaç bulunur ancak ortak amacı gerçekleştirmek için partiler iş birliği yapmazsa, partiler taviz

³¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Koalisyon", erişim tarihi 03.01.2023, [koalisyon ne demek TDK Sözlük Anlamı](#)

³¹⁹ Ersoy Kontacı, "Siyasi İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz", *TBB Dergisi* 123 (2016): 34.

³²⁰ Kontacı, 2016, 34.

³²¹ Gökhan Alptekin, "Sürdürülebilir Siyaset: Türkiye'de 1950-2015 Arasında Kurulan Tek Parti Hükümetleri İle Koalisyon Hükümetlerinin İstikrar Açısından Karşılaştırılması", (2021): 9, erişim tarihi 12.05.2022, https://www.academia.edu/33405257/Surdurulebilir_Siyaset_Turkiyede_Koalisyon_ile_Tek_Parti_Hukumetlerini_Istikrar_Acisindan_Karsilastirilmesi

vererek uzlaşma ortamını sağlamazsa veya partilerin birbiri ile olan iletişimi kopuk olursa koalisyonun sona erme ihtimali yüksektir.

3.1.1. Koalisyonların kurulma sebepleri

Bir ülkede herhangi bir partinin tek başına iktidar olamıyorsa diğer parti veya partilerle güçlerini birleştirerek bir koalisyon hükümeti kurabilir. Ülkelerin benimsediği hükümet sistemine bağlı olarak partilerin koalisyon ihtimali farklılaşmaktadır. Ülkelerin benimsemiş olduğu siyasi sistemler, temelde parlamenter sistem, başkanlık veya yarı başkanlık olabilir.³²²

Parlamenter sistemde koalisyonlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Oysa koalisyonlar, parlamenter sisteme özgü değildir. Koalisyonlar, başkanlık sisteminde de görülmektedir. Bu durumda hükümet şeklinin koalisyonu etkilediğini söylenemez. Ancak parti sistemlerinde parçalanma koalisyon oluşumuna etki etmektedir.³²³

Parti sistemleri tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu olarak üçe ayrılmaktadır. Tek kutuplu parti sistemlerinde koalisyon süreci uzun ve karmaşık olabilir. Çünkü tek büyük partinin etrafında birden fazla küçük parti bulunmaktadır. İki kutuplu parti sistemlerinde koalisyon süreci daha kolay olmaktadır. İki kutuplu parti sisteminde iki büyük parti bulunmaktadır. Bu partilerinden iktidarı elde edemediğinde birbirlerinden başka alternatifi bulunmamaktadır. Çok kutuplu parti sistemlerinde ise diğer sistemlere nazaran koalisyon süreci daha zordur. Çünkü çok sayıda ve farklı büyüklüklere sahip partiler bulunmaktadır.³²⁴

Tek kutuplu ve iki kutuplu parti sistemleri arasında istikrar yönüyle büyük bir fark bulunmamaktadır. Ancak çok kutuplu parti sistemlerinde, diğer parti sistemlerine göre koalisyonların süresi daha kısadır. Ancak çok kutuplu parti sistemlerinde koalisyon siyaseti ne kadar zor ise tek parti siyaseti de o kadar zordur. Dolayısıyla çok kutuplu parti sistemlerinde yalnızca koalisyonun zor olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bu durumda çok kutuplu parti sistemlerinde genel olarak siyaset yürütmek zordur. Buna rağmen çok kutuplu parti sistemlerinde koalisyonlar, sosyal uzlaşmayı kolaylaştırır ve kutuplaşmaları azaltır.³²⁵

Koalisyon oluşumuna etki eden birçok neden bulunmaktadır. Bir ülkedeki mali ve sosyal nedenler ile siyasal sistem koalisyon oluşumuna etki etmektedir. Bununla birlikte ülkelerin içinde bulunduğu şartlar, siyasi partilerin talepleri, refah seviyesi, gelişme durumu da koalisyon oluşumuna etki etmektedir.³²⁶ Yapılan araştırmalar, ittifaklar üzerinde seçim

³²² Derya Çeliker, "1960-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu". Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 3.

³²³ Murat Açıl, "Başkanlık Sisteminde Koalisyonlar", *TBB Dergisi* 149 (2020): 2.

³²⁴ Kontacı, 2016, s. 41.

³²⁵ Kontacı, 2016, s. 50.

³²⁶ Alptekin, 2021, s. 9.

sistemlerinin de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Seçim barajı, seçim bölgesinin büyüklüğü, seçim formülü de ittifaklar üzerinde etkilidir.³²⁷

Bir ülkede koalisyon oluşumunu etkileyen en önemli faktör siyasi sistemdir. Ancak siyasi sistem, tek başına koalisyon oluşumuna neden olmaz. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve sosyal yapı da koalisyon oluşumunu etkilemektedir. Bir ülkedeki parti sayısının fazla olması da koalisyon oluşumunu etkilemektedir. Çünkü bir ülkede çok parti olması, seçmenlerin kendilerine hitap eden partiye oy vermesini sağlayacak ve bu durum da oyların bölünmesine neden olacaktır. Oyların dağılması durumunda hiçbir parti tek başına iktidar olamayacak ve koalisyon ihtimali gündeme gelecektir.³²⁸

Kimi zaman bir siyasi parti hükümet kurma gücünü elde ettiği halde, iktidar sorumluluğunu tek başına yüklenmek istememesi halinde koalisyon kurmayı tercih edebilir. Kendi politikalarını uygula(t)mak isteyen ve siyasi gündemi belirlemek isteyen partiler de belirli siyasi pozisyonları elde etmek amacıyla farklı ideolojik görüşlere sahip olsalar bile diğer partilerle koalisyon kurmayı isteyebilirler.³²⁹

Koalisyonlar, farklı içerik ve şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Partiler, ortak aday etrafında birleşebilir, seçimi kazanmak amacıyla seçim ittifakları yapabilir veya siyasi bloklar oluşturabilirler.³³⁰ Bu bakımdan koalisyonlar, seçim ittifakları veya seçim öncesi koalisyonlar, yasama koalisyonları ve koalisyon hükümetleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır.³³¹

Büyük partiler, kazançlarını daha az paylaşmak amacıyla küçük partilerle ittifak oluşturmaktadır. İttifaktaki parti sayısının az olması halinde görüşmeler daha kolay gerçekleşeceği için partiler, genellikle iki parti ile ittifak oluşturmayı tercih etmektedir.³³² Türkiye tarihine baktığımızda büyük partilerin genellikle az sayıda özellikle iki parti ile koalisyon oluşturduğunu görülmektedir. Genellikle büyük partiler, mikro partilerle ittifak oluşturmayı tercih eder. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra partilerin, ittifaka katılan parti sayısını artırdığı görülmektedir. Küçük veya mikro partiler, büyük partilerin kazanma ihtimalini artırırken; büyük partiler de küçük veya mikro partilerin, baraj hesaplamasına katkı sağlamaktadır. Seçim barajını geçerek Meclise girmek isteyen küçük partiler, ittifak kurmaya mecbur kalmaktadır. Ayrıca küçük veya mikro partiler, büyük partilerle ittifak kuramazlarsa Meclise girebilmek amacıyla parti sayısını artırarak ittifak kurmaktadır.³³³

³²⁷ Özhan Demirkol, ve Aslıhan Balcı Çoban, "Türkiye'de Seçim İttifakları: 1950-2018", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 22/2, (2021): 358.

³²⁸ Çeliker, 2009, s. 14.

³²⁹ Çeliker, 2009, s. 14.

³³⁰ Kontacı, 2016, s. 34.

³³¹ Açıl, 2020, s. 3.

³³² Demirkol, ve Çoban, 2021, s. 365.

³³³ Demirkol, ve Çoban, 2021, s. 365.

Partiler, iktidara gelmek amacıyla koalisyona girmektedir. Partiler kendi ideolojik görüşlerini veya politikalarını yönetime yansıtmak amacıyla iktidara gelmek istemektedir. Ancak koalisyon oluşturulmasının tek amacı hükümet kurmak değildir. Koalisyon birçok nedenle oluşturulabilmektedir. Koalisyon partilerinin amacı demokratik rejimi korumak, uzlaşa sağlamak, sosyal barış ortamı oluşturmak gibi işlevleri olabilir.³³⁴

Koalisyonları etkileyen bir başka neden ise önceki ittifaktan başarı sağlanmasıdır. Türkiye’de 2018 yılındaki ittifakların 2019 yılında da devam ettirilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³³⁵ Hatta 2019 ittifaklarının büyük ölçüde korunarak ve genişletilerek 2023 genel seçimlerinde de uygulandığı gözlenmiştir.

Koalisyon hükümeti oluşmasında seçim sisteminin de etkisi bulunmaktadır. Seçim sistemleri, çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma sistem olmak üzere üçe ayrılır. Türkiye’de 1950-1960 yılları arasında liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bunun sonucunda da iki kutuplu parti sistemi oluşmuştur.³³⁶ 1961 yılından bugüne kadar nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Nispi temsil sistemi, küçük partilerin de parlamentoya girmesine imkan sağladığından çok parti sistemi gelişmiştir. Koalisyonlara daha çok nispi temsil sisteminin uygulandığı çok parti sistemlerinde rastlanmaktadır.³³⁷

Koalisyon oluşumuna siyasi aktörlerin beklentileri de etki etmektedir. Koalisyonun kuruluş sürecinde sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Kamuoyunda tepki oluşturmamak amacıyla koalisyon pazarlıklarının kısa sürede tamamlanması partilerin lehine olur. Hangi partiler bir araya geldiğinde en kazançlı koalisyon oluşturulacağı tespit edilir.³³⁸ Çünkü siyasi aktörlerin, oluşturulacak koalisyona nasıl tepki vereceği önemli bir husustur. Koalisyona katılacak partiler, birbirilerine açık davranmaktan imtina edebilmekte ve asıl amaçlarını gizleyebilirler. Bu durum koalisyon partileri arasında rahatsızlık yaratabilir.³³⁹ Bir koalisyonda partiler belirli şartlar altında bir araya gelmektedir. Bir koalisyonda partiler şu beklentilerde olabilir:³⁴⁰

- Daha fazla oy oranına sahip olan partinin daha fazla bakanlık (siyasi pozisyon) bekleyebilir.
- Bütçe denetleme yetkisinin kendisinde olmasını bekleyebilir.
- Bakanlık harcamalarını ideolojilerine göre şekillendirmeyi bekleyebilir.
- Kamu kaynaklarını artırma ve denetleyebilmeyi bekleyebilir.
- İstihdam imkânı olan alanların denetimine daha fazla katılmayı bekleyebilir.
- Oybirliği ile alınacak kararlarda belirleyici konumda olmayı bekleyebilir.

³³⁴ Kontacı, 2016, s. 46.

³³⁵ Demirkol, ve Çoban, 2021, s. 368.

³³⁶ Çeliker, 2009, s. 19.

³³⁷ Çeliker, 2009, s. 19.

³³⁸ Çeliker, 2009, s. 16.

³³⁹ Çeliker, 2009, s. 16.

³⁴⁰ Alptekin, 2021, s. 9.

Bir koalisyon hükümeti oluştururken en önemli hususlardan biri siyasal uyumluluk, diğeri ise büyüklüktür. Koalisyon hükümetlerinde bakanlıkların dağılımı genellikle parti büyüklüğüne göre belirlenmektedir.³⁴¹ Büyüklük ilkesi ile anlatılmak istenen koalisyona katılan parti sayısı arttıkça, iktidar daha fazla parti ile paylaşılmaktadır. Bu nedenle koalisyondaki parti sayısının artması istenmez. Koalisyondaki parti sayısı arttıkça çok seslilik söz konusu olacağından politika belirleme süreçlerinde anlaşmazlık çıkma olasılığı daha da artacaktır. Koalisyon hükümetlerinde uzlaşının sağlanabilmesi için koalisyona mümkün olduğunca az sayıda partinin katılması istenir.³⁴²

Partilerinin birbirleri ile siyasal uyumu da koalisyon oluşumunu etkilemektedir. Siyasal uyumluluk ile anlatılmak istenen ise koalisyona katılacak partilerin birbirine benzer ideolojik görüşleri sahip olmasıdır. Birbirine benzer ideolojiye sahip partilerin, birlikte karar alma olasılığı daha yüksektir.³⁴³

3.1.2. Koalisyon modelleri

Koalisyon modellerine partilerin ideolojik görüşleri, ülkenin içinde bulunduğu durum, partilerin siyasal söylemleri ve parti programları etki etmektedir. Bir koalisyon oluşturulurken seçim dönemindeki siyasal kültür koalisyon modeline yansımaktadır. Bu nedenle her seçimde farklı koalisyon modeli uygulanabilmektedir.³⁴⁴

Koalisyon tahminleri yapılırken koalisyon modellemesinden faydalanılır. Koalisyon modelleri, koalisyona katılan partilerin büyüklüğü göz önünde bulundurularak oluşturulan asgari çoğunluklu koalisyonlar ve asgari büyüklükte koalisyonlar; pazarlık önermesi göz önünde bulundurularak asgari sayıda partiden oluşan koalisyonlar; parti programları göz önünde bulundurularak oluşturulan asgari uzaklıklı koalisyonlar ve asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlardan oluşmaktadır.³⁴⁵

Koalisyona katılan partilerin büyüklüğü ve birbirleri ile uyumlu olması koalisyonun oluşumu etkiler. Partilerin büyüklüğü ile anlatılmak istenen oyu fazla olan partinin, politika belirleme süreçlerini etkilemesinin daha kolay olduğudur.³⁴⁶ Koalisyona katılan parti sayısı ne kadar az olursa koalisyon partilerinin anlaşma ihtimali artar. Partilerin siyasal uyumluluğu ise, benzer görüşe sahip olan partilerin birbirleri ile uzlaşma olanağının artmasıdır.³⁴⁷

³⁴¹ Binnur Taner Özkeçeci, "Koalisyon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması, Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi", (2012): 6, erişim tarihi 12.05.2023, <https://d.docs.live.net/eb172fdea3fadb1e/Masaüstü/tez%20okuma%20metinleri/KOALİSYON/000Koalisyon%20Hükümetleri%20-%20Binnur%20ÖZKEÇECİ.pdf>

³⁴² Alptekin, 2021, s. 9.

³⁴³ Alptekin, 2021, s. 9.

³⁴⁴ Zahid Sobacı, "Türkiye'nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler", *Seta Perspektif* 109 (2015): 6.

³⁴⁵ Sobacı, 2015, s. 2.

³⁴⁶ Çeliker, 2009, s. 16.

³⁴⁷ Çeliker, 2009, s. 16.

Büyüklik ilkesi göz önünde bulundurularak oluşturulan *asgari çoğunluklu koalisyon* modeli William Riker tarafından kurgulanmıştır.³⁴⁸ Bu modele göre az sayıda parti ile, parlamento salt çoğunluğunun sağlanması istenmektedir. Koalisyona katılan partilerle salt çoğunluk sağlanır ve gerekli olmayan partiler koalisyona katılmaz.³⁴⁹ 1961 seçiminden sonra kurulan CHP-AP koalisyonu örnek verilebilir.³⁵⁰ Seçim sonuçlarına göre CHP, %36,7 oy oranı ile 173 sandalye kazanmış; AP ise %34,8 oy oranı ile 158 sandalye kazanmıştır. En büyük oy oranına sahip iki parti koalisyon oluşturmuştur. Koalisyona daha fazla partinin katılma ihtimali bulunmasına rağmen gerekli olmayan partiler koalisyona dahil edilmemiştir. 1999 seçiminden sonra kurulan DSP-MHP-ANAP koalisyonu örnek verilebilir.³⁵¹ Seçim sonuçlarına göre DSP, %22,19 oy oranı ile 136 sandalye kazanmış; MHP, %17,98 oy oranı ile 129 sandalye kazanmış; ANAP ise %13,22 oy oranı ile 86 sandalye kazanmıştır. En çok oyu alan iki parti parlamentoda çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu nedenle koalisyona üçüncü parti de dahil edilmiştir. Koalisyona katılan üç parti ile parlamento çoğunluğu sağlanmış ve daha fazla parti ile iktidar bölüşülmek istenmemiştir.

Asgari büyüklükte koalisyon modeli, asgari çoğunluklu koalisyon modelini geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu modele göre iktidara sahip olmak isteyen partilerin en dar parlamento çoğunluğuna dayanan koalisyon hükümeti kurmak isteyeceği varsayılmaktadır. 1995 seçiminden sonra oluşturulan ANAP-DYP koalisyonu örnek verilebilir.³⁵² Seçim sonuçlarına göre ANAP, %19,65 oy oranı ile 132 sandalye kazanmış ve DYP, %19,18 oy oranı ile 135 sandalye kazanmıştır. İki parti ile parlamento çoğunluğu sağlanmakta olup daha fazla parti, koalisyona dahil edilmemiştir.

Pazarlık önermesi göz önünde bulundurularak *asgari sayıda partiden oluşan koalisyon* modelinde koalisyona katılacak parti sayısı önemsenmektedir. En az sayıda parti ile koalisyon hükümeti kurulması amaçlanmaktadır. Koalisyona katılan parti sayısı iki ya da üç olan koalisyon hükümetleri bu kapsama dahil edilebilir. Bir koalisyona ne kadar az sayıda parti katılırsa koalisyonundaki anlaşmanın o denli kolay olacağı varsayılmaktadır. 1973 seçiminden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu örnek verilebilir. Benzer şekilde 1991 seçiminden sonra oluşturulan DYP-SHP koalisyonu da örnek verilebilir.³⁵³ Seçim sonucuna göre DYP, %27,03 oy oranı ile 178 sandalye kazanmış ve SHP, %20,75 oy oranı ile 88 sandalye kazanmıştır. Bu seçimlerde ANAP, %24,01 oy oranı ile 115 sandalye kazanmasına rağmen koalisyona dahil edilmemiştir. Çünkü iktidar olmak için mutlaka büyük partinin desteği gerekmekte olup, küçük bir partinin desteği yeterlidir.

Parti programları göz önünde bulundurularak oluşturulan *asgari uzaklıklı koalisyon* modelinde koalisyona katılan partilerin ideolojik görüşleri, parti programları ve politika hedefleri

³⁴⁸ Sobacı, 2015, s. 2.

³⁴⁹ Alptekin, 2021, s. 8.

³⁵⁰ Sobacı, 2015, s. 4.

³⁵¹ Sobacı, 2015, s. 4.

³⁵² Sobacı, 2015, s. 4.

³⁵³ Sobacı, 2015, s. 4.

önemsemektedir. Çünkü partiler, birbirlerine yakın hedef ve görüşlere sahip olduğunda koalisyonun sürdürülmesinin daha kolay olacağı varsayılmaktadır.³⁵⁴ Türkiye’de kurulan koalisyonlar değerlendirildiğinde bu modele uyan bir koalisyona rastlanılmamaktadır.

Asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyon modeline göre partiler aynı yelpazede bulunan diğer partilerle koalisyon oluşturmaktadır. Birbirine en yakın ideolojiye sahip olan partiler koalisyona dahil edilir.³⁵⁵ Merkez sağda bulunan partilerin merkez sağ partilerle koalisyon oluşturması örnek verilebilir. Bununla birlikte koalisyona katılan parti sayısını asgari düzeyde tutmak amaçlanmaktadır. Yeterli çoğunluk elde edilene kadar partiler koalisyona katılabilir.³⁵⁶ Milliyetçi Cephe Hükümeti koalisyonu, bu koalisyon modeline tam olarak uygun olmasa da örnek olarak verilebilir.

Koalisyon teorilerinin ortak amacı en az sayıda parti ile hükümeti kurmaktadır. Koalisyon partileri, hükümeti olabildiğince az sayıda parti ile paylaşmak ister.³⁵⁷ Zira koalisyona katılan parti sayısı arttıkça iktidar ile elde edilen gücün daha fazla paylaşılması gerekir. Ayrıca koalisyona az sayıda parti katılması, koalisyon partilerinin birbirlerine mecbur kalmasını gerektirir. Koalisyondan bir parti ayrıldığında diğer partiler çoğunluğu elde edemezse partilerin birbirlerine anlayış gösterme ihtimalleri de artar. Koalisyon partileri ideolojik görüş olarak kendilerine benzer ideolojik görüşlere sahip partilerle veya yelpazedeki yakın komşuları ile koalisyon kurmak ister. Çünkü bu şekilde oluşturulan koalisyonların uzlaşmacı yapısının daha yüksek olacağını düşünülür. Bu şekilde oluşturulan koalisyonlarda partilerin politikalarını uygularken engelleyici seslerle karşılaşma ihtimali azalır. Bu durumda da koalisyon hükümetinin ömrü uzun olur.³⁵⁸

Koalisyon modelleri, bir ülkede oluşturulabilecek koalisyon alternatiflerini saptamaya yaramaktadır. Ancak hangi koalisyon modelinin uygulanacağı ülkenin seçim döneminde içinde bulunduğu duruma ve partilerin, diğer partilerle olan ilişkisine göre değişmektedir. Türkiye’nin geçmiş dönem koalisyon tecrübesine bakıldığında genel olarak farklı ideolojik yelpazedeki partilerin bir araya geldiği görülmektedir. Bu durumda Türkiye’de asgari uzaklıklı koalisyonlar modeli ve asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyonlar modelinin pek tercih edilmediğini söyleyebiliriz.³⁵⁹

3.1.3. Koalisyonlara yöneltilen eleştiriler

Koalisyon hükümetlerine yöneltilen genel eleştiri, istikrarsız olması, siyasi belirsizlik yaşanma ihtimalinin olması ve kriz yaşanması ihtimali olmasıdır.³⁶⁰ Ayrıca bir ülkedeki siyasi ve sosyal koşullar, koalisyon hükümetinin iktidarda kalma süresini etkilemektedir. Bu nedenle her bir

³⁵⁴ Sobacı, 2015, s. 2.

³⁵⁵ Alptekin, 2021, s. 8.

³⁵⁶ Sobacı, 2015, s. 2.

³⁵⁷ Çeliker, 2009, s. 19.

³⁵⁸ Çeliker, 2009, s. 19.

³⁵⁹ Sobacı, 2015, s. 8.

³⁶⁰ Kontacı, 2016, s. 47.

koalisyon hükümetini ayrı değerlendirmek gerekir. Sayısal veriler veya genel bir söylemle koalisyon hükümetlerinin istikrarsız olduğunu söylemek pek de doğru bir tespit olmayabilir.³⁶¹

Koalisyon hükümetlerine istikrarsızlık eleştirisi yönetilmesinin genel olarak iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki koalisyonların parlamentoda yeterli çoğunluğun sağlanamamasından kaynaklanmasıdır. İkincisi ise koalisyon hükümetlerinin çok partili sistemde krize yol açtığı düşüncesidir.³⁶² Bir ülkede ne kadar çok parti varsa koalisyon kurulması o derece zorlaşmaktadır. Bir koalisyon hükümetinde ne kadar çok parti varsa koalisyonun işlemesi o derece güçleşmektedir. Ancak sistemde çok sayıda parti olması istikrarsızlık eleştirisi alırken sistemde az sayıda parti olması ise antidemokratiklik eleştirisi almaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, bir sistemdeki parti sayısının çok olması tek başına istikrarsızlık eleştirisi yapmak için yeterli değildir.³⁶³

Koalisyona katılan partilerin parlamentodaki çoğuna göre hükümet istikrarına sahip olacağına dair yaygın bir yanlış bulunmaktadır. Bu düşünce yalnızca önyargıları yansıtmaktadır.³⁶⁴

3.2. Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1946 yılında çok partili hayata geçilmiştir. Öncesinde 1925 ve 1930 yıllarında çok partili hayata geçme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1945’ten sonra Milli Kalkınma Partisi ve 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmişlerdir. Kurulan partiler bunlarla sınırlı değildir, örneğin sadece 1946 yılında Çiftçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi ve İslam Koruma Partisi adlarıyla partiler kurulmuştur. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti cumhuriyet tarihinde ilk kez CHP dışında bir parti olarak %13,1 oy ve 61 sandalye ile meclise girmiştir. Aynı seçimlerde Milli Kalkınma Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Liberal demokrat Parti ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi başarı gösterememiştir.³⁶⁵

1950 yılında yapılan seçimlerden sonra Demokrat Parti iktidara gelmiştir. 27 yıllık CHP’nin tek parti iktidarından sonra, çoğunluk seçim sistemi sayesinde DP de tek parti iktidarını yakalamıştır.³⁶⁶ 1954 ve 1957 yılında yapılan seçimlerde 1950 yılında da olduğu gibi basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır.³⁶⁷ Demokrat Parti, on yıl boyunca tek başına iktidar olmuştur.

Ancak 1961 yılında yapılan seçimlerde ise nispi temsil sistemine geçilerek, bir seçim çevresinde en çok oy alan partinin bütün vekilleri çıkarması uygulamasından vazgeçilmiştir.³⁶⁸ Nispi temsil ile her seçim çevresinde partilerin aldığı oy nispetinde vekil çıkarması yoluna

³⁶¹ Kontacı, 2016, s. 47.

³⁶² Kontacı, 2016, s. 49.

³⁶³ Kontacı, 2016, s. 49.

³⁶⁴ Kontacı, 2016, s. 53.

³⁶⁵ Alptekin, 2021, s. 2.

³⁶⁶ Alptekin, 2021, s. 2.

³⁶⁷ Alptekin, 2021, s. 11.

³⁶⁸ Teziç, 2013, s. 344

gidilmiş, vekil hesaplama yöntemi olarak da barajlı d'Hondt yöntemi kabul edilmiştir. Türkiye tarihinde ilk ve son kez 1965 yılında milli bakiye sistemi uygulanmış; siyasi partiler Türkiye genelinde ne kadar oy almışlarsa bu neredeyse tam bir biçimde sandalye sayısına yansımıştır. Başka bir anlatımla en adaletli seçim olmuştur. Çok sayıda partinin Meclise girmesine izin veren bu sisteme karşın 1965 yılında Adalet Partisi tek başına iktidar olmuştur. 1969 yılında vekil hesaplama yöntemi tekrar değiştirilmiş ve tekrar barajlı d'Hondt yöntemine geçilmiştir.³⁶⁹ 1969 seçimlerinde de Adalet Partisi tek başına iktidar olmuştur.

14 Ekim 1973 yılında yapılan seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak hiçbir parti tek başına iktidarda olacak çoğunluğu sağlayamamıştır.³⁷⁰ Cumhurbaşkanı, en çok oyu CHP aldığı için Bülent Ecevit'e hükümet kurma görevini vermiştir. Parti başkanlarıyla yaptığı görüşmeler neticesinde olumlu dönüş alamayan Ecevit, görevi iade etmiştir.³⁷¹ Cumhurbaşkanı parti başkanları ile tekrar görüşmüş ve tarafsız bir başkan tarafından hükümetin kurulması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine cumhurbaşkanı, Naim Talu'yu hükümet kurması için görevlendirmiştir. Naim Talu da hükümeti kuramamış ve hükümet bunalımı yaşanmıştır.³⁷² 25 Ocak 1974 yılında CHP-MSP hükümeti kurulmuş ve yaklaşık 8 ay görev yapmıştır. Koalisyon ortakları arasında güven bunalımı yaşanmıştır. Ecevit, istifa etmiştir.³⁷³ Çıkan hükümet bunalımının ardından cumhurbaşkanı, Demirel'e hükümet kurma görevini vermiştir. Demirel, Milliyetçi Cephe Koalisyonu Hükümetini kurmuştur.³⁷⁴ Süleyman Bu dönemin sonucu olarak Demirel sağ kesimin lideri konumuna gelmiştir.³⁷⁵ 1977 yılında yapılan seçimlerden sonra seçim sonuçlarını göz önünde bulundurarak hükümet kurma görevini Ecevit'e vermiştir. Ecevit, güvenoyu alamamış ve görevi iade etmiştir. Ardından cumhurbaşkanı, Demirel'e hükümet kurma görevi vermiştir. Demirel, "İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetini" kurmuştur.³⁷⁶ Bu dönemdeki artan siyasi gerilimler, cinayetler, güvensizlik ortamı koalisyonun sona ermesine neden olmuştur.³⁷⁷ 1978 yılında ise yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümet "İkinci Ecevit Koalisyon Hükümeti" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde terör eylemleri, mezhepsel ayrılımlar, etnik ayrışma söz konusudur. Ardında da sivil yönetim sona ermiştir.³⁷⁸

1983 yılında bir partinin tek başına iktidar olabilmesi amacıyla seçim sistemine %10 barajı şartı eklenmiştir. Seçim sisteminin değişmesi ile Anavatan Partisi tek başına iktidar olmuştur.³⁷⁹

³⁶⁹ Teziç, 2013, s. 362.

³⁷⁰ Nilay Kazdal, "Türkiye'de 1970 Sonrası Kurulan Koalisyon Hükümetlerinde Demokrasi Anlayışı", (yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, 2020), s. 39.

³⁷¹ Kazdal, 2020, s. 39.

³⁷² Kazdal, 2020, s. 40.

³⁷³ Kazdal, 2020, s. 40-41.

³⁷⁴ Kazdal, 2020, s. 46.

³⁷⁵ Kazdal, 2020, s. 53.

³⁷⁶ Kazdal, 2020, s. 54.

³⁷⁷ Kazdal, 2020, s. 55.

³⁷⁸ Kazdal, 2020, s. 58-59.

³⁷⁹ Alptekin, 2021, s. 11.

Türkiye’de 1960 yılından itibaren koalisyonlar görülmeye başlamıştır. Türkiye’de parti sayısı artmaya başlamış ve hiçbir parti tek başına iktidara sahip olamamıştır. Bu nedenle koalisyon gündeme gelmiştir.³⁸⁰

Türkiye’de ilk koalisyon hükümeti 1961 yılında görülmüştür. 1961-1965 yılları arasında koalisyon hükümeti görev yapmıştır. 1965-1971 yılları arasında tek parti iktidarı söz konusudur. Sonrasında yine koalisyon hükümetleri görülmüştür. 1983 yılında tek parti iktidara gelmiş ve 1991 yılına kadar tek parti iktidarı görülmüştür. Tek parti iktidarı dahil edilmediğinde Türkiye’nin yaklaşık 25 yıl boyunca koalisyon hükümeti ile yönetildiği görülmektedir.³⁸¹

Türkiye’de darbeden önce yaklaşık on yıl Demokrat Parti iktidara sahip olmuştur. 1960 darbesinden sonra Demokrat Parti kapatılmıştır. Ancak 1961 yılında Demokrat Partinin yerine Adalet Partisi kurulmuş ve koalisyon hükümetinde görev almıştır.³⁸² Bu tarih ile birlikte Türkiye’de koalisyon dönemi başlamıştır. 1961-1965 dönemindeki koalisyonlar, birinci dönem koalisyonlardır.³⁸³ 1974-1979 yılları arasında görülen koalisyonlar ikinci dönem koalisyonlardır.³⁸⁴ 1991-2002 yılları arasındaki koalisyonlar ise üçüncü dönem koalisyonlardır.³⁸⁵

3.2.1. Birinci dönem koalisyonlar

Türkiye’de 1923 yılından 1950 yılına kadar CHP tek parti iktidarına sahip olmuştur. 1950-1960 yılları arasında ise Demokrat Parti tek parti iktidarına sahip olmuştur. Türkiye yaklaşık otuz yedi yıl tek parti iktidarı ile yönetildikten sonra 1961 yılında ilk kez koalisyon ile tanışmıştır. 1961-1965 yılları arasında dört koalisyon hükümeti oluşturulmuştur.³⁸⁶

Demokrat Parti kapatıldıktan sonra kurulan koalisyonlar aslında normal şartlar altında kurulmamıştır. Darbeden sonra seçmen davranışlarında da değişimler gözlemlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi dışında da partiler, vatandaşların dikkatini çekmeye başlamış; kapatılan Demokrat Parti’nin yerine ikame parti arayışı sürmüştür. Bu nedenle yapılan seçimde hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır.

20 Ekim 1961 – 25 Haziran 1962 tarihleri arasında görev yapan Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi Koalisyonu, 1. İnönü Koalisyonu olarak adlandırılır. Türkiye’de kurulan ilk koalisyondur. 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerden sonra CHP, yaklaşık %37 oy almış ve AP ise yaklaşık %35 oy almıştır. 15 Ekim 1961 seçimleri neticesinde hiçbir partinin tek başına iktidar olmayacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine en çok oyu alan iki parti Cumhuriyet

³⁸⁰ Çeliker, 2009, s. 20.

³⁸¹ Alkan, 2019, s. 56.

³⁸² Çeliker, 2009, s. 27.

³⁸³ Kazdal, 2020, s. 20.

³⁸⁴ Kazdal, 2020, s. 23.

³⁸⁵ Kazdal, 2020, s. 28.

³⁸⁶ Çeliker, 2009, s. 25.

Halk Partisi ve Adalet Partisi, iş birliği içerisinde hareket etmek amacıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir.³⁸⁷ En büyük oya sahip iki parti bir araya gelerek koalisyon oluşturmuştur. Koalisyon protokolüne göre her iki parti de demokratik rejimi işler kılmayı, Anayasa'ya uygun kanunlar yapmayı, idarenin eşitlik prensibine uygun davranacağını, ülkedeki huzur ortamının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınacağını, ekonomik sıkıntılara ve işsizliğe çözüm bulunacağını taahhüt etmişlerdir. Koalisyon protokolünde işçi alacaklarına yönelik iyileştirmelerden, arazi vergisinin kaldırılacağından söz edilmiştir. Dış politikada barışçı bir yol izleneceğinden ve Batılı demokrasilerle samimi ilişkiler geliştirileceğinden söz edilmiştir.³⁸⁸ Ancak oluşturulan koalisyon, 20 Kasım 1961- 1 Haziran 1962 yılları arasında yaklaşık altı ay görevde kalmış ve uzun ömürlü olamamıştır. Ülkedeki olağanüstü koşullar, sosyal sorunlar, ekonomik bunalım, partilerin birbirlerine karşı tutumları koalisyonu olumsuz etkilemiştir.

CHP-AP koalisyonu, asgari çoğunluklu koalisyonlar modeline örnektir. Az sayıda parti ile hükümet çoğunluğu elde edilmiştir. 1961 seçimlerinden sonra Cemal Gürsel, cumhurbaşkanı olmuştur. İnönü ise başbakan olmuştur. Siyaset üzerinde ordunun baskısının hissedildiği bir dönemdir.³⁸⁹ Bu dönemde AP içerisindeki bazı kişiler CHP ile koalisyona sert bakmaktaydı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İnönü'ye hükümeti kurma görevini vermiş ve İnönü başbakanlığında AP-CHP koalisyonu kurulmuştur. Bir koalisyon hükümeti zaruriyet hali ile kurulmuştur. Ancak partilerin kanaatleri farklı yönlerde. Uzlaşma gerektiren konulara pek önem verilmemiştir. İki parti arasında tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamamıştır.³⁹⁰

Koalisyon hükümetindeki en büyük sıkıntı, partiler arasında uyumun sağlanamamasıdır. Partiler arasındaki uyum sağlanamadığından hükümetin istikrarı gerilemiştir. Ülke içerisinde bir taraftan sosyolojik değişim yaşanırken diğer taraftan ekonomik bunalım da yaşanmaktadır. Bunların sonucunda da siyasi bir bunalım da meydana gelmiştir. Ardı ardına gerçekleştirilen ihtilaller ise demokrasi kültürünün gelişmesini engellemiştir. Her ne kadar olumsuz sonuçlarla karşılaşmışsa da her iki parti de ülkenin geleceği için çaba göstermiştir.³⁹¹ Koalisyonun bitişinin en önemli sebebi ise darbenin etkisinin halen devam ediyor olmasıdır.³⁹² AP'nin hükümetten çekilmesi ile koalisyon sona ermiştir. Dönemin başbakanı İsmet İnönü 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir.³⁹³

25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden oluşan koalisyon, 2. İnönü Koalisyonu olarak adlandırılır. Türkiye'nin ilk koalisyonu olan 1. İnönü Koalisyonundan AP ayrılınca

³⁸⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, "Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 1." (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 4-5.

³⁸⁸ Neziroğlu ve Yılmaz, 2015, s. 4-5.

³⁸⁹ Tunca Özgişi, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde İlk Koalisyon Hükümeti (1961-1962)", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), s. 77-78.

³⁹⁰ Özgişi, 2006, s. 80.

³⁹¹ Özgişi, 2006, s. 145.

³⁹² Özgişi, 2006, s. 131.

³⁹³ Özgişi, 2006, s. 141-142.

koalisyon sona ermiştir. Cumhurbaşkanı tarafından İsmet İnönü, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İnönü, karma bir hükümet kurulmasını tartışmak amacıyla parti liderleri ve bağımsızların temsilcileri ile görüşmüştür. Bu dönemde partiler arasında fikir ayrılıkları vardır. Ancak partilerin fikir ayrılıkları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, sosyal düzendeki eksiklikler, vatandaşın demokrasiye olan güveni ve inancı göz önünde bulundurarak partiler ortak bir anlayış etrafında birleşmiştir.³⁹⁴ Ardından İnönü başbakanlığında yeni bir koalisyon kurulmuştur. Bu koalisyonun ömrü de kısa olmuştur, çünkü YTP ve CKMP hükümetten çekilmiştir. Ardından İnönü de istifa etmiş ve koalisyon sona ermiştir. Bu dönemde AP muhalefet partisidir. Oy oranını hızla artırmıştır. AP hükümet kurmak için görüşmeler gerçekleştirmiş ancak hükümeti kuramamıştır.³⁹⁵

25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapan CHP-Bağımsızlar Koalisyonu, 3. İnönü Koalisyonu olarak adlandırılır. 2. İnönü Koalisyonunun sona ermesinin ardından hükümet kurma görevi yeniden İnönü'ye verilmiştir. Bu koalisyonda parti olarak sadece CHP yer almıştır. Ordunun halen siyaset üzerinde gölgesi hissedilmektedir ve ordu CHP'nin hükümette yer almasını istemektedir. 25 Aralık 1963'te CHP tarafından hükümet kurulmuştur. Bağımsızlar ise dışarıdan desteklemiştir. Bu dönemde AP'nin yükselişi devam etmektedir. AP diğer partilerle görüşmeler gerçekleştirerek CHP'yi yalnız bırakmaya çalışmıştır. Ancak bu koalisyonun ömrü de kısa olmuştur. 13 Şubat 1965 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında hükümet düşürülmüştür.³⁹⁶

20 Şubat 1965 – 27 Aralık 1965 tarihleri arasında görev yapan Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Millet Partisi koalisyonu 20 Şubat 1965 tarihinde kurulmuştur. Ancak koalisyon yaklaşık sekiz ay görevde kalmış ve koalisyonun ömrü kısa olmuştur. 10 Ekim 1965 yılında yeni seçimler yapılmıştır. Yapılan seçimlerin ardından Adalet Partisi tek başına iktidar olacak kadar oy oranına sahip olmuş ve birinci koalisyonlar dönemi kapanmıştır.³⁹⁷

3.2.2. İkinci dönem koalisyonlar

İkinci dönemdeki koalisyonlar, istikrarlı değildir. Koalisyon partileri birbirileri ile uyumlu olmadığından partiler arasında bütünlük sağlanamamıştır. Partilerin koalisyon süresi kısa olmuş ve koalisyon dönemi verimli olmamıştır.

Türkiye'de 1960'ların sonunda sol hareketin yükselişi, 68 Kuşağının etkisi 1970'lerde kendini solda güçlü bir örgütlenme olarak ortaya çıkarmıştır. Sivil hükümetin sol örgütlenmeler ve sokak çatışmalarıyla baş edememesi üzerine 12 Mart 1971 yılında askeri muhtıra yayınlanmıştır. Bu muhtıradan iki hafta sonra Başbakan Demirel istifa etmiştir. Siyaset

³⁹⁴ Neziroğlu ve Yılmaz, 2015, s. 160.

³⁹⁵ Özgişi, 2006, s. 141-142.

³⁹⁶ Çeliker, 2009, s. 28.

³⁹⁷ Çeliker, 2009, s. 32.

üzerinde tekrardan askeriye'nin gölgesi hissedilmiştir.³⁹⁸ Türkiye'deki kaotik durumun sebebinin partiler arasındaki çekişmeye bağlayan Genelkurmay, çözümünü siyasi partilerin tüzel kişilikleriyle yer almadığı "partilerüstü hükümet"te görmüştür. 1973 yılına kadar partilerüstü hükümetin Başbakanı Nihat Erim olmuştur.³⁹⁹ Erim'in ardından Melen Hükümet'i kurulmuştur. 15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974 yıllarında ise Ferit Melen ve Naim Talu Kabinesi oluşturulmuştur. Bu kabine, seçimlere kadar ülkeyi idare etmek amacıyla oluşturulmuş geçici hükümettir.⁴⁰⁰ Bu nedenle kısa sürelidir ve istikrarsızdır. Üstelik bu dönemde hem sosyal hem ekonomik hem de siyasal krizler mevcuttur. Sağda yaşanan bölünmeler nedeniyle AP'nin oy oranı düşmüştür. CHP'den ayrılarak Turhan Feyzioğlu genel başkanlığında Güven Partisini kuran milletvekilleri de CHP'nin oylarını bölmüştür.⁴⁰¹ Melen Hükümeti de 7 Nisan 1973 tarihinde istifa etmiştir.⁴⁰²

14 Ekim 1973 tarihinde seçime gidilmiştir. Bu dönemde yapılan seçimlerde en çok oyu CHP almıştır. Seçim sonucuna göre hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. Ancak hiçbir parti CHP ile koalisyon hükümeti kurmak istememiştir.⁴⁰³ 26 Ocak 1974 – 17 Kasım 1974 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi Koalisyonu görev yapmıştır. AP, herhangi bir parti ile koalisyon kurmayacağını belirterek muhalefette kalmayı tercih etmiştir. CHP, koalisyon fikrine olumlu yaklaşmıştır.⁴⁰⁴ MSP'nin CHP ile koalisyon kurmaya gönüllü olduğu anlaşılmaktadır. Seçim sonucunda CHP yaklaşık %33 oy almıştır. MSP ise %11 oy almıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümet kurma görevini Ecevit'e vermiştir. Bülent Ecevit, partilerle görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak bu görüşmeler arasında en olumlu dönüş aldığı MSP olmuştur. Buna rağmen MSP, CHP'nin koalisyon teklifini reddetmiştir. Ecevit, hükümeti kuramayınca görevi iade etmiştir. Ardından da hükümet kurma görevi Demirel'e verilmiştir. Demirel de parti başkanları ile görüşmüş ama olumlu bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine Demirel de görevi iade etmiştir. Bu dönemde bir hükümet bunalımı yaşanmıştır. Ardından bağımsız milletvekili olan Naim Talu, cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurmak için görevlendirilmiştir. Ancak partiler Naim Talu'nun tekliflerine de olumlu dönüş yapmamışlardır. Bunun üzerine Naim Talu da görevi iade etmiştir. Cumhurbaşkanı bu görevi tekrardan Ecevit'e vermiştir.⁴⁰⁵ Her iki parti de hükümet kurulurken anlayışlı davranmışlardır. Çünkü uzun süre hükümetin kurulamaması iki partiyi birbirine mecburi olarak yakınlaştırmıştır. Aslında her iki partinin de amacı iktidarda olmak ve iktidarın sağlamış olduğu imkanlardan yararlanmaktır. CHP ve MSP, farklı ideolojik görüşe sahip olmalarına rağmen iktidarı elde etmek amacıyla uzlaşmacı bir tutum sergileyerek koalisyon oluşturmuşlardır.⁴⁰⁶ CHP-MSP Koalisyonunda ideolojik görüşler önemsenmemiş ancak sayı

³⁹⁸ Çeliker, 2009, s. 33.

³⁹⁹ Kazdal, 2020, s. 24.

⁴⁰⁰ Çeliker, 2009, s. 33.

⁴⁰¹ Çeliker, 2009, s. 33.

⁴⁰² Kazdal, 2020, s. 24.

⁴⁰³ Çeliker, 2009, s. 33.

⁴⁰⁴ Çeliker, 2009, s. 66.

⁴⁰⁵ Çeliker, 2009, s. 66.

⁴⁰⁶ Çeliker, 2009, s. 106.

kriteri göz önünde bulunarak koalisyon oluşturulmuştur. 26 Ocak 1974 yılında iki parti bir araya gelerek koalisyon oluşturmuş ancak koalisyon yaklaşık sekiz ay görevde kalmış ve uzun ömürlü olmamıştır. Çünkü hükümet kurulurken gösterilen anlayış, hükümet kurulduktan sonra gösterilmemiştir.⁴⁰⁷ Bu durum koalisyon partilerinin birbirileri ile uzlaşamamasına neden olmaktadır. Koalisyonun ruhuna aykırı davranılmıştır. Koalisyon partilerinin birbirleri hakkındaki sert söylemleri, suçlayıcı davranışları, anlaşamamaları koalisyonu kaçınılmaz sona erdirmiştir. 18 Eylül 1974 tarihinde CHP'nin ortak kararı ile Bülent Ecevit istifa etmiştir.⁴⁰⁸

31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 tarihleri arasında görev yapan Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Bağımsızlar Koalisyonu, 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılır. Koalisyonun başbakanı Demirel'dir.⁴⁰⁹ Ülkenin içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulundurarak partiler birlikte hareket etmeye karar vermişlerdir. Koalisyon partilerini bir araya getiren Türk milliyetçiliği fikri olmuştur. Bu sebeple bu koalisyon diğerlerinden farklı olarak *asgari çoğunluklu bağlantılı koalisyon* modeline uygundur. Partiler, sosyal adalet, huzur, kalkınmayı önemsemişlerdir. Hızlı karar alınması amacıyla kırtasiyeciliği kaldırmayı, idari yapıda değişiklikler yapmayı hedeflemişlerdir.⁴¹⁰ 13 Mart 1977 tarihinde koalisyon hükümeti istifa etmiş ve koalisyon sona ermiştir.⁴¹¹

21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978 Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi Koalisyonu, 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılır. Demirel Hükümetinin istifa etmesi üzerine cumhurbaşkanı yeni hükümet kurma görevini CHP genel başkanına vermiştir. Ancak gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde CHP genel başkanı hükümeti kuramamıştır. Buna rağmen görevi iade etmemiş ve tek parti olarak hükümet kurma fikrinde ısrarcı olmuştur.⁴¹² Ancak diğer partiler bu durum demokratik ilkelerle bağdaşmadığını, kurallara aykırı olduğunu, böyle bir hükümetin kurulması durumunda güvenoyu vermeyeceklerini seçmenlere sözlü olarak, cumhurbaşkanına ise yazılı olarak bildirmişlerdir. Nitekim CHP tarafından kurulan hükümete güvenoyu vermemişlerdir. Bunun üzerine MSP, AP ve MHP bir araya gelerek, koalisyon fikrinde uzlaşmışlardır. Gensoru ile hükümet düşürülmüştür. Koalisyon, Ocak 1978 yılında sona ermiştir.⁴¹³

15 Ocak 1978 – 12 Kasım 1979 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti Koalisyonu ise yaklaşık on sekiz ay görevde kalmıştır. Ara seçimler sonucunda CHP'nin oy oranının düşmesi üzerine Bülent Ecevit istifa etmiştir.

⁴⁰⁷ Çeliker, 2009, s. 103.

⁴⁰⁸ Çeliker, 2009, s. 103.

⁴⁰⁹ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, "Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 2" (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 980.

⁴¹⁰ Neziroğlu ve Yılmaz, 2015b, s. 980.

⁴¹¹ Neziroğlu ve Yılmaz, 2015b, s. 1326.

⁴¹² Neziroğlu ve Yılmaz, 2015b, s. 1326-1327.

⁴¹³ Neziroğlu ve Yılmaz, 2015b, s. 1326-1327.

3.2.3. Üçüncü dönem koalisyonlar

Üçüncü dönemdeki koalisyonlar 1991 ve 2002 yılları arasında kurulmuştur ve tıpkı 70'li yılların koalisyonları gibi çoğunlukla kısa sürmüştür. Koalisyon partileri, farklı ideolojik görüşlere sahip olmasına rağmen koalisyon oluşturmuşlardır. Bu dönem 70'lerin MC hükümetleri gibi ideolojik koalisyonlar yoktur. Siyasi aktörlerin güçlü duruş geliştirememelerinden ötürü siyasette boşluk oluşmuştur. Nitekim 1990'lı yıllarda siyasette oluşan boşluk nedeniyle ordunun gölgesi siyasette hissedilmiş ve koalisyon hükümetlerinin başarısızlıklarının nedenlerinden biri de bu vesayetçi anlayıştır. Türkiye'de koalisyonların demokrasinin gelişmesine katkı sağlamadığı aksine demokrasinin gerilemesine neden olduğu söylenebilir.⁴¹⁴

20 Kasım 1991 – 16 Mayıs 1993 tarihleri arasında Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti Koalisyonu görev yapmıştır. 1991 seçimlerinden sonra hiçbir parti tek başına hükümet kuracak kadar yeterli oy oranına sahip olamamıştır. Koalisyon ihtimali gündeme gelmiştir. Seçimlerde DYP %27, 1983-1991 yılları arasında tek başına hükümet kurabilen ANAP %24 ve SHP ise %20 oranında oy almıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Turgut Özal; ANAP Genel Başkanı ise Mesut Yılmaz'dır. SHP'nin Genel Başkanı Erdal İnönü, DYP'nin Genel Başkanı ise Süleyman Demirel'dir. DYP tarafından ilk hükümet teklifinin yapıldığı ANAP koalisyona katılmayı kabul etmemiştir. DYP ve SHP ise koalisyon için anlaşmış ve 49. Hükümeti kurmuşlardır.⁴¹⁵ Merkez sol ve merkez sağdan farklı ideolojilere sahip partilerin bir araya gelmesi ile koalisyon kurulmuştur. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, başbakan olmuştur. 1993 yılında cumhurbaşkanının vefat etmesi üzerine Süleyman Demirel cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunun üzerine DYP'nin yeni genel başkanı Tansu Çiller olmuştur. SHP'den ise Erdal İnönü ayrılmış ve genel başkanlığa Murat Karayalçın seçilmiştir. DYP ve SHP yeniden koalisyon yaparak 50. Hükümete kurmuşlardır. Hükümetin başına Tansu Çiller geçmiş ve başbakan yardımcısı da Murat Karayalçın olmuştur.⁴¹⁶

Ülkede yaşanan siyasal ve ekonomik krizler, sosyal olarak da bunalım yaşanmasına neden olmaktadır. Bu dönem yaşanan sosyal olaylar ve ekonomik kriz koalisyonun çatırdamasına neden olmuştur. Koalisyon hükümeti açısından anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Hükümet, politika üretme ve sorunlara çözüm bulma konusunda yavaşlamış, hızlı karar alamamaya başlamıştır. Bu durum ise istikrarsızlığa neden olmuştur. 1981 yılında siyasetten yasaklanan CHP, bu dönemde siyaset sahasına geri dönmüştür. CHP'nin dönüşü ile bazı milletvekilleri partilerinden istifa ederek CHP'ye geçmişlerdir.⁴¹⁷ Daha sonra SHP ile CHP, CHP çatısı altında birleşmiştir. 1995 yılında CHP'nin genel başkanı olarak Deniz Baykal,

⁴¹⁴ Sobacı, 2015, s. 5.

⁴¹⁵ Enes Malik Çakır, "1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2020): 23.

⁴¹⁶ Çakır, 2020, s. 23.

⁴¹⁷ Çakır, 2020, s. 23-24.

seçilmiştir.⁴¹⁸ 25 Haziran 1993 – 5 Ekim 1995 tarihleri arasında Doğru Yol Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Koalisyonu görev yapmıştır.

1995 yılında erken seçime gidilmiştir. Seçim sonucunda Refah Partisi %21 oy almıştır. DSP %19 oy oranına, ANAP %19 oy oranına, CHP %10 oy oranına sahiptir. Bu dönemde de tekrar Tansu ÇİLLER başbakanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak bu koalisyonun ömrü çok kısa olmuştur. Ülkede yaşanan ekonomik krizin tırmanışa geçmesi hükümetin aldığı önlemlerin yetersiz kalması nedeniyle hükümet düşürülmüştür.⁴¹⁹

6 Mart 1996 – 28 Haziran 1996 tarihleri arasında Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi Koalisyonu görev yapmıştır. Seçim sonuçları koalisyon hükümeti kurulması gerekliliğini tekrardan ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde aslında Refah Partisi yükselişe geçmiştir. Ancak siyasi aktörlerin Refah Partisi (RP) hakkındaki olumsuz konuşmaları, RP ile partilerin koalisyon oluşturamaması, RP'nin koalisyon ortağı bulamamasına neden olmuştur. Bu durum doğal olarak ANAP ile DYP'nin yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu koalisyonun başkanı Mesut Yılmaz olmuştur.⁴²⁰ Bu dönemde gündeme gelen yolsuzluk iddiaları, koalisyon hükümetindeki anlaşmazlıklar, örtülü ödenek harcaması ve RP'nin siyasi krizi körüklemesi, güvenoyunda salt çoğunluğun sağlanamamasına neden olmuştur. Ardından da koalisyon sonlandırılmıştır.⁴²¹ Hem ANAP hem de DYP merkez sağ konumunda olan partilerdir. İdeolojik olarak yakınlığa sahip iki partinin bir araya gelmesi oluşturulmuş koalisyon da başarılı olamamıştır. Aynı ideolojik görüşe sahip olsa bile partiler uzlaşa sağlayamayabilir. Bu durumda ideolojik görüş koalisyon kurmak için olmazsa olmaz şart değildir. Koalisyonun başarıya ulaşması ve partilerin uyumlu bir şekilde çalışabilmesi için partilerin kişisel çıkarlarını vazgeçmesi gerekmektedir.⁴²²

28 Haziran 1996 – 30 Haziran 1997 tarihleri arasında görev yapan Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi Koalisyonu, REFAHYOL Koalisyonu olarak adlandırılır. ANAP-DYP koalisyonun sona ermesi ile Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyon yapmak için görüşmelere başlamıştır.⁴²³ Hem Doğru Yol Partisi hem de Refah Partisi sağ ideolojiye sahip iki partidir. Partiler arasında koalisyon ihtimalinin bulunması siyasal alanda partilerin birbirini desteklemesini sağlamış ve partiler birbirileri ile yakınlaşmıştır. Bu dönemde Necmettin Erbakan başbakanlığında bir koalisyon kurulmuştur. Ancak başbakanlığın dönüşümlü olarak yapılması hususunda anlaşma sağlanmıştır.⁴²⁴ Bu dönemde yaşanan terör olayları, ekonomik kriz, Susurluk Kazası, 28 Şubat süreci toplumsal güvensizlik yaşanmasına neden olmuştur. Susurluk kazasında kazaya karışan aracın içerisinde işlediği suçlardan dolayı aranan Abdullah Çatl'nın, Bucak aşiret reisi ve milletvekili Sedat Edip Bucak'ın, emniyet müdürü Hüseyin Kocadağ'ın bulunması kafalarda

⁴¹⁸ Çakır, 2020, s. 24.

⁴¹⁹ Çakır, 2020, s. 24-25.

⁴²⁰ Çakır, 2020, s. 25-26.

⁴²¹ Çakır, 2020, s. 26.

⁴²² Çakır, 2020, s. 26.

⁴²³ Çakır, 2020, s. 27.

⁴²⁴ Çakır, 2020, s. 27.

soru işaretleri oluşturmuştur. Bu olayın ardından İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmiştir. Bu olayın tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olması ve önemsenmemesi hükümetin tepki almasına neden olmuştur.⁴²⁵ Bu dönemde ordu ile Refah Partisi arasında gerilim mevcuttur. Refah Partisinin laiklik veya laikler aleyhine söylemlerine karşı, ordu laiklik vurgusu yapmaktadır. Bu kapsamda 28 Şubat 1997 yılında Milli Güvenlik Kurulu tarafından 18 maddelik bir karar alınmıştır. Bu kararlara hükümet imza atmamak zorunda bırakılmıştır. Dolaylı olarak ordunun denetiminde olan bir siyasal ortam oluşturulmuştur. Sivil alanda ise ordunun baskısı hissedilmiştir. Siyasi aktörler geri planda kalırken ordu ön plana çıkmıştır.⁴²⁶

1996-1997 Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi Koalisyonunda iki parti birbirinden farklı ideolojik görüşlere sahiptir. Çoğu politika oluşturma sürecinde partiler görüş ayrılığı yaşamıştır. Hatta bu ayrılık o kadar belirgindir ki koalisyon partileri dış politika konusunda dahi bir araya gelememişlerdir. Her parti kendi görüşüne uygun şekilde politika benimsemiştir.⁴²⁷ Bu dönemde Refah Partisine karşı kapatma davası açılmıştır. Partinin içerisinde olduğu durum ve dönüşümlü başbakanlık anlaşması gereği Erbakan, başbakanlıktan istifa etmiştir. Ancak hükümet kurma görevi cumhurbaşkanı tarafından Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Böylece Çiller ve Erbakan görüşmeleri ile başlayan DYP-RP Koalisyonu yaklaşık bir yıl sonra sona ermiştir.⁴²⁸ Ülkede yaşanan kriz, aydınlanamayan skandallar, diğer sosyal olaylar, halkın tepkisi, hükümetin tepkisizliği, parti genel başkanlarının samimi olmayan davranışları, ekonomik kriz yaşanması, işsizliğin artması, bankaların kapanması, ordunun siyasete müdahalesi; yönetimde etkinliğin azalmasına, koalisyonun başarısız olmasına ve istikrarsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Toplumsal olaylar, ekonomiye etki etmiş, ekonomik kriz de siyasi krize neden olmuştur.⁴²⁹ Kısacası bu dönemdeki koalisyonda yaşanan bunalım sonrası toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlar yaşanmıştır.

30 Haziran 1997 – 11 Ocak 1999 tarihleri arasında görev yapan Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti, Demokrat Türkiye Partisi Koalisyonu, ANASOL-D Koalisyonu olarak adlandırılır. Mesut Yılmaz, cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurmakla görevlendirildikten sonra partilerle koalisyon görüşmelerine başlamıştır. Bunun sonucunda ANAP, DSP, DTP koalisyonu oluşmuştur.⁴³⁰ Bu dönemde ANAP ve DSP, koalisyon oluşturulmuş ancak parlamento çoğunluğunu sağlamak için küçük bir partiye de ihtiyaç duyulmuştur. Koalisyonun üçüncü ortağı olarak DTP koalisyona katılmıştır.⁴³¹

1997-1999 Anavatan Partisi, Demokratik Sol Partisi, Demokratik Türkiye Partisi Koalisyonunu, CHP de dışarıdan desteklemiştir. CHP, bu dönemde muhalefet konumundadır.

⁴²⁵ Çakır, 2020, s. 27.

⁴²⁶ Çakır, 2020, s. 27.

⁴²⁷ Özkeçeci, 2012, s. 6-7.

⁴²⁸ Çakır, 2020, s. 29.

⁴²⁹ Çakır, 2020, s. 29.

⁴³⁰ Çakır, 2020, s. 29.

⁴³¹ Özkeçeci, 2012, s. 6.

CHP bazı konularda muhalefet olmuş bazı konularda ise destek sağlamıştır.⁴³² Ancak bu dönemde ordunun siyasete müdahalesi devam etmiştir. 1998 yılında ihaleye fesat karıştırılması, ihaleye katılanların tehdit edilmesi ve bu olaylarda dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'ın adının geçmesi nedeniyle gensoru verilmiş, ardından da hükümet düşürülmüştür. Cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurma görevi bağımsız milletvekili olan Yalım Erez'e verilmiştir. Ancak hükümet kurulamamıştır. 1999 yılında Bülent ECEVİT'in başkanlığında azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde DYP ve ANAP'ın da destek verdiği hükümet yaklaşık üç ay görevde kalmıştır.⁴³³

28 Mayıs 1999 – 18 Kasım 2002 tarihleri arasında Anavatan Partisi, Demokratik Sol Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi Koalisyonu görev yapmıştır. 1999 seçimlerinde DSP %22 oy oranına sahiptir. DSP, koalisyon kurmak amacıyla partilerle bir araya gelmiş ve MHP ile görüşme gerçekleştirmiştir. DSP, sol ideolojiye sahip bir parti olmakla birlikte MHP milliyetçi bir ideolojiye sahiptir. Partilerin farklı ideolojik görüşlere sahip olması nedeniyle kamuoyunda koalisyonun başarısız olacağı düşünülmüştür. Ancak MHP, bu dönemde sağ partilerden FP ve DYP ile koalisyon kurmak istememiştir.⁴³⁴ Bu döneme ilişkin olarak partilerin ideolojik kaygı taşımadığını söylemek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki, ideolojik açıdan farklı taraflarda yer alan partiler, bazı noktalarda sistemde tıkanma yaşanmasına neden olmaktadır.⁴³⁵ Bu dönemin önemli siyasi olaylarından biri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıdır. Abdullah Öcalan'ın yakalanması hükümete bakışın olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır. Ancak 1999 yılında yaşanan deprem, yönetimdeki eksikliği ortaya koymuştur. Bu dönemde cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresi dolmuştur. Yeni cumhurbaşkanı olarak Ahmet Necdet Sezer seçilmiştir. Başbakan ile cumhurbaşkanı arasında yaşanan anayasa krizi, ekonomik krizi de tetiklemiştir. Bu dönemde yaşanan ağır ekonomik krizden hükümet sorumlu tutulmuştur.⁴³⁶

1997 yılında Refah Partisinin Anayasa Mahkemesi kararınca kapatılmasının ardından Fazilet Partisi kurulmuştur. Ancak 2001 yılında Fazilet Partisi de kapatılmıştır. Fazilet Partisi kapatıldıktan ve yaşanan bölünme sonrasında Saadet Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuştur.⁴³⁷ Bu dönemde AB'ye uyum programlarına MHP sıcak yaklaşmamıştır. Bu nedenle koalisyon hükümetinde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde parti içi çatışmalar da yaşanmıştır. Çok sayıda milletvekili DSP'den istifa etmiş ve Yeni Türkiye Partisi çatısı altında bir araya gelmişlerdir.⁴³⁸ Hem parti içi çatışmalar hem de koalisyon ortakları arasındaki çatışmalar siyasi istikrarsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca meydana gelen doğal afet (1999 Marmara Depremi) ve ekonomik kriz (2000 Finans Krizi), yönetimde

⁴³² Çakır, 2020, s. 29.

⁴³³ Çakır, 2020, s. 29.

⁴³⁴ Çakır, 2020, s. 31.

⁴³⁵ Çakır, 2020, s. 31.

⁴³⁶ Çakır, 2020, s. 32.

⁴³⁷ Çakır, 2020, s. 32.

⁴³⁸ Çakır, 2020, s. 32.

yetersizlikler olduğunu ve etkinliğin sağlanamadığını ortaya koymuştur. Koalisyon ortakları arasında birlikteliğin zedelenmesi, koalisyonla olan inancın sarsılmasına neden olmuştur. Sonucunda hükümet düşürülmüş ve 2002 yılında erken seçim kararı alınmıştır.⁴³⁹

Türkiye’de 1991-2002 yılları arasında koalisyon hükümetleri görev yapmıştır. 2002 yılında yapılan seçim ile koalisyon dönemi sona ermiştir. 2002 yılında yapılan seçimlerle AKP iktidara gelmiştir.

3.3. Türkiye’deki Koalisyon Hükümetlerinin Siyasi Değerlendirmesi

Koalisyonlara, parlamenter sistemde sık bir şekilde rastlanır. Türk siyasal hayatında birçok koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Ülkemizde koalisyonla olumsuz bakılır. Zira ülkemizde koalisyonların istikrarsızlığa, ekonomik sorunlara ve siyasi belirsizliğe yol açtığına ilişkin yaygın bir anlayış vardır.⁴⁴⁰

1960’lı yıllarda köyden kente göçün artmasıyla Türkiye’nin toplumsal yapısında değişimler yaşanmıştır. Toplumsal değişim siyaseti de değiştirmiştir. Partiler politikalarını tabana yaymak amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Toplumsal değişim parti sayısının artmasını da sağlamıştır. 1961 tarihinde parti sayısının artmasıyla seçimlerde rekabette de artmıştır. Farklı ideolojik görüşe sahip iki parti (CHP-AP) bir araya gelerek koalisyon oluşturmuştur. CHP-AP Koalisyonu, Türkiye tarihinin ilk koalisyonudur. 1961-1965 yılları arasında kısa süreli koalisyonlar kurulmuştur. 1965’te ise yeniden tek parti iktidara gelmiştir.⁴⁴¹

Türkiye’de birinci dönem koalisyonlar kurulurken ideolojik görüş pek önemsenmemiştir. Farklı yelpazede bulunan partiler bir araya gelebilmiştir.⁴⁴² 1970’li yıllarda partilerin alması olduğu oylarda, bir seçimden diğerine çok büyük farklar bulunmaktadır. 1970’li yıllarda parti sisteminde parçalanmalar mevcuttur. Parlamenteye bakıldığında ideolojik kutuplaşma vardır. Bu durumlarla birlikte koalisyon partilerinin tutumları, söylemleri, başlangıçta sergilenen uzlaşmacı tavrı sonra sürdürmemeleri koalisyon hükümetlerinin ömrünün kısa olmasına neden olmuştur.⁴⁴³ 1971-73 yılları arasında yarı-askeri rejim uygulanmış ve koalisyonlar zoraki biçimde kurulmuştur. 1973 döneminde partiler, birbirileri ile koalisyona girme fikrine sıcak bakmamıştır. Parlamenteye giren parti sayısı arttığından partiler birbiri hakkında pek fazla bilgi edinememişlerdir.⁴⁴⁴ Bu durum da partilerin koalisyona yanaşmamasına neden olmuştur. Partiler koalisyona girecekse de kendi ideolojilerine yakın olan partilerle iş birliği yapmak istemişlerdir.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Çakır, 2020, s. 32.

⁴⁴⁰ Kontacı, 2016, s. 34.

⁴⁴¹ Özgüşi, 2006, s. 141.

⁴⁴² Sobacı, 2015, s. 3.

⁴⁴³ Çeliker, 2009, s. 104.

⁴⁴⁴ Çeliker, 2009, s. 105.

⁴⁴⁵ Çeliker, 2009, s. 105.

1961-1965 yılları arasında kurulan koalisyonlarda askeri vesayet baskısı görülmektedir. 1971-1973 yılları arasında askeri müdahaleler olmuş ve bu dönemde de ordunun gölgesi siyasetin üzerindedir. Birinci ve ikinci dönem koalisyonlarında ordunun etkisi bulunmaktadır.⁴⁴⁶ Türkiye’de 1973-1980 arasında partiler arasında kutuplaşma vardır. Türkiye’de 1991-2002 yıllarına bakıldığında yine partiler arasında kutuplaşma olduğu görülmektedir. Türkiye’de çok partili ve çok kutuplu bir sistem mevcuttur.⁴⁴⁷

1991-2002 yılları arasında kurulmuş olan koalisyonlar incelendiğinde aynı veya farklı ideolojik görüşe sahip partilerin bir araya geldiği görülmektedir. Koalisyon partileri, başta ideolojik farklılıkları önemsemeyip uzlaşma temelinde bir araya gelseler de istikrarı sağlayamamışlardır.⁴⁴⁸ Koalisyon hükümetinde yaşanan herhangi bir çatırdama ise hükümetin karar alma veya politika uygulamasını engellemektedir. Bu durum kamuoyunda güvensizlik yaratmakta ve yönetime olan inanç sarsılmaktadır. Ayrıca bu dönemde ordunun elinin siyaset üzerinde olması da koalisyon hükümetlerinin başarısını etkilemiştir. Koalisyon hükümetleri, sağlam bir temel inşa edemediğinden dolayı yönetimde eksiklikler görülmüş, kriz ve dışsal etkilere açık hale gelmiş, kaygan bir zeminde uzlaşma sağlanmaya çalışılmış, sonucunda da koalisyon hükümeti zayıf duruma düşmüş ve siyasi sorunlarla mücadele edememiştir.⁴⁴⁹ Ayrıca bir doğal afet, ekonomik krizler de koalisyon hükümetlerini olumsuz etkilemiştir.⁴⁵⁰

1991-2002 yılları arasında kurulan koalisyonlar incelendiğinde, ideolojik olarak birbirinden farklı kutuplarda olan partilerin koalisyon hükümetinde karar almasının zor olduğu görülmektedir. İdeolojik olarak birbirine yakın veya aynı yelpazede yer alan partilerin karar alması daha kolaydır.⁴⁵¹

Ordu veya başka bir vesayet organının zorlaması olmadan kurulan koalisyonlar, hiçbir partinin tek başına iktidar olmaması nedeniyle fikir birliği ile oluşturulan doğal koalisyonlardır. Türkiye’deki koalisyon hükümetlerinin bazıları ordunun zorlamasıyla bazılarının da siyasetin doğal mecrasında kurulmuş olsalar da hepsinin ortak özelliği koalisyon partileri arasında genel bir çatışmanın varlığıdır. Koalisyon partileri arasında koalisyonun gereği olarak iş birliği ve uzlaşma bulunması gerekirken bu durum Türk siyasal yaşamında istisnai bir hal almıştır. Koalisyon partileri genellikle ülke sorunları karşısında hemfikir olamamışlardır. Bu nedenle Türkiye’de koalisyonların ömrü kısa olmuştur. Ortalama süresi yaklaşık bir yıldır.⁴⁵²

Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin ömrü kısadır. Koalisyon hükümetleri, yönetimde istikrarı ve etkinliği tam manasıyla sağlayamamaktadır. Ancak bunun nedeni partilerin koalisyona açık olmaması değildir. Nitekim partiler, ideolojik olarak farklı görüşe sahip olsalar

⁴⁴⁶ Alkan, 2019, s. 56.

⁴⁴⁷ Alkan, 2019, s. 56.

⁴⁴⁸ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁴⁹ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁵⁰ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁵¹ Özkeçeci, 2012, s. 7.

⁴⁵² Alkan, 2019, s. 56.

bile bir araya gelebilmektedir.⁴⁵³ Genellikle koalisyon hükümetleri bir yıldan daha az görevde bulunmuştur. Türkiye’de en uzun koalisyon tecrübesi yaklaşık 3,5 yıl olup, Bülent Ecevit başbakanlığındaki ANASOL-M Hükümeti olarak adlandırılan 57. hükümettir.

Yönetimde verimliliğin sağlanması için partilerin kriz karşısında birlikte hareket etmesi, gerektiğinde muhalefet partilerinin hükümeti destekleyebilmesi, yapıcı eleştiriler yapabilmesi ve çözüm odaklı çalışmalar yapılması gerekir. Türkiye’nin geçmiş koalisyon tecrübelerine bakıldığında partilerin kriz karşısında birlikte hareket edemediği, uzlaşa temelinde hareket etmediği ve sistemde tıkanma yaşanmasına neden olduğu, liderlerin kişisel çıkar uğruna siyaseti işlevsizleştirdiği, sorunlara çözüm bulmak yerine yönetimi etkisiz hale getirmeye çalıştıkları, hatta hükümeti düşürmeye çalıştıkları, yapıcı olmak yerine yıkıcı davrandıkları görülmektedir. Partilerin, birbirlerine karşı tutumları da koalisyon hükümetlerine olan inancı sarsmaktadır. Nitekim partiler, halkın önünde birbirlerine çok sert söylemlerde bulunup sonra koalisyon kurmak amacıyla bir araya geldiklerinde bu samimiyetsiz bir davranış olarak değerlendirilmekte ve daha ilk başta koalisyona olumsuz bakılmasına neden olmaktadır.⁴⁵⁴

Türkiye Cumhuriyeti’nde parti içi müdahaleler, Türk siyasal hayatının gelişimini engelleyen darbeler, baskı gruplarının müdahalesi demokrasiye zarar vermiştir. Türkiye’de önemli bir eksiklik de demokrasinin temel ilkelerini özümsemiş siyasetçilerin varlığıdır. Demokrasinin temel ilkelerine bağlı bir siyasetçi, sürdürülebilir siyasetin gelişmesine katkı sağlayabilir. Aksi halde küreselleşmiş bir dünyada dışsal etkilere açık bir ekonomi ile kriz yaşanması olasıdır. Ayrıca Türkiye jeopolitik konumu gereğince çevre ülkelerde yaşanan sorunlardan da etkilenmektedir. Bu ülkelerde yaşanan sorunlara karşı güçlü bir siyasi yapılanmaya sahip olması gerekmektedir.⁴⁵⁵

Koalisyon hükümetlerinin tek parti hükümeti kadar başarılı olamayacağına dair genel bir inanış bulunmaktadır. Fakat asgari çoğunluklu koalisyonların, diğer koalisyon modelleri ile kıyaslandığında iktidarda daha fazla kaldığı görülmektedir.⁴⁵⁶ Zaten, Türkiye’deki partilerin koalisyon dönemlerindeki davranışları incelendiğinde siyasi pozisyon beklentisi ile koalisyona dahil oldukları görülmektedir. Partilerin amacı iktidara gelerek yönetime etki eden siyasi pozisyonları elde etmektir. Bu partiler, koalisyona mümkün olduğu kadar az partinin dahil olmasını istemektedir.⁴⁵⁷

Türkiye’deki koalisyon partilerinin etkin olmayan ve verimsiz bir yönetim sergilemiş olmalarından, koalisyonların başarısız olmasından veya koalisyonların kısa süreli olmasından dolayı bundan sonraki her koalisyon hükümetinin ömrünün kısa olacağını söylemek mümkün değildir. Çünkü Batı Avrupa ülkelerinde demokrasi geleneği yerleşmiş olduğundan koalisyon

⁴⁵³ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁵⁴ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁵⁵ Alptekin, 2021, s. 34.

⁴⁵⁶ Çeliker, 2009, s. 107.

⁴⁵⁷ Kontacı, 2016, s. 55.

hükümetlerinin ömrü de uzundur.⁴⁵⁸ Avrupa ülkeleri incelendiğinde koalisyon istisnai bir uygulama değildir. Hatta denebilir ki, parlamenter sistemin olduğu Avrupa ülkelerinde koalisyonlar neredeyse kural haline gelmiştir. Ayrıca Avrupa’da koalisyon hükümetleri ile tek parti iktidarı yönetim tarzı oranı birbirine yakındır. Hatta Amerika’da bile azımsanmayacak oranda yasama koalisyonları görülmektedir.⁴⁵⁹ Bu durumda demokrasi kurumsallaştığında ve siyasi kültür geliştiğinde Türkiye’de de sürdürülebilir koalisyon sağlanabilecektir.⁴⁶⁰ Türkiye’de demokrasi kültürünün yerleşmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Demokrasi kültürünün yerleşmesi için tüm kurumların çaba göstermesi gerekir. Demokrasi kültürü için demokrasi birlikteliği, demokraside birliktelik olması için ise demokrasinin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Çeliker, 2009, s. 107.

⁴⁵⁹ Kontacı, 2016, s. 38.

⁴⁶⁰ Çakır, 2020, s. 34.

⁴⁶¹ Özgüşi, 2006, s. 145.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÜYÜK KOALİSYONUN UYGULANABİLİRLİĞİ

Birinci bölümde büyük koalisyonun tanımı, neden kurulduğu, uzlaşmacı yapısı, büyük koalisyon anlayışı, siyasi etkileri, avantajları ve dezavantajları detaylı bir şekilde anlatılmıştı. İkinci bölümde siyasal kriz ve sonuçlarından söz edilmişti. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de koalisyon dönemleri ayrıntısı ile anlatılmıştı. Bu bölümde bütün bu verilerin üzerine büyük koalisyonun Türkiye’de uygulanabilirliğini tartışılacaktır.

4.1. Türkiye’nin Büyük Koalisyon Tecrübesi

Parlamento seçimleri sonucunda bir partinin kek başına iktidar olma olasılığının bulunmaması halinde siyasi partiler, olası siyasi krizleri önlemek ve krizden kaçınmak amacıyla büyük koalisyon kurma yoluna gidebilirler. Eğer partiler tek başına iktidar olamıyorsa, ideolojik farklılıkların üstesinden gelerek doğal olmayan siyasi müttefikler bulur. Ancak büyük koalisyonların oluşumu yalnızca zıt iki büyük parti ile oluşturulmaz. Büyük koalisyonlar, ideolojik olarak benzer olan ve yakın büyüklüğe sahip ikiden daha fazla partinin bir araya gelmesiyle de kurulabilir.⁴⁶²

Büyük koalisyonun tanımından hareketle unsurları incelendiğinde büyük koalisyon oluşması için öncelikle geleneksel hükümet kurma yöntemlerinin işe yaramaması gerekir. İkinci olarak ekonomik, sosyal veya askeri krizin, büyük koalisyonların kurulması için temel bir gerekçe olduğu görülmektedir. Bu durumda bir ülkede büyük koalisyon oluşması için öncelikle o ülkede bir krizin mevcut olması gerekir. Üçüncü olarak farklı ideolojiye sahip partilerin bir araya gelmesi gerekir.

Türkiye’de geçmiş dönemde oluşturulan koalisyonlar incelendiğinde Türkiye’nin ilk koalisyon tecrübesi olan 20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962, Cumhuriyet Halk Partisi – Adalet Partisi Koalisyonu (1. İnönü Koalisyonu – 26. Hükümet) büyük koalisyon olarak nitelendirilebilir. 15 Ekim 1961 seçim sonucuna göre CHP %37 ile en yüksek oyu almış; AP ise yaklaşık %35 oy ile ikinci parti olmuştur. Neticede hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağını anlaşılmaması üzerine en çok oyu alan iki parti CHP ve AP, iş birliği içerisinde hareket etmek amacıyla görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi farklı ideolojik görüşlere sahip iki partidir. Adalet Partisi, liberal muhafazakâr bir partidir.⁴⁶³ 1960’lı yıllarda modernleşme sürecinin de etkisiyle CHP, siyaset yelpazesinde “ortanın solu”nda yer aldığını

⁴⁶² Strohmeier, 2007, s. 2.

⁴⁶³ Adalet Partisi, Tarihçe, erişim tarihi 04.04.2023, [Adalet Partisi Tarihçe \(ap.org.tr\)](http://adaletpartisi.org.tr)

ifade etmiştir. Demokratik sosyalist eğilimler taşımakla birlikte Atatürkçülük ve sosyal demokrasi görüşlerini benimsemiştir.⁴⁶⁴

Türkiye’de 15 Ekim 1961 tarihli seçimler sonrası kurulan hükümetin büyük koalisyon olup olmadığını büyük koalisyon ölçütlerine bakarak test edebiliriz:

1- En çok oyu alan iki parti bir araya gelerek bir koalisyon oluşturmuştur. Bu durumda büyük koalisyonun şartlarından biri gerçekleşmiştir. Üstelik bu partiler sadece en çok oyu alması ile değil, birbirlerine yakın oy oranını sahip olması ile de büyük koalisyonun şartlarını gerçekleştirmişlerdir.

2- Adalet Partisi ideolojik olarak merkez sağda yer alan bir parti iken, Cumhuriyet Halk Partisi merkez solda yer alan bir partidir. Bu durumda büyük koalisyonun farklı ideolojilere sahip partilerin bir araya gelmesi unsuru da sağlanmıştır.

3- 1961 seçimlerinden yaklaşık bir buçuk yıl önce 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de ilk kez bir askeri darbe gerçekleşmiştir.⁴⁶⁵ Darbeler, olağanüstü bir durumdur. Seçimle makamları elde eden siyasilerin silah zoruyla makamlardan indirilmesi siyasi bir krizdir. Siyasi krizler, bir süreç içerisinde gelişen ancak öngörülemeyen, mevcut durumu tehdit eden, örgütsel yapının işleyişini etkisiz kılan, acil çözülmesi gereken bir sorundur.⁴⁶⁶ 1960’lı yıllarda Türkiye’de önde gelen siyasilerin tutuklanıp yargılanması, iktidar partisinin kapatılması topluma da yansımıştır. Darbenin etkileri halk üzerinde devam etmiştir. 1960’lı yıllarda köyden kente göç artmıştır. Köyden kente göç ile sosyolojik yapıda değişimler yaşanmıştır. Sosyolojik yapıda yaşanan değişme siyaseti de değiştirmiştir.⁴⁶⁷ Kurumsal yapı yeniden inşa edilmiştir. Bu durumda döneme ilişkin olarak büyük koalisyonun karakteristiği olan kriz şartının da gerçekleştiği görülmektedir.

Sonuç itibarıyla büyük koalisyonun tüm unsurlarını taşıdığından Türkiye’nin ilk koalisyonu olan Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Koalisyonunu (1. İnönü Koalisyonu) bir büyük koalisyon olarak nitelendirebiliriz.

1961 yılında kurulan koalisyonda askeri vesayet baskısı görülmektedir.⁴⁶⁸ Siyaset üzerinde ordunun baskısı hissedildiğinden dolayı özgür bir ortamda siyaset yapıldığından söz edilemez. Koalisyon yaklaşık yedi ay sürmüştür ve bu kısa ömürlü bir hükümettir. Koalisyonun kısa sürmesinin birçok nedeni bulunmaktadır.

⁴⁶⁴ Cumhuriyet Halk Partisi, Tarihçe, erişim tarihi 04.04.2023, [Cumhuriyet Halk Partisi \(chp.org.tr\)](http://chp.org.tr)

⁴⁶⁵ Bu tarihte Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki 38 subaydan oluşan ve kendisini Milli birlik Komitesi olarak adlandıran bir grup ülke yönetimini zorla ele geçirmiştir. Cumhurbaşkanı, TBMM başkanı, başbakan ve önde gelen diğer siyasi isimler tutuklanmıştır. İktidardaki Demokrat Parti üyesi bakanlar ve milletvekillerinin hepsi tutuklanmıştır. Birçok kişi hakkında yargılama yapılmıştır. Yargılamalar sonucunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan idama mahkûm edilmiş ve seçimlerden bir ay önce idam edilmiştir. Milli Birlik Komitesi cuntasının lideri Cemal Gürsel ise cumhurbaşkanı seçilmiştir.

⁴⁶⁶ Tağraf ve Arslan, 2003, s. 150.

⁴⁶⁷ Özgüşi, 2006, s. 144.

⁴⁶⁸ Alkan, 2019, s. 56.

27 Kasım 1961 tarihinde hükümet programı okunmuştur. İsmet İnönü, karma hükümet sisteminin ilk defa denendiğini, her iki partinin görüşmeleri neticesinde birbiri ile uyumlu olduğunu, her iki partide de görüş birliğinin bulunduğunu, karma hükümetin demokrasinin tam teşekkülü olduğunu, siyasi kanat ayrılığından dolayı hiçbir vatandaşın ayrımcılığa maruz kalmayacağını beyan etmiştir.⁴⁶⁹ Her ne kadar hükümet programında görüş birliğinden, uyumdan bahsedilmişse de iki parti gerçekte tam bir uzlaşma halinde değildir. Demokratik olmayan bir ortamda siyaset yapılması, partilerin gönüllük esası ile bir araya gelmemiş olmaları da koalisyon sürecini etkilemiştir. Bu dönemde hükümet bir zorunluluk hali ile kurulmuştur. Ancak partilerin gerçekte kanaatleri farklı yönlerdedir. Bu nedenle uzlaşma gerektiren konulara pek önem verilmemiştir. İki parti arasında tam anlamıyla bir birlik oluşturamamıştır.⁴⁷⁰ Bu koalisyonundaki en büyük sıkıntısı, darbenin etkisinin hem toplumda hem de siyasi yapıda halen devam ediyor olmasıdır.⁴⁷¹ Koalisyondaki bir diğer sıkıntı ise partilerin uyumu sağlayamamasıdır. Partiler arasında uyum sağlanamaması istikrarın da sağlanamamasına neden olmuştur. Ayrıca ülke içerisinde bir taraftan sosyolojik bir değişim yaşanırken diğer taraftan askeri, siyasi ve ekonomik bir kriz de yaşanmaktadır. Bu durum da koalisyonun ömrünü etkilemiştir.⁴⁷² Koalisyon, Adalet Partisi'nin hükümetten çekilmesi ile sona ermiştir. Koalisyon hükümeti, etkin, istikrarlı ve verimli bir yönetim gerçekleştirememiş olsa da her iki parti de ülkenin geleceği için çaba göstermiştir.

1961 CHP-AP koalisyonunu takip eden 27. Hükümet (2. İnönü Koalisyonu) CHP ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) arasında olmuştur. Bu partiler ideolojik olarak CHP'den farklı yerde olsa da siyasal hayattaki güçleri sebebiyle bu koalisyon büyük koalisyona değil, sıradan koalisyona örnektir. 28. Hükümet ise zaten bir azınlık hükümetidir. AP Genel Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığında kurulan 29. Hükümet ise, AP, CMKP, YTP ve Millet Partisinden oluşan bir "sağ blok" idi, yani ideolojik olarak benzer, çoğunlukla DP mirasını kendilerinin taşıdığını iddia eden partilerdir. Bu sebeple 29. Hükümet de sıradan bir koalisyondur. 1961 seçimleri sonucu oluşan ilk hükümet dışındakileri "büyük koalisyon" olarak nitelendirmek mümkün değildir.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile 1969 seçimlerinde tek başına iktidar olan Süleyman Demirel (AP) hükümeti istifaya zorlanmıştır. Nitekim askeri müdahalede bulunanlar (ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay) Türkiye'de önlenemeyen sokak çatışmalarını ve gerçekleşmesi gereken siyasal reformlarda sorunu siyasi partilerde görmekteydi ve bu işin üstesinden ancak bağımsız bir başbakan önderliğinde partiler üstü bir hükümetin gelebileceği düşüncesinde idiler. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay aşırı sağda ve solda gördüğü MHP, MNP, TİP ve Birlik Partisi genel başkanlarıyla görüşmemiş, AP, CHP ve CGP genel başkanlarıyla

⁴⁶⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27 Kasım 1961, s. 118.

⁴⁷⁰ Özgüşi, 2006, s. 84.

⁴⁷¹ Özgüşi, 2006, s. 131.

⁴⁷² Özgüşi, 2006, s. 145.

görüşerek onları bağımsız bir başbakanın güvenoyu almasına ikna etmeye çalışmıştır.⁴⁷³ Netice itibariyle CHP'den istifa ederek bağımsız olan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim üzerinde anlaşılmıştır. Nihat Erim çoğu teknokrat ve bağımsız üyelerden oluşan, partili (CHP-AP-CGP) az sayıda üyenin olduğu 33. Hükümeti kurmuştur. 34. Hükümet de Nihat Erim başbakanlığında benzer bir kompozisyonda kurulmuştur.⁴⁷⁴ Her iki hükümetin toplam ömrü 14 ay sürmüştür. Nihat Erim'in istifasının ardından 3. Partilerüstü-Teknokrat hükümet Ferit Melen başbakanlığında bu sefer bağımsızların az, partililerin çoğunlukta olduğu şekilde kurulmuş, 35. Hükümetin ömrü bir yıla yakın sürmüştür. Ferit Melen'in istifası üzerine 14 Ekim 1973 tarihinde yapılacak seçimler sonucu kurulacak hükümete kadar benzer bir partiler üstü hükümet bağımsız Naim Talu başkanlığında 36. Hükümet olarak kurulmuştur. 12 Mart Rejimi döneminde 26 Mart 1971'den 26 Ocak 1974'e kadar geçen sürede (34 ay) geçen, partilerüstü-teknokrat hükümetler olarak adlandırılan dört hükümet, milli mutabakat iddiasında olsa da çelişkili ve birlikten yoksun⁴⁷⁵ olarak, askeri vesayetin altında "zoraki" kurulması sebebiyle büyük koalisyon tartışmasına dahil edilemez.

1974-1980 tarihleri arasındaki koalisyonları Ecevit ve Demirel Koalisyonları olarak isimlendirmek mümkündür. CHP-MSP koalisyonu olan 37. Ecevit Hükümeti, farklı siyasal kutuptan iki partiyi ihtiva etse de MSP'nin siyasal sistemin yeni aktörü olması ve görece küçük bir parti olması sebebiyle bu bir büyük koalisyon sayılamaz. Sağ bloktan küçük partileri içermesi bakımından 42. Ecevit Hükümeti de büyük koalisyona örnek değildir. Bunlar parlamenter sistem içinde tek başına hükümet kuramayan bir partinin (CHP) hükümet etmek için küçük partilerden siyasal pozisyon (bakanlık) karşılığı destek alması, yani sıradan koalisyonlara örnektir. Milliyetçilik tabanında partileri bir araya getirdiği için Milliyetçi Cephe Hükümetleri olarak da adlandırılan 39. ve 41. Demirel Hükümetleri de büyük koalisyona örnek teşkil etmezler. Zaten burada ideolojik bir birliktelik vardır.

1991-1995 yılları arasında da 1991 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Doğru Yol Partisi (DYP) ile üçüncü parti olarak çıkan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP- sonradan CHP ile birleşmesiyle CHP olacak) arasında üç kez koalisyon kurulmuştur. DYP sağın SHP/CHP ise solun en büyük partisi olarak bir araya gelmişlerdir. Bu nedenle büyük koalisyonun boyut unsuru gerçekleşmiştir. DYP ve SHP/CHP farklı ideolojik görüşlere sahip olan partilerdir. Bu koalisyon açısından değerlendirildiğinde büyük koalisyonun ideoloji unsuru sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de istikrarsız yönetim nedeniyle siyasi bir kriz de bulunmaktadır. Büyük koalisyonun tüm unsurları sağlanmıştır. 49. Demirel Hükümeti ile 50. ve 52. Çiller Hükümetlerini büyük koalisyon olarak nitelendirmek mümkündür. 53. Yılmaz Hükümeti ANAP-DYP ile 54. Erbakan (REFAHYOL) Hükümeti RP-DYP sadece sağ partilerden oluştuğu için büyük koalisyon tartışması kapsamında değerlendirilemez.

⁴⁷³ Feroz Ahmad, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 279.

⁴⁷⁴ Ahmad, 1996, s. 280 vd.

⁴⁷⁵ Ahmad, 1996, s. 280.

1999-2002 yılları arasında yaklaşık 3,5 yıl süren ve parlamenter sistem açısından oldukça uzun kabul edilebilecek 57. Ecevit Hükümeti (ANASOL-M) bileşenleri açısından büyük koalisyon tartışmasına değerlidir. 1999 seçimlerinde DSP %22 oy almıştır ve sol partiler arasında TBMM'ye giren tek partidir. Nitekim diğer sol parti CHP % 8,7 oy alarak seçim barajını aşamamış ve TBMM dışında kalmıştır. MHP %18 oy oranı ile diğer sağ partiler arasında birinci sıradadır. İdeolojik olarak farklı iki kutupta yer alan iki ana parti koalisyonda birleşmiştir. Ancak iki büyük partinin siyasal gücü bile hükümetin güvenoyu almasına yetmemektedir. Şöyle ki; DSP 136, MHP 129 milletvekiline sahipti. Güvenoyu için ise 276 milletvekiline ihtiyaç bulunmaktaydı. Güvenoyu için başka bir partinin desteğine ihtiyaç doğmuştur ve 1999 seçimlerinde %13,2 oy ile 86 milletvekili çıkararak ANAP koalisyon ortağı olmayı kabul etmiştir. 1995 seçimleri sonrası gerçekleşen hükümet krizleri, 28 Şubat adı verilen siyasal kriz, yolsuzluk skandalları, askeri vesayetin yükünü taşıyan bu hükümet bir krizin ürünüdür. Bütün bunlar değerlendirildiğinde ANASOL-M Koalisyon Hükümeti, büyük koalisyon olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin parlamenter dönemi çoğunlukla koalisyonlarla geçmiştir. Bunların pek çoğu kısa süreli tipik koalisyonlara örnektir. Bununla birlikte geçmişte kısa dönemlerde de olsa büyük koalisyon tecrübesine sahip olduğu iddia edilebilir.

4.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Koalisyon Mümkün Müdür?

Türkiye'de koalisyonlar parlamenter sistem döneminde gerçekleşmiştir. Şimdi ise Türkiye'de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulanmaktadır. Hükümet tek kişidir. Doğrudan halk tarafından ve salt çoğunluk ile seçilmektedir. Bu sebeple ilk başta bu sistemde koalisyonun mümkün olmadığı izlenimi doğmaktadır. Peki cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde büyük koalisyon uygulanabilir mi?

Büyük koalisyonu, koalisyondan ideolojik boyut ve büyüklük birleşeni ayırmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde koalisyon uygulanabilirse büyük koalisyon da uygulanabilir. Yalnızca ideolojik olarak farklı kutuplarda yer alan iki büyük parti veya oy oranı birbirine yakın birden fazla partinin bir araya gelerek koalisyon oluşturması gerekir.

Türkiye'de 2017 yılına kadar parlamenter sistem uygulanmıştır. Türkiye'de 16 Nisan 2017 yapılan referandumla Anayasa'da değişiklik yapılmıştır. Hükümet sistemi değişmiş ve parlamenter sistemden, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Her ne kadar yeni sistem, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak veya Türk usulü başkanlık sistemi olarak adlandırılrsa da başkanlık sistemi sayılır.⁴⁷⁶

Koalisyonlar, parlamenter sistemle bağdaştırılmaktadır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar, başkanlık sistemlerinde de koalisyon olabileceğini ileri sürmektedir. Başkanlık sisteminde yasama erki ve yürütme erki arasında sert bir ayrım bulunmaktadır. Bu nedenle başkanlık

⁴⁷⁶ Açıl, 2020, s. 38.

sisteminin koalisyona kapalı olduğu düşünülür. Ancak Latin Amerika'da koalisyonlu başkanlık sistemi başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Brezilya'da da koalisyona ihtiyaç duyulması başkanlık sistemlerinde de koalisyon uygulanabileceğini ortaya koymuştur. Başkan, etkin bir yönetim için parlamentoda diğeri partilerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü parti sisteminin parçalı olduğu ülkelerde başkanın partisi parlamentoda çoğunluğu elde edemeyebilir.⁴⁷⁷

Parlamente sistemde olduğu kadar olmasa da başkanlık sisteminde de azımsanmayacak sayıda koalisyona rastlanmaktadır. Hem parlamente sistemde hem de partili başkanlık sisteminde koalisyona ihtiyaç duyulabilir.⁴⁷⁸ Ancak başkanlık sisteminde koalisyon oluşturmak parlamente sisteme nazaran daha zordur. Öncelikle başkanlık sisteminde seçim öncesinde koalisyon oluşturmak başkan yönünden bağlayıcı değildir. Zira başkanın göreve gelmesi de görevinin sonlandırılması da parlamenteoya bağlı değildir. Ayrıca başkanlık sisteminde milletvekilleri, parti başkanlarının yaptığı anlaşmaya bağlı kalmayabilir ve istedikleri şekilde oy kullanabilir. Nitekim başkanın parlamentodaki başarısızlığı görevinin sona ermesine neden olmaz. Diğeri bir husus ise, seçim yaklaştığında kötü yönetimin sorumluluğunu almak istemeyen partiler, başkan ile arasına mesafe koymaktadır.⁴⁷⁹ Dolayısıyla seçimler yaklaştığında yönetimdeki sorumluluğu almak istemeyen partiler, koalisyondan ayrılarak seçime girmektedirler.⁴⁸⁰

Başkanlık sisteminde koalisyon ömrünün kısa olacağı düşünölmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, başkanlık sisteminde de koalisyon ömrünün yasama dönemi boyunca devam ettiğini ortaya koymuştur.⁴⁸¹ Çok partili başkanlık sisteminde koalisyonun demokrasiyi zayıflatacağı düşünölmektedir. Ancak Uruguay, Brezilya, Şili gibi koalisyonlu başkanlık sistemini başarı ile uygulamaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmalar, sistemde yaşanan tıkanıkların koalisyon ile giderilebileceğini ortaya koymuştur.⁴⁸²

Parlamente sistemlerde, sıklıkla koalisyon hükümetlerinin kurulması, Türkiye'nin koalisyon tecrübesinin istikrarsızlık ile sonuçlanması ve yürütmenin etkinliğinin sağlanamaması nedeniyle koalisyonlar hakkında olumsuz düşünceler oluşmuştur. Türkiye'de parlamente sistemin koalisyon oluşumuna neden olduğu ve başkanlık sisteminde koalisyon oluşmayacağı düşünölerek, başkanlık sistemine geçilmesi önerilmiştir. Buna karşın, başkanlık sisteminde de koalisyonlar göröldüğü gibi, koalisyonlar, başkanlık sistemindeki meşruiyet krizine bir çözüm olarak kullanılmaktadır. Ayrıca daha fazla kişinin temsil edilme durumu göz önünde bulundurulduğunda koalisyonlar daha demokratik araçlardır. Diğeri taraftan başkanın partisi parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığında başkanlar, başka partilerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Başkanın partisinin, parlamentoda çoğunluğu sağlaması başkanın politikalarını

⁴⁷⁷ Açıl, 2020, s. 6.

⁴⁷⁸ Açıl, 2020, s. 9.

⁴⁷⁹ Açıl, 2020, s. 11.

⁴⁸⁰ Açıl, 2020, s. 36.

⁴⁸¹ Açıl, 2020, s. 36.

⁴⁸² Açıl, 2020, s. 27.

yasalar aracılığıyla uygulamasını sağlamaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde başkanlık sisteminde koalisyonlar, istikrarı sağlamak ve etkin bir yürütmeye yardımcı olmaktadır.⁴⁸³

Koalisyon kurulmasına neden olan birden fazla etken bulunmaktadır. Yasama-yürütme seçimlerinin eş zamanlı olarak yapılması, seçimlerin kaç turlu olduğu, seçim sistemi, seçim barajı koalisyon oluşumunu etkilemektedir.⁴⁸⁴ Koalisyon, aynı zamanda bir ülkede demokrasi ve uzlaşının bir yansıması olarak görülebilir. 2002 yılından beri Türkiye’de tek parti iktidara sahiptir. Ancak 7 Haziran seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidar olacak kadar yeterli oy alamamıştır.⁴⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen son seçimler, seçim ittifaklarını gündeme getirmiştir. Türkiye’de yapılan seçimlerde daha önce de seçim ittifakları uygulanmıştır. Ancak seçim ittifakları, Türk usulü başkanlık sistemine geçilmesi ile daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü ilk turda salt çoğunluğu sağlamak oldukça zor olduğundan siyasi partiler, ilk turda kazanmak amacıyla diğer partilerle ittifak oluşturmaktadırlar.⁴⁸⁶

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte ittifaklar önemli hale gelmiştir. Çünkü 1957 yılında konulan seçim sistemindeki ortak liste yasağı, partilerin dolaylı yoldan ortak aday çıkarmasına neden olmuştur. Partilerin önündeki bu engel 2018 yılında yapılan değişiklikle kaldırılmıştır.⁴⁸⁷ Bu nedenle cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ittifak oluşturulması daha da kolaylaşmıştır.

Türkiye’de milletvekilliği seçimleri ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin eş zamanlı olarak yapılması ittifak oluşturma ihtimalini artırmıştır. Çünkü ittifaka katılan partilerin toplam oyu göz önünde bulundurularak ülke barajı hesaplanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk turda salt çoğunluğun sağlanamaması durumunda ikinci tur seçimleri yapılır ve en çok oy alan iki aday yarışır. Küçük partiler ilk turda şansını denemek ister ve ikinci turda en çok oy alan iki adaydan birini destekleyebilir veya ilk turda seçimi kazanmak isteyen partiler, kazanmayı garantiye almak amacıyla diğer partilerle ittifak oluşturabilir.⁴⁸⁸

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde koalisyon oluşmasını olumsuz yönde etkileyen dört husus bulunmaktadır:⁴⁸⁹

- 1- Cumhurbaşkanının kararname düzenleme yetkisi,
- 2- Cumhurbaşkanının geniş atama yetkisi,
- 3- Cumhurbaşkanının bütçeye ilişkin yetkileri (TBMM’nin işlevsizliği),
- 4- Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı alabilme yetkisi.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ile yürütme erkeleri birbirinden sert bir şekilde ayrıldığından iki erkin birbiri ile iş birliği yapması açısından fren-denge mekanizması

⁴⁸³ Açıl, 2020, s. 38.

⁴⁸⁴ Açıl, 2020, s. 27.

⁴⁸⁵ Sobacı, 2015, s. 1.

⁴⁸⁶ Demirkol ve Çoban, 2021, s. 352.

⁴⁸⁷ Demirkol ve Çoban 2021, s. 358.

⁴⁸⁸ Demirkol ve Çoban 2021, s. 363.

⁴⁸⁹ Açıl, 2020, s. 39.

bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanı geniş yetkilerle donatılmıştır. Bunun nedeni sistemde bir tıkanıklık meydana geldiğinde cumhurbaşkanının tek başına strateji oluşturarak çözüme kavuşturmasını sağlamaktır. Ancak bu durum Cumhurbaşkanı ile TBMM'nin birlikte hareket etmesine engel olmaktadır.⁴⁹⁰

Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin kararname düzenleme yetkisi bulunmaktadır. Bu esasında sınırlandırılmış bir yetkidir. Cumhurbaşkanının kararname çıkarması için düzenlenecek konuya ilişkin bir kanun bulunmaması gerekir. Bir kanun ile kararname çatıştığı durumda ise kanunun uygulanması gerekir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenen bir konuya ilişkin kararname çıkarıldıktan sonra o konuya ilişkin kanun düzenlenirse, cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelmektedir.⁴⁹¹ Bu durumda cumhurbaşkanının partisi eğer parlamento çoğunluğuna sahip değilse, Mecliste az sayıda koltuğa sahip olduğunda diğer partilerin desteğine ihtiyaç duyacaktır. Buna rağmen cumhurbaşkanı kararname çıkarma yetkisini Meclisteki çoğunluğu etkisizleştirmek amacıyla her zaman kullanabilir. Bu ihtimal göz önünde bulundurulduğunda ise cumhurbaşkanı başka partilerle iş birliğinde bulunmak yerine yalnızca kendi politikalarını uygulamak amacıyla kararname düzenleme yetkisini kullanmayı tercih edebilir. Bu durum koalisyon oluşma ihtimalini sınırlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, TBMM onayına bağlı değildir. Bu durum TBMM'nin devre dışı bırakılmasına neden olabilir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri tek bir kişinin imzası ile düzenlenmektedir.⁴⁹² Oysa TBMM en az üçte bir çoğunlukla toplanır, salt çoğunlukla karar alır, karar yeter sayısı üye tam sayısının dörtte birinden az olamaz. Kanunların teklif edilmesi, görüşülmesi, cumhurbaşkanının veto yetisi de göz önünde bulundurulduğunda TBMM'nin bir konuda kanun yapması uzun soluklu bir süreç olup zaman almaktadır. TBMM'nin, cumhurbaşkanının kararnamelerine yetişme imkanı yoktur. Burada bir güç dengesizliği bulunmaktadır. Ayrıca cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasa'ya aykırı olduğunda Anayasa Mahkemesi tarafından denetleneceği öne sürülse de yargılamanın süreci göz önünde bulduğunda uygun olmayan kararnameler yıllarca yürürlükte kalabilmektedir. Bir kararnamenin çıkarılması ile denetlenmesi arasında bir dengesizlik bulunmaktadır.⁴⁹³

Programını yasalar aracılığıyla uygulamak isteyen başkanlar, parlamentoda başka partilerin desteğine ihtiyaç duyabileceklerdir. Her ne kadar başkanın kararname çıkarma yetkisi bulursa da bir başkanın çok fazla kararname çıkarması meşruiyet krizine yol açabilir. Meydana gelen siyasi kriz, rekabetin artmasına, rekabetin artması kutuplaşmaya neden olmakta ve kutuplaşma da siyasi istikrarsızlığı doğurmaktadır.⁴⁹⁴ Cumhurbaşkanının kararname çıkarma

⁴⁹⁰ Açıl, 2020, s. 39.

⁴⁹¹ Veysel Dinler. "Cumhurbaşkan(lığ)ı İşlemlerinin Uygulamada Denetimi ve Kanunsuz Emir", *Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi – Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı*, (ed.) Oktay Uygun ve Egemen Esen, (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul): s. 500.

⁴⁹² Açıl, 2020, s. 39.

⁴⁹³ Açıl, 2020, s. 39.

⁴⁹⁴ Açıl, 2020, s. 11-12.

yetkisi fren-denge mekanizmasında meydana getirdiği dengesizlik sebebiyle meşruiyet krizine yol açma ihtimaline sahiptir ve bu yönüyle koalisyon oluşmasına bir engeldir.

Üst düzey yöneticileri, bakanlar, Anayasa Mahkemesi üyeleri, HSK üyelerinin atanmasında cumhurbaşkanı ile TBMM arasında iş birliğini sağlayan bir mekanizma öngörülmemiştir.⁴⁹⁵ Özellikle diplomatların, bakanların ve üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasında TBMM'nin hiçbir etkisi bulunmamaktadır, TBMM bu atamalar hakkında düzenleme dahi yapamamaktadır. Adalet Bakanı ve bakan yardımcısı (müsteşarı), HSK'nın doğal üyesidir. Adalet bakanını cumhurbaşkanı belirlemektedir. HSK'nın diğer dört üyesi de cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. TBMM ise HSK'nın yedi üyesini seçimle belirlemektedir. Cumhurbaşkanının geniş atama yetkisi de diğer partilerle uzlaşma aramasını ve doğal olarak koalisyon ihtimalini zayıflatmaktadır.⁴⁹⁶

Bütçe hazırlanması konusunda TBMM pasif durumda kalmıştır. Milletvekillerinin bütçe teklifi sunma yetkisi bulunmamaktadır. Anayasa m. 161/5:

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

Bütçe konusunda da cumhurbaşkanı ile TBMM arasında tam bir güç dengesizliği mevcuttur. Oysaki; klasik başkanlık sisteminin en önemli karakterlerinden biri parlamentonun sahip olduğu bütçeyi geri çevirme yetkisidir. Parlamentonun yürütme karşısındaki en önemli silahıdır. Buna mukabil Türk tipi başkanlık sisteminde TBMM elinden bu yetki alınmış ve yürütme karşısında herhangi bir yaptırım gücü kalmamıştır. Anayasa m. 161/4:

Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek uygulanır.

Anayasa ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile Meclis seçimlerinin eş zamanlı olarak yapılması öngörülmüştür. Hem TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesi kararı alınabilir hem de cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Ancak TBMM, nitelikli çoğunlukla seçimlerin yenilenmesine karar verebilirken cumhurbaşkanı tek başına bu kararı verebilir. Cumhurbaşkanını ülkenin içinde bulunduğu durumları göz önünde bulundurarak kendi lehine uygun bir şekilde seçimleri yenileyebilecektir. Bu durumda cumhurbaşkanının, TBMM'de başka partilerin desteğine ihtiyacı bulunmamaktadır.⁴⁹⁷

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin koalisyon ihtimali azaltıcı yönlerinin bulunmasına rağmen koalisyonu teşvik edici yönleri de bulunmaktadır. TBMM seçimlerinde nispi temsil

⁴⁹⁵ Açıl, 2020, s. 40.

⁴⁹⁶ Açıl, 2020, s. 40.

⁴⁹⁷ Açıl, 2020, s. 41-42.

sistemi benimsenmiştir. Nispi temsil sistemi, koalisyon oluşumuna etki eden faktörlerindedir.⁴⁹⁸ Zira küçük partilerin de Mecliste temsil edilme imkanı olduğundan sistemde etkin parti sayısı artmaktadır. Bu durumda başkanın partisi, tek başına parlamentoda çoğunluğu sağlamayabilir ve bu durumda partiler parlamentoda çoğunluğu sağlamak amacıyla iş birliği içerisinde bulunmak durumunda kalabilir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde salt çoğunluk aranmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, seçmenler ilk turda kendine yakın bulduğu adaya verir, ikinci turda ise kalan adaylardan kendince en uygun bulduğu adaya oy verir. Bu durumda seçmenler iki aday etrafında toplanacağından partilerin birbirileri ile iş birliği içerisinde bulunması gerekir.⁴⁹⁹ Nitekim, 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde partiler, ortak aday listesi çıkarmışlardır. Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçimlerde aday göstermemiş ve ortak aday olarak Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklemişlerdir. Bununla birlikte partiler, birlikte milletvekili adaylarını da destekleyebilmektedir.⁵⁰⁰ Birden fazla partinin tek parti altında aday göstermesine çatı adaylık denir.⁵⁰¹ Partiler, seçimi kazanmak amacıyla bir ortak aday etrafında ittifak oluşturmuştur.

Seçimlerin eş zamanlı olarak yapılması koalisyon ihtimalini artırmaktadır. TBMM seçimlerinde baraj öngörülmesi ve ittifak halinde olan partilerin birbirinin barajı geçmesi halinde diğerinin de bu durumdan etkilenerek olması koalisyon ihtimalini artırmaktadır. Nitekim küçük partiler seçim barajı engelini aşarak Meclise girme imkanı bulmakta, büyük parti ise Mecliste daha fazla koltuğa sahip olmaktadır. Bu durumda koalisyon hem küçük partinin hem de büyük partinin avantaj elde etmesine neden olmaktadır. Seçim sistemi, cumhurbaşkanlığı seçiminde salt çoğunluk aranması, seçim barajı gibi faktörler cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de koalisyonlara sıklıkla rastlanılacağını ortaya koymaktadır.⁵⁰²

Yürütme ile yasama arasında fren-denge mekanizmasının sağlanamaması, yürütmenin yasamanın iş birliğine ihtiyaç duymaması, cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatılmış olması, yürütmenin yasama karşısında daha güçlü durumda olması; cumhurbaşkanının tek başına strateji izleyerek politikalarını uygulamasına neden olmaktadır.⁵⁰³ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde seçim ittifaklarına sıklıkla rastlanma ihtimali bulunmasına rağmen cumhurbaşkanının geniş yetkileri nedeniyle bu ittifaklar koalisyon hükümetine dönüşmek zorunda değildir. Cumhurbaşkanı seçimleri kazandıktan sonra partisi parlamentoda çoğunluğu sağlayamasa dahi politikalarını kararnameler aracılığıyla uygulayabilir. Cumhurbaşkanının, politikalarını uygulaması için başka partilerin desteğine ihtiyacı bulunmamaktadır. Seçim ittifakları, koalisyon hükümetine dönüşse bile seçimler kazanıldıktan

⁴⁹⁸ Açıl, 2020, s. 42.

⁴⁹⁹ Açıl, 2020, s. 42.

⁵⁰⁰ Demirkol ve Çoban 2021, s. 354.

⁵⁰¹ Demirkol ve Çoban, 2021, s. 357.

⁵⁰² Açıl, 2020, s. 42.

⁵⁰³ Açıl, 2020, s. 42.

sonra koalisyon partileri seçim öncesinde yapılan anlaşmalara sadık kalmayabilir. Bu durumda koalisyon hükümetinden partiler ayrılır ve koalisyon hükümetinin ömrü kısa olur.⁵⁰⁴

Koalisyonlar, parti sistemindeki parçalanmalar nedeniyle kurulmaktadır. Hükümet şekli dahi koalisyonları bir şekilde engellememektedir. Parlamenter sistemde olduğu gibi başkanlık sisteminde de koalisyonlara sıklıkla rastlanabilir. Genellikle seçimi kazanmak amacıyla partiler ittifak oluşturur. Bu ittifaka katılan partiler, seçim kazanıldıktan sonra siyasal pozisyon ile ödüllendirilir. Koalisyona katılan partiler, seçim sonrasında siyasal makam talep ederek alınan kararlarda söz sahibi olmakta, siyaseti yönlendirmeye çalışmaktadır. Başkan ise seçimi kazanmak amacıyla ittifak oluşturmakta, seçimi kazandığında da parlamentoda çoğunluğu elde ederek politikalarını kanunlaştırma imkanı bulmaktadır.⁵⁰⁵

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile cumhurbaşkanına geniş yetkiler verilmiştir. Ancak Türkiye’de sorunun kaynağı hiçbir zaman cumhurbaşkanının yetkileri olmamıştır. Nitekim Anayasa’da hem geçmiş dönemde hem de şu anda cumhurbaşkanını sınırlandıran normlar bulunmaktadır. Sorun, Anayasa’nın sadece bir metinden ibaret görülmesindedir.⁵⁰⁶ Türkiye’de tüm vatandaşların, en alt kademeden en kademeye kadar her makamın, Anayasa’ya bağlı olması, normlara uyması ve uyulmadığında Anayasal organların denetim mekanizmasını işletmesi gerekir.

Türkiye’de yerleşmiş bir siyasi kültür bulunmamaktadır. Bununla birlikte sosyal hayat hızlı değişmekte, nüfus sürekli artmakta ve toplumsal sorunlar artmaktadır. Bunun etkisiyle de siyasi partiler, toplumun belirli bir kesimine yönelik politikalar üretmek amacıyla kurulmaktadır. Bu durum ise parti sayısının artmasına neden olmaktadır. Sistemde çok parti bulunması ve nispi temsil sisteminin uygulanması koalisyon ihtimalini artırmaktadır. Ancak Türkiye’de yaşanan siyasi ve toplumsal sorunlar hem koalisyon hükümetlerine hem de tek parti hükümetlerine engeldir. Bu durumda Türkiye’de sorun, koalisyon hükümeti değildir. Türkiye’de siyaset sorunu bulunmaktadır. Bu sorun çözülmediği sürece istikrarsızlığa çözüm bulunacağı söylenemez.⁵⁰⁷

Koalisyonların uygulandığı ülkelerde demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmesi beklenmektedir. Ancak Türkiye’de oluşturulan koalisyonlar değerlendirildiğinde demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmesine katkı sağlamadığı aksine partilerin birbirilerine karşı yıkıcı söylemlerinin uzlaşma ortamını baltaladığı görülmektedir. Koalisyon partileri arasındaki yıkıcı söylemler, uzlaşma ortamının yok edilmesi, kamuoyunun da koalisyon hükümetine olan inancını sarsmaktadır. Neticede koalisyon sorunları siyasal krizlere neden olmakta, siyasal krizler

⁵⁰⁴ Açıl, 2020, s. 42.

⁵⁰⁵ Açıl, 2020, s. 43.

⁵⁰⁶ Kemal Gözler, “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-3: Türkiye İçin Parlamenter Hükümet Sistemi Neden Şarttır?”, 2022c, erişim tarihi 17.04.2022, [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-3: Türkiye İçin Neden Parlamenter Hükümet Sistemi Şarttır?](#)

⁵⁰⁷ Kontacı, 2016, s. 56.

ekonomik krizleri doğurmakta, hükümet hızlı kararlar alamadığından politikalar engellerle karşılaşmakta ve koalisyonların sürdürülebilirliği kalmamaktadır.⁵⁰⁸

Türkiye’de koalisyonların sistemde tıkanmaya neden olması, karar alınmasını geciktirmesi nedeniyle parlamenter sistemin kaldırılması ve bunun yerine tek partinin iktidar olmasını sağlayacak bir sistemin olması gerektiği inancı oluşmuştur. Ancak sistemin adının değişmesi herhangi bir çözüm değildir. Türkiye’nin siyaset anlayışının değişmesi gerekmektedir. Türkiye’de şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri çerçevesinde demokrasinin kurumsallaşması gerekmektedir. Böyle bir siyasi kültür oluşursa ancak koalisyon hükümetleri yönetimde verimliliği ve istikrarı sağlayabilir.⁵⁰⁹

4.3. Türkiye’de Büyük Koalisyonun Uygulanabilirliği

Koalisyon kurulmasına neden olan birden fazla etken bulunmaktadır. Yasama-yürütme seçimlerinin eş zamanlı olarak yapılması, seçimlerin kaç turlu olduğu, seçim sistemi, seçim barajı koalisyon oluşumunu etkilemektedir.⁵¹⁰ 2839 sayılı Milletvekili Kanunu’nun 6. Maddesi, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu’nun 3/1 maddesi uyarınca Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimi ile milletvekili seçimi eş zamanlı olarak yapılmaktadır. Seçimin eş zamanlı yapılması, seçim öncesinde koalisyon (ittifak) ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim bir kişinin cumhurbaşkanı seçilmeyi garantilemesi için çok küçük bile olsa partilerin desteğini alması gerekir. Öte yandan bir kişi cumhurbaşkanı seçildiğinde partisinin parlamentoda çoğunluğu elde edememe ihtimaline karşı, bu desteği baştan almak üzere adayların ittifak çağrısı yapma ihtimali yüksektir.

2023 seçimlerinde her iki güçlü adayın bu şekilde hareket ettiği gözlenmiştir. Adaylardan Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanlığı İttifakının devamlılığını sağlamış. Bu ittifakı büyütme yolunu izlemiş. İttifaka dahil olmasalar bile çok sayıda küçük partinin genel başkanı ile görüşmüştür. Aynı şekilde Kemal Kılıçdaroğlu da 2018 genel seçimleri için kurulan ve 2019 yerel seçimlerinde devam eden Millet İttifakının genişlemesini sağlamamış, bu oluşum Altılı Masa adıyla altı partiyi kapsamıştır. Kılıçdaroğlu ittifak dışında kalan çok sayıda parti ile görüşmelerini sürdürmüştür. Cumhurbaşkanlığı seçiminin daha zayıf adaylarından Sinan Oğan da Ata İttifakı adı verilen ve milliyetçi/merkez sağ birkaç partinin oluşturduğu bir ittifakın adayı olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç itibarıyla getirilen sistemde cumhurbaşkanının salt çoğunluk [(%50)+1] ile seçilme zorunluluğu seçim öncesi ittifakları zaten zorunlu kılmaktadır.

Peki, seçim öncesinde partilerin durumları incelendiğinde büyük koalisyonun oluşması mümkün müdür? Öncelikle büyük koalisyonun temel karakteristiği olan krizi değerlendirmek gerekmektedir. İkinci olarak iki büyük partinin bir araya gelip gelmemesi konu edilecektir.

⁵⁰⁸ Sobacı, 2015, s. 4.

⁵⁰⁹ Çakır, 2020, s. 35.

⁵¹⁰ Açıl, 2020, s. 27.

4.3.1. Büyük koalisyon sebebi olarak kriz

16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen Anayasa Referandumunu ile toplumsal yaşamı belirleyen süreçler yaşanmıştır. Türkiye'de hükümet biçiminde yaşanan değişikliğin yanında ekonomik bir kriz de yaşanmaktadır. Ekonomik kriz ise beraberinde başka sorunları da getirmiştir.⁵¹¹ Üstüne 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan ve binlerce yurttaşın ölümüyle sonuçlanan depremler, ekonomik ve toplumsal sorunları tetiklemiştir.

4.3.1.1. Ekonomik Krize İlişkin Bazı Veriler

Türkiye'de enflasyon kronikleşmiş bir sorundur. Türkiye enflasyonla yaşamaya alışmıştır. Bu nedenle düşük enflasyon değerleri Türkiye'de kriz olarak değerlendirilemez. Ancak enflasyonun birden yükselmesi veya öngörülemez bir şekilde yükselmesi kriz göstergesidir. Nitekim TÜİK verilerinden de anlaşıldığı üzere 2023 yılının Şubat ayı ile 2022 yılının Şubat ayı arasındaki fark olağandışıdır. Bu olağan dışılık Türkiye'deki kriz göstergelerinden biridir. Bununla birlikte enflasyon halen çok yüksek olup yükselmeye de devam etmektedir.

TÜİK 2022 yılı iş gücü istatistiklerine göre işsizlik oranı %10,4 olmuştur.⁵¹² Türkiye'de işsizlik oranı düşük oranlarda da olsa artmaktadır. Ancak enflasyon ile işsizlik arasında ters ilişki bulunmaktadır.⁵¹³ Enflasyonun yüksek olması nedeniyle de işsizlik oranının az olduğunu söyleyebiliriz. TÜİK'in 2023 Şubat ayı verilerine göre; tüketici fiyat endeksi (TÜFE) 2023 yılı Şubat ayında bir önceki aya göre %3,15, bir önceki yılın Aralık ayına göre %10, bir önceki yılın aynı ayına göre %55,18 ve on iki aylık ortalamalara göre %71,83 olarak gerçekleşmiştir.⁵¹⁴

Bir başka kriz göstergesi ise döviz kurlarındaki artışlardır. Birçok yabancı para birimi olmasına rağmen uluslararası ticaretin çoğunlukla dolar üzerinden gerçekleşmektedir. TCMB'deki verilere göre 15 Eylül 2023 tarihinde 1 ABD doları 26 TL'in üzerindedir.⁵¹⁵

2023 yılı başlarında en düşük emekli maaşları 3.500'den 5.500'e yükseltilmiştir. Cumhurbaşkanı 22 Mart 2023 tarihinde katıldığı canlı yayında "en düşük emekli aylığını 7 bin 500 liraya yükseltme kararı aldık. Milletimize, tüm emeklilerimize hayırlı ve uğurlu olsun" demiştir.⁵¹⁶ Bir yıl içerisinde emekli maaşına yaklaşık %114 zam yapılmıştır. Emekli maaşına bu kadar yüksek zam yapılması olağan değildir.

Asgari ücrete ülkenin içerisinde bulunduğu durum göz önünde bulundurularak olağan üstü bir şekilde bir yılda iki kere ve toplam yaklaşık %69 oranında zam yapılmıştır. Asgari ücrete 2022

⁵¹¹ Yalman, 2019, s. 189.

⁵¹² TÜİK, 2022 İş Gücü İstatistikleri, erişim tarihi 05.01.2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390>

⁵¹³ Rıdvan Karacan, Phillips Eğrisi Yaklaşımı İle Türkiye'de Enflasyon Ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 4/10, (2018): 243.

⁵¹⁴ TÜİK, Şubat 2023 Tüketici Fiyat Endeksi, erişim tarihi 05.01.2024, [TÜİK Kurumsal \(tuik.gov.tr\)](https://tuik.gov.tr)

⁵¹⁵ TCMB, Döviz Kurları, erişim tarihi 15.09.2023, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html

⁵¹⁶ Türkiye Gazetesi, 22 Mart 2023, erişim tarihi 08.04.2023, [Cumhurbaşkanı Erdoğan müjdevi verdi: En düşük emekli maaşı 7 bin 500 TL oldu \(turkiyegazetesi.com.tr\)](https://www.turkiyegazetesi.com.tr)

yılı Aralık ayında %54,65 oranında zam daha yapılmıştır.⁵¹⁷ Asgari ücrete 2023 yılı Haziran ayında tekrar zam yapılmış ve “işçinin günlük asgari ücreti; 1/7/2023-31/12/2023 tarihleri arasında 447,15 TL olarak belirlenmiştir.⁵¹⁸Asgari ücrete bir yılda iki kez veya önceki yıllara göre yüksek oranda zam yapılması olağan bir durum değildir.

Türkiye bir yandan ekonomik kriz ile uğraşırken, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş Elbistan merkezli 7.6 büyüklüğünde 7 km derinlikte ve Kahramanmaraş Pazarcık merkezli 7.7 büyüklüğünde 8.6 km derinlikte iki deprem meydana gelmiştir. AFAD’ın deprem raporuna göre ana depremden sonra dokuz saat içerisinde 1300 tane artçı deprem yaşanmıştır. Gaziantep’te ise büyüklükleri 6.4 ve 6.5 olan iki büyük deprem daha meydana gelmiştir.⁵¹⁹ Meydana gelen depremler Kahramanmaraş, Hatay, Adana, Gaziantep, Malatya, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Osmaniye’de hissedilmiştir. Deprem nedeniyle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerinde yaralanmalar, ölümler, yıkımlar meydana gelmiştir. Depremin hissedildiği illerde kriz masaları kurulmuştur.⁵²⁰ Depremler nedeniyle olağanüstü hal kararı Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmüş ve yapılan oylama ile 3 ay süreyle bölgede OHAL ilan edilmesi kabul edilmiştir. Deprem nedeniyle askerlik celp dönemleri ertelenmiştir. Depremin meydana geldiği illerde okula devam zorunluluğu kaldırılmıştır. Üniversiteler uzaktan eğitime geçmiştir. Depremin ilk haftasında hayatını kaybedenlerin sayısının 31.643 olduğu tespit edilmiştir. Deprem bölgelerinde yaşayan 158 bin insan başka yerlere tahliye edilmiştir.⁵²¹

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yayınladığı rapora göre depremden sonra 11 ilde toplam 717 bin 614 binanın 90 bin 609’u acil yıkılacak, ağır hasarlı ve yıkık bina olarak belirlenmiştir. Bu durumdaki binalardaki konut sayısı ise 269 bin 51 olarak tespit edilmiştir. 11 ildeki 77 bin 754 binadaki 231 bin 878 bağımsız bölümle ilgili tespit yapılamamıştır. Hasarsız olarak kayıtlara giren bina sayısı 351 bin 426, bağımsız bölüm sayısı bir milyon 260 bin 659 oldu. 197 bin 825 bina ise az veya orta hasarlı olarak kayıtlara geçmiştir. Toplam yıkılan bina sayısı 18 bin 200 olmuştur. Yine acil yıkılacak, ağır hasarlı ve yıkık ticarethane sayısı 61 bin 890 olurken, benzer durumdaki ahır sayısı 3 bin 809 o. En fazla yıkım Hatay’da olmuştur. Ancak Hatay’ın durumu tam olarak tespit edilememiştir.⁵²² Deprem bir doğal afettir. Doğal afetler krize neden olmaktadır. Nitekim, binlerce insan yaşadığı bölgeden tahliye edilmek zorunda kalmıştır. Sosyolojik olarak ani ve beklenilmeyen bir durum yaşanmıştır. Deprem nedeniyle on ilde olağanüstü hal ilan edilmiştir. Meydana gelen doğal afet, yönetimi de etkilemiştir.

⁵¹⁷ 29.12.2022 tarihli ve 32058 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Asgari Ücret Tespit Komisyonu 22.12.2022 tarihli ve 2022/2 Karar sayılı Tebliği.

⁵¹⁸ 24.06.2023 tarihli ve 32231 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Asgari Ücret Tespit Komisyonu 20.06.2023 tarihli ve 2023/1 Karar sayılı Tebliği.

⁵¹⁹ AFAD, 6 Şubat 2023, erişim tarihi 07.04.2023, [AFAD | deprem.gov.tr](https://afad.gov.tr/deprem)

⁵²⁰ Son Dakika, 6 Şubat 2023, erişim tarihi 07.04.2023, [10 ilde hissedilen 7.7’lük deprem sonrası Kahramanmaraş’tan ilk görüntüler! Çok sayıda binada yıkım var - Son Dakika](https://www.sondakika.com.tr/haberler/10-ilde-hissedilen-7-7-luk-deprem-sonrasi-kahramanmaraş-tan-ilk-görüntüler!-çok-sayıda-binada-yıkım-var-son-dakika)

⁵²¹ Haberler, 14 Şubat 2023, erişim tarihi 07.04.2023, [10 ili vuran depremdede hayatını kaybedenlerin sayısı 31 bini geçti - Haberler](https://www.haberler.com/10-ili-vuran-depremdede-hayatini-kaybedenlerin-sayisi-31-bini-gecti-haberler)

⁵²² Halk, 22 Şubat 2023, erişim tarihi 07.04.2023, <https://halktv.com.tr/gundem/il-il-son-durum-depremdede-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-720603h>

Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de ekonomik kriz yaşandığı açıktır. Şubat 2023 depremleri ekonomik sorunların üzerine daha yıkıcı bir etki yapmıştır. Ekonomik ve siyasi krizler, birbirini beslemektedir.

4.3.1.2. Ekonomik Kriz Hakkında Siyasilerin Değerlendirmesi

Türkiye’de bir ekonomik kriz olduğu hem hükümet kanadından hem de muhalif siyasi parti liderlerince dile getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, TRT ortak yayınında şu ifadeleri kullanmıştır:⁵²³

“Hayat pahalılığının yükünü azaltmak için adımlar atıyoruz. Toplamda 1,8 milyon hesap açıldı. Kur Korumalı Mevduat'a vatandaşımızın ilgisi yüksek oldu. Son haftalarda petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, ulaştırma konusunda ve diğer konularda dolaylı etkilemeyi sürdürecektir. Enflasyonda Şubat- Mart itibarıyla düşüşü görürüz.

Vahim boyutlara ulaşmakta olan gıda krizinin etkileri hafiflemeye başlayacak. Özellikle en az gelişmiş ülkelerin üzerindeki baskı azalacak, kıtlıklar önlenecek.”

Cumhurbaşkanı, ülkedeki krizin etkilerinin azalması için kararlar alındığını ve bu kararların olumlu etkilerinin olduğunu ifade etmiştir. Kütahya’da 30 Ağustos Zafer Bayramı etkinliğinde konuşmada ise yüksek enflasyonu kabul etmiştir:⁵²⁴

“...yüksek enflasyonun neden olduğu hayat pahalılığı konusunda biraz sabır ve daha çok destek istiyorum...Son dönemde milletimizin canını yakan bazı sıkıntılar var ama bu dünyanın da sorunu. Tüm gelişmiş ülkelerin böyle bir sorunları yokmuş gibi davrandığına bakmayın. Bak doğal gaz bulamıyorlar. Marketlerin rafları Avrupa'da boş...”

Cumhurbaşkanının söylemlerinden Türkiye’de bir ekonomik kriz yaşandığını kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Cumhurbaşkanı, bunun yalnızca Türkiye’de yaşanmadığını ifade ederek, küresel bir krizin Türkiye’yi de etkilediğine vurgu yapmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dolmabahçe Çalışma Ofisi'nde düzenlenen "Ekonomik Dönüşüm ve Yeni Paradigmalar Zirvesi"nde Türkiye’de bir kriz olduğunu kabul ederek söze başlamış, ancak krizlerin olumsuz etkilerini herhangi bir destek almadan aşmaya çalışan bir ülke olduğumuzu ifade etmiştir:⁵²⁵

“Dünyada ortada herhangi bir savaş, çatışma, gerilim olmadığı yani görünür hiçbir sebep bulunmadığı halde açıkça ekonomisi mahvedilme tehdidiyle karşı karşıya kalan sanıyorum tek ülke biziz. Yine dünyada uluslararası toplumun resmen terör örgütü olarak kabul ettiği yapıların isim değişikliği hileleriyle kendisine karşı alenen desteklendiği yine tek ülke biziz.

⁵²³ Cumhuriyet, 25 Temmuz 2022, erişim tarihi 07.04.2023, [Erdoğan'dan bir garip ekonomik kriz savunması: 'Battık diyorlar; herkesin altında arabası var' \(cumhuriyet.com.tr\)](https://www.cumhuriyet.com.tr)

⁵²⁴ Rudaw, 29 Ağustos 2022, erişim tarihi 20.11.2023, [Erdoğan yüksek enflasyon nedeniyle halktan... | Rudaw.net](https://www.rudaw.net)

⁵²⁵ Star Gazetesi, 30 Eylül 2022, erişim tarihi 05.01.2024, <https://www.star.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-kendi-ozgun-ekonomi-modelimizi-olusturduk-haber-1739894/>

Daha bölgemizdeki insani krizlerin tüm yükünü kayda değer destek almadan taşıyor oluşumuzu, bunun yol açtığı siyasi, ekonomik ve sosyal bedelleri saymıyorum.”

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın yanı sıra hükümetin ittifak ortağı MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de Türkiye’de bir ekonomik kriz yaşandığını şu ifadelerle kabul etmiştir: ⁵²⁶

“Vatan olmadıktan sonra az yesek ne olur? Çok yesek neye yarar? Vatan namustur. Fiyat artışları, zamlar, hayat pahalılığı, hepsi gelip geçicidir. Müslümana karamsarlık haramdır” ve ekonomik sıkıntı varsa inanç birliği, güç birliği yapar hepsini aşarız.”

Bahçeli, ekonomi hakkında yapmış olduğu yazılı açıklamada “Türkiye büyüyen, güçlenen ve zenginleşen bir ülkedir. Dönemsel sorunlar geçicidir, kısa süre sonra her şey eskisinden daha iyi olacaktır.”⁵²⁷ ifadelerini kullanmıştır. Sonuç itibarıyla hükümet kanadından hem Cumhurbaşkanı hem de hükümetin ittifak ortağı ekonomik krizin varlığını kabul etmektedir.

Muhalefet kanattan ana muhalefet partisi CHP’nin Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu pek çok konuşmasında Türkiye’de yönetilemez bir ekonomik kriz olduğuna dikkat çekmiştir. Bursa’da iş adamı ve KOBİ temsilcileriyle bir araya geldiğinde yaptığı gündem değerlendirmesinde “Bir ekonomik krizle karşı karşıyayız, kriz derinleşiyor. Başta iktidar krizi, sonra kredi krizi, şimdi reel sektör kriziyle karşı karşıyayız. İşsizlik daha da artacak” demiştir.⁵²⁸ Kılıçdaroğlu çok uzun zamandan beri Türkiye’de kriz olduğunu ve krizin her geçen gün daha da büyüyeceğini ifade etmektedir. Eğitim sektörü paydaşları ile gerçekleştirdiği konferansta şu ifadeleri kullanmıştır:⁵²⁹

“Ekonomik buhran içindeyiz. Kriz yok buhran var. Kişi evine ekmek götüremiyorsa, bu kişi milyonsa ekonomik buhran vardır. İşsiz sayısı 10 milyona ulaşmışsa bu işsiz nereden alışveriş yapacak.”

Muhalefet kanadının bir diğer önemli partisi İyi Parti’nin Genel Başkanı Meral Akşener, İyi Parti Kalkınma Kongresi’nde ekonomi hakkında konuşmuştur. Türkiye’de bir ekonomik kriz olduğunu beyan eden Akşener krizin sebebinin Cumhurbaşkanı Erdoğan olarak gördüğünü defalarca vurgulamıştır. Ona göre, Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanıdır, cumhurbaşkanı ise yürütmenin başıdır ve ekonomik sorun yönetimden kaynaklıdır:⁵³⁰

⁵²⁶ Birgün, 12 Nisan 2022, erişim tarihi 15.04.2023, <https://www.birgun.net/haber/bahceli-den-ekonomik-kriz-elistirilerine-yanit-vatan-olmadiktan-sonra-az-yesek-ne-olur-cok-yesek-neye-yarar-383899>

⁵²⁷ Yön Haber, 15 Aralık 2021, erişim tarihi 08.04.2023, [Ekonomik krizde de muhalefeti suçlayan Devlet Bahçeli’den OHAL iddialarına yanıt - Yön Haber \(yonhaber.com\)](https://www.yonhaber.com/ekonomik-krizde-de-muhalefeti-suclayan-devlet-bahceli-den-ohal-iddialarina-yanit-yon-haber)

⁵²⁸ Haber Gazetesi, 28 Şubat 2019, erişim tarihi 05.01.2024, <https://www.habergazetesi.com.tr/kilicdaroglu-kriz-derinlesiyor>

⁵²⁹ Karar, 24 Eylül 2020, erişim tarihi 08.04.2023, [Kılıçdaroğlu: Kriz yok ekonomik buhran var \(karar.com\)](https://www.karar.com.tr/kilicdaroglu-kriz-yok-ekonomik-buhran-var)

⁵³⁰ Yeniçağ Gazetesi, 10 Şubat 2022, erişim tarihi 05.01.2024, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/iyi-parti-genel-baskani-meral-aksener-bu-kriz-tarihe-erdogan-krizi-olarak-gececek-turkiye-bu-krizi-daha-fazla-tasiyamaz-508619h.htm>

“2001 krizinden çok daha büyük bir kriz var. Yatırım iklimi kötüleşti. Çoğu şaibeli özelleştirmeler gerçekleştirildi. Bu kriz tarihe Erdoğan Krizi olarak geçecek. Erdoğan krizini Türkiye daha fazla taşıyamaz.”

Akşener’in cümlelerinden Türkiye’de çok büyük bir ekonomik kriz olduğu, bu ekonomik krize ise yönetim krizinin sebep olduğu anlaşılmaktadır. Akşener’in konuşmalarında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ucube bir sistem olarak nitelendirilmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi nedeniyle yönetimde şeffaflık ve hesap verilebilirlik olmadığını düşünmektedir. Akşener, sistemin Türkiye’ye uygun olmadığını, yanlış kararlar alındığını, bu kararların kötü yönetime neden olduğunu ve baştan bu sistemin değiştirilmesini gerektiğini beyan etmiştir. Bu düşünce Altılı Masa’nın gündemine Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakatı olarak yansımıştır.

Akşener’in 24 Kasım 2022 tarihli TBMM grup toplantısı konuşması ekonomik kriz ile ilgili görüşlerini çok öz bir biçimde ortaya koymaktadır:⁵³¹

“Yaşadığımız kriz Türkiye iktisat tarihine bir yönetim krizi, bir devlet krizi olarak geçecektir. Çünkü bu ucube sistem; rasyonellikten uzak, şeffaflıktan, hesap verebilirlikten nasibini almadığı için ülkemize neredeyse ihanet edecek kadar kötü kararların alınmasına sebep oluyor. Bu ucube sistem; kişisel tercihlerin ve ihtirasların, ülkenin ve devletin çıkarlarının önüne geçmesine sebep oluyor. Yani bu ucube sistem Türkiye’nin önünü açmak yerine, koca bir milleti sayın Erdoğan ve arkadaşlarının vasatlığına mahkûm ediyor. İşte tam olarak bu yüzden bizim öncelikli itirazımız bu ucube sistemdir. Çünkü sayın Erdoğan ve ucube sistemi sebep yaşadığımız ekonomik kriz ve derinleşen yoksulluk bir sonuçtur.”

Deva Partisi Genel Başkanı Ali Babacan da Akşener’e benzer şekilde Türkiye’de kötü yönetime bağlı bir ekonomik kriz olduğunu çok defalar ifade etmiştir:⁵³²

“Ülkenin sorunları büyük, gittikçe de büyüyor. Ekonomik sorunlar büyüyor ama ülkenin sorunları sadece ekonomi ile ilgili değil. Ekonominin temelinde ne var? Ekonominin temelinde hukuk, adalet, insan hakları, özgürlükler ve demokrasi var. O temeli sağlam atmazsan, bu binayı ayakta tutamazsın.”

Babacan’a göre, hukuk ile ekonomi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Türkiye’de hukuk problemi sürdükçe ekonomik problemlerin çözülmesi mümkün değildir. Bir ülkede hukuk, adalet, insan hakları olmazsa, hakların ve özgürlüklerin kullanılması sağlanamazsa ekonomide mutlaka sorunlar yaşanır. Türkiye’de ekonomik krizin sebebi kötü yönetimdir.⁵³³

⁵³¹ İyi Parti, 6 Haziran 2023 Grup Konuşması, erişim tarihi 20.11.2022, <https://iyiparti.org.tr/sayin-erdogan-ve-ucube-sistemi-sebep-yasadigimiz-ekonomik-kriz-sonuctur>

⁵³² Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ağustos 2022, erişim tarihi 20.11.2022, [Ali Babacan: Bu ülkede sadece ekonomik kriz yok, Kurt sorunu da var \(cumhuriyet.com.tr\)](https://www.cumhuriyet.com.tr/ali-babacan-bu-ulkede-sadece-ekonomik-kriz-yok-kurt-sorunu-da-var)

⁵³³ Gazete Duvar, 8 Temmuz 2022, erişim tarihi 20.11.2022, [Babacan tarih verdi: Kriz ortamı 6 ayda rahatlar \(gazeteduvar.com.tr\)](https://www.gazeteduvar.com.tr/babacan-tarih-verdi-kriz-ortami-6-ayda-rahatlar)

etmektedir. Büyük koalisyon açısından değerlendirildiğinde temel karakteristik olan kriz unsuru yönünden şartların oluştuğunu söyleyebiliriz.

4.3.2. İdeolojik olarak farklı iki büyük partinin bir araya gelmesi

Büyük koalisyonun ikinci unsuru, siyasal hayatın iki farklı kanadındaki iki büyük partinin bir araya gelmesini veya oy oranı birbirine yakın olan partilerin bir araya gelerek koalisyon oluşturmasını ifade etmektedir. Bu kısımda değerlendirmeler son genel seçimler üzerinden yapılacaktır.

4.3.2.1. 2023 Seçimlerine Göre Partiler ve Oy Oranları

Türkiye’de son genel seçimler 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılmıştır. 2018 genel seçimlerinde ilk defa ittifakların seçime girmesi söz konusu olmuştur. Bu seçimlerde milletvekili dağılımı, bir seçim çevresinde ittifakın aldığı toplam oylar üzerinden yapılmıştır. Ayrıca seçim barajı 2018’de %10 idi. 2022 yılında seçim kanununda yapılan değişiklik ile ulusal seçim barajı %7 olmuş ve milletvekili dağılımında toplam ittifak oyu değil, partilerin aldığı oylar esas alınmıştır. 14 Mayıs 2023 seçimlerinde ilk defa birinci turda cumhurbaşkanı seçimi tamamlanmamış ve 28 Mayıs 2023 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu en çok oy alan iki aday Recep Tayyip Erdoğan ve Kemal Kılıçdaroğlu arasında yapılmıştır. İkinci turda Recep Tayyip Erdoğan %52,3 oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Seçim sonuçlarına göre Adalet ve Kalkınma Partisi, 268; Yeniden Refah Partisi, 5; Milliyetçi Hareket Partisi, 50; Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, 61; Türkiye İşçi Partisi, 4; Cumhuriyet Halk Partisi, 169; İyi Parti, 43 milletvekili kazanmıştır.⁵³⁷

Siyasal düzlemi sağ ve sol olarak iki kutba ayırdığımızda, 14 Mayıs 2023 seçim sonuçlarına göre Türkiye’de en büyük iki parti (yaklaşık 20 yıldır olduğu gibi) Adalet Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisidir. AKP %35,62 ve CHP %25,35 oy oranına sahiptir. Her iki partinin oy oranının toplamı %61 civarındadır. En büyük iki partiyi takip eden partilerin oy oranları şu şekildedir: Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) %10,07, İyi Parti %9,69 ve Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi %8,82. Bu beş partiye en yakın oy oranı %2,8 oy ile Yeniden Refah Partisi ve %2,23 ile Zafer Partisi’ne aittir. Partilerin aldıkları oylarla ilgili ayrıntılı bilgi Tablo-1’de gösterilmiştir.

⁵³⁷ YSK, Siyasi Partilerin Çıkardıkları Milletvekili Sayıları, erişim tarihi 06.06.2023, [MİLLETVEKİLİ DAĞILIMI \(ysk.gov.tr\)](https://ysk.gov.tr)

Tablo 4.1. 14 Mayıs 2023 milletvekilliği seçim sonuçlarına göre partilerin aldığı oylar

SİYASİ PARTİ ADI	YURT İÇİ SEÇİM SONUCU	YURT DIŞI VE GÜMRÜK KAPILARI SANDIK SEÇİM SONUCU	TÜRKİYE GENELİ TOPLAM	ORAN (%)
MİLLET PARTİSİ	51.121	1.194	52.315	%0,10
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PARTİSİ	41.207	1.302	42.509	%0,08
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ	62.104	1.705	63.809	%0,12
TÜRKİYE KOMÜNİST HAREKETİ	16.933	543	17.476	%0,03
SOL PARTİ	75.196	2.796	77.992	%0,14
GENÇ PARTİ	110.998	1.974	112.972	%0,21
MEMLEKET PARTİSİ	487.910	14.759	502.669	%0,92
BÜYÜK BİRLİK PARTİSİ	522.470	8.300	530.770	%0,97
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	18.586.137	806.325	19.392.462	%35,62
YENİDEN REFAH PARTİSİ	1.505.736	21.312	1.527.048	%2,80
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	5.283.345	201.475	5.484.820	%10,07
YEŞİLLER VE SOL GELECEK PARTİSİ	4.624.094	179.828	4.803.922	%8,82
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ	903.742	52.315	956.057	%1,76
ADALET BİRLİK PARTİSİ	38.778	2.418	41.196	%0,08
ANAVATAN PARTİSİ	64.593	1.509	66.102	%0,12
YENİLİK PARTİSİ	11.008	163	11.171	%0,02
HALKIN KURTULUŞ PARTİSİ	31.024	807	31.831	%0,06
MİLLİ YOL PARTİSİ	17.477	281	17.758	%0,03
VATAN PARTİSİ	51.502	1.218	52.720	%0,10
GÜÇ BİRLİĞİ PARTİSİ	25.497	862	26.359	%0,05
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	13.374.463	427.720	13.802.183	%25,35
İYİ PARTİ	5.211.632	64.349	5.275.981	%9,69
ADALET PARTİSİ	105.737	3.499	109.236	%0,20
ZAFER PARTİSİ	1.198.647	17.752	1.216.399	%2,23
BAĞIMSIZLAR	226.831		226.831	%0,42
GENEL TOPLAM	52.628.182	1.814.406	54.442.588	%100,0 *

AKP sağ kutuptadır, liberal ekonomiyi ve muhafazakâr bir toplum yapısını savunmaktadır. CHP ise, sol kanatta, sosyal demokrasiyi ve seküler bir toplumu savunmaktadır. Dolayısıyla siyasal bölünme eksenlerinin tümü bakımından AKP ve CHP farklı kutuplardır. Türkiye’de büyük koalisyondan söz edebilmek için AKP ve CHP’nin birlikte koalisyona gitmesi gerekir. 14 Mayıs 2023 seçimlerinde bu gerçekleşmemiştir.

14 Mayıs 2023 seçimlerinde Cumhur İttifakı, Millet İttifakı, Emek ve Özgürlük İttifakı ve Ata İttifakı adıyla ittifaklar yer almıştır. Bunlardan Ata İttifakı %7’lik ulusal seçim barajını geçemediği için parlamento dışında kalmıştır. Diğer üç ittifak seçim barajını geçerek parlamentoda sandalye sahibi olmuştur. Peki bu ittifaklar “büyük koalisyon” a örnek teşkil eder mi?

Haziran 2018 seçimleri öncesinde MHP’nin önerisi AKP’nin kabulü ile MHP ve AKP Cumhur İttifakını oluşturmuştur.⁵³⁸ Daha sonra Cumhur İttifakı başka partilerin katılımıyla genişlemiştir. Büyük Birlik Partisi Cumhur İttifakı ile seçimlere gireceğini ifade etmiştir.⁵³⁹

⁵³⁸ Sözcü, 20 Şubat 2018, erişim tarihi 08.04.2023, [Cumhurbaşkanı Erdoğan AKP-MHP ittifakının ismini açıkladı: Cumhur İttifakı - Son Dakika Haberleri \(archive.org\)](#)

⁵³⁹ Diken, 1 Ekim 2022, erişim tarihi 20.11.2022, [Erdoğan ekonomik krizin ‘farkında’: Endişeleri gayet iyi biliyoruz - Diken](#)

Yeniden Refah Partisi Genel Başkanı Fatih Erbakan, cumhurbaşkanı adaylığından çekilmiş ve Cumhur İttifakı ile seçimlere gireceğini açıklamıştır.⁵⁴⁰ Hür Dava Partisi, Cumhur İttifakına dahil olmayacağını, ittifakı dışarıdan destekleyeceğini, Mecliste çoğunluğu sağlamak amacıyla AK Parti listelerinden seçimlere gireceğini açıklamıştır.⁵⁴¹ DSP ise AKP listelerinden seçime katılacaklarını ifade etmiştir.⁵⁴² AKP, MHP, YRP, BBP ittifak protokolü imzalayarak Cumhur İttifakının ortağı olmuşlardır; HÜDA PAR ve DSP ise ittifakı dışarıdan desteklemiştir. Seçim sonuçlarına göre AKP birinci, CHP ise ikinci parti durumundadır. Ancak CHP Cumhur İttifakında yer almamaktadır. İttifakın büyük koalisyon kabul edilebilmesi için en büyük iki partinin bir araya gelmesi veya oy oranı birbirine yakın partilerin bir araya gelmesi gerekmektedir. Cumhur İttifakında en büyük iki parti bulunmamaktadır. Cumhur İttifakında yer alan partilerin oy oranı da birbirine yakın değildir. Bu durumda Cumhur İttifakı, büyük koalisyonun unsurlarını taşımamaktadır.

14 Mayıs seçimlerine giderken oluşturulan diğer ittifak ise Altılı Masa olarak bilinen Millet İttifakıdır. 12 Şubat 2022 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi'nin liderleri bir araya gelerek ortak bir açıklama yapmıştır. Altılı Masa güçlendirilmiş parlamenter sistem fikri ile bir araya gelmiştir. Nitekim Altılı Masa yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin nedeni olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini görmektedir. Altılı Masa uzlaşma temelinde bir araya gelmiştir. Altılı Masanın ana hedefinde güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçmek, bağımsız yargı, şeffaf ve hesap verilebilir yönetim, demokratik ve özgür bir sistem bulunmaktadır.⁵⁴³ İttifaktaki partiler, kendilerinden taviz vererek ortak amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Millet İttifakı koalisyon açısından olumlu bir izlenim bırakmaktadır. Ancak Millet İttifakında siyasal sistemin en büyük partisi AKP yer almamaktadır. Büyük koalisyon oluşturulması için en büyük iki partinin bir araya gelmesi veya oy oranı birbirine yakın partilerin bir araya gelmesi gerekmektedir. Millet İttifakında en büyük iki parti bulunmamaktadır. Üstelik Millet İttifakında yer alan partilerin oy oranı da birbirine yakın değildir. Bu durumda Millet İttifakı, bir uzlaşma temelinde hareket etse de büyük koalisyonun unsurlarını taşımamaktadır.

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ile Türkiye İşçi Partisi'nin oluşturduğu Emek ve Özgürlük İttifakı toplamda %10,58 oy almıştır. Her iki parti de sistemdeki iki büyük partiden biri değildir. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi oy oranı bakımından Türkiye'nin beşinci, milletvekili sayısı bakımından ise üçüncü partisidir. Bu durum oylarının belli seçim çevrelerinde kümeli olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak Emek ve Özgürlük İttifakı büyük koalisyon olarak kabul edilemez.

⁵⁴⁰ TRT Haber, 24 Mart 2023, erişim tarihi 08.04.2023, [Cumhur İttifakı genişledi - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](https://www.trthaber.com)

⁵⁴¹ Birgün, 24 Mart 2023, erişim tarihi 08.04.2023, [HÜDAPAR: Seçime AK Parti listelerinden gireceğiz \(birgun.net\)](https://www.birgun.net)

⁵⁴² Gazete Duvar, 7 Nisan 2023, erişim tarihi 08.04.2023, [DSP'den Erdoğan'a destek \(archive.org\)](https://www.archive.org)

⁵⁴³ CHP, 12 Şubat 2022, erişim tarihi 08.04.2023, [Altı Siyasi Parti Genel Başkanının Ortak Açıklaması - Cumhuriyet Halk Partisi \(chp.org.tr\)](https://www.chp.org.tr)

4.3.2.2. Tek Seçenek Olarak AKP – CHP Büyük Koalisyonu

Büyük koalisyonu diğer koalisyonlardan ayıran şey iki farklı ideolojiyi bir araya getirmesidir. Bu anlamda “Türkiye’de büyük koalisyon uygulanabilir mi?” sorusunun cevabını AKP-CHP koalisyonunda aramak gerekir. AKP-MHP, AKP-İyi Parti, CHP-Yeşil Sol koalisyonları, ideolojik yelpazenin aynı kesiminde yer aldıkları için büyük koalisyon sayılmaz. Diğer taraftan AKP ve CHP ile diğer partiler arasında oy oranı oldukça yüksektir. Aralarında birkaç puanlık, basit seçim stratejileri ile kapanabilecek bir oy oranı olsa AKP-Yeşil Sol yahut CHP-MHP ve CHP-İyi Parti koalisyonlarının büyük koalisyon olup olamayacağı tartışılabilir. Ancak bu durumda tek seçenek (kısa ve orta vadede) AKP-CHP koalisyonudur.

AKP’nin parti programı incelendiğinde liberal iktisadi ve siyasi görüşleri benimsediği anlaşılmaktadır. AKP yöneticileri ise kendilerini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlamaktadır. AKP, geleneksel kimliği korumak isteyen, gelenekçi bir partidir.⁵⁴⁴ Türk siyasal yaşamında yer edinen Refah Partisi 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldıktan sonra Fazilet Partisi kurulmuştur. Fazilet Partisi de Anayasa Mahkemesi tarafından benzer sebeplerle 2001 yılında kapatılmıştır. Fazilet Partisi’nin kapatılması ile Millî Görüş geleneğinde bölünme yaşanmıştır. Millî Görüş geleneğinin yenilikçi kanadı Adalet ve Kalkınma Partisini kurmuştur.⁵⁴⁵ AKP, merkez sağda yer alan, millî görüş geleneğini sürdüren bir partidir. AKP’nin kuruluş sürecinde parti kurucularından olan Recep Tayyip Erdoğan, merkez sağdaki boşluğu doldurmak için kurulduklarını beyan etmiştir. AKP, politikayı hizmet olarak tanımlamış olup, millî iradeyi önemsemiş ve merkez sağın liberal-muhafazakâr geleneğine sahip çıkmıştır.⁵⁴⁶ AKP, kendini kuruluş aşamasında muhafazakâr-demokrat olarak tanımlamıştır. AKP’nin kendini tanımladığı demokrat sıfatı, DP-AP-ANAP geleneğinin devamı niteliğindedir.⁵⁴⁷ Ancak AKP, Millî Görüş geleneğinde farklılaşmaya gitmiştir. Bu nedenle AKP, kurulduğu dönemde Türk İslamcılığında liberal ve hoşgörülü bir değişimin partisi olarak görülmüştür.⁵⁴⁸

1990’lı yıllardaki istikrarsız koalisyon döneminin ardından AKP, 2002 yılında iktidarı tek başına elde etmiştir. AKP’nin iktidara geldiği dönemde Türkiye’de olağanüstü koşullar hakimdir. Bu dönemde, geçmişte kurulan koalisyon hükümetleri, ülke yönetiminde siyasal istikrarı sağlayamadığından siyasal bir kriz ve buna eşlik eden bir ekonomik kriz bulunmaktadır.⁵⁴⁹

AKP, iktidara geldiği dönemde kalıcılığını sağlamak için ideolojik bir yapıya sahip olduğunu halka kanıtlamaya çalışmıştır. Parti, halk nezdinde kendini muhafazakâr demokrat olarak

⁵⁴⁴ Ömer Çaha, “Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP”, *Muhafazakar Düşünce* 3, sy. 9-10 (2006): 16.

⁵⁴⁵ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim, 2017, s. 477.

⁵⁴⁶ Bora, 2017, s.478.

⁵⁴⁷ Bora, 2017, s.563.

⁵⁴⁸ Bora, 2017, s.564.

⁵⁴⁹ Hamit Emrah Beriş, *Türkiye’de İdeolojiler ve Siyaset: Liberalizm, Muhafazakarlık ve Kemalizm’in Farklı Görünümleri*, Ankara: Kadim Yayınları, 2022, s.138.

tanıtmıştır. Partinin kendisini bu şekilde tanımlamasındaki amaç, demokrasinin değerlerine aykırı hareket etmediğini göstermektir. AKP gerek parti programları ile gerekse seçim beyannamelerinde Batılı kavramları savunduğuna dikkat çekmiştir. Ancak AKP, laiklik, demokrasi, hukuk devleti gibi Batılı kavramların Türkiye’de farklı şekilde yorumlandığını, eksik veya yanlış tanımlandığını göstermeye çalışmıştır. AKP, Batılı kavramlara sahip çıktığını söyleyerek Batı ile iş birliği içerisinde olacağını da mesajını vermiştir. AKP, özgürlüklerin genişletilmesi ile demokratik kurum ve kuruluşların gelişeceğini düşünmektedir. Bu yönüyle AKP’nin liberal bir ideoloji benimsediği de gözlemlenmektedir.⁵⁵⁰ AKP, dünyaya açıklık söylemi ile küresel piyasalarla bütünleşme arzusunda olduğunu dile getirmektedir. Bu durum ise AKP’nin liberal demokrat bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir.⁵⁵¹ Ancak AKP, liberal demokratik bir kültürün örneği değildir. AKP, liberal demokratik kültürün hazırlayıcı ve ilham kaynağı olmuştur.⁵⁵²

AKP, Türkiye’de %50’ye yakın oy aldığından ve halkın birçok kesimine hitap ettiğinden dolayı, partinin ideolojisini tam olarak tespit etmek zordur. AKP’nin oyları, Türkiye’de homojen bir şekilde dağılmış olup, her ilden oy almaktadır. Dolayısıyla AKP, Türkiye’deki her bölgeden ve her kesimden itibar görmektedir.⁵⁵³

AKP, kuruluş aşamasında kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamış ve bu nitelendirmedeki muhafazakâr kavramı siyasal konulardan daha çok dini konulara işaret etmektedir.⁵⁵⁴ Batılı anlamda muhafazakâr partiler, düzeni korumaya yönelik bir tavır içerisinde olup hızlı bir değişimden de kaçınır. AKP ise muhafazakarlık kavramını Batılı anlamda kullanmaz. AKP, muhafazakarlığı dini bakımdan kullanmaktadır.⁵⁵⁵

AKP, esasen Millî Görüş geleneğinden gelen bir parti olmasına rağmen ilk kuruluş döneminde “millî görüş gömleğinin çıkarılması” ifadesini benimsemiştir. Bu ifadenin kullanılmasının nedeni, siyasal söylemlerde ve politikalarda değişikliğe gidileceğinin belirtilmesidir. Ancak bu ifade millî görüş geleneğinden tamamen kopma anlamı taşımamaktadır. AKP’nin benimsediği politikalarda ve siyasal söylemlerde millî görüş geleneği yer almakla birlikte parti, kavramları kendi ideolojisi çerçevesinden yorumlayarak kullanmıştır.⁵⁵⁶ AKP, esasen içerisinden çıktığı ideolojik yapının görüşlerinden farklılaşmaya gitmiştir. Nitekim, Millî Görüş geleneğinin adil düzen anlayışı Batı dünyasındaki dinamiklerin Müslüman toplumlarda uygulanamayacağını anlatır.⁵⁵⁷ Ancak AKP, Batı ile iş birliği içerisinde bulunacağını ifade etmiştir. Millî Görüş geleneği, Batı dünyasında gelişen kapitalizme karşıt düşüncededir. Ancak AKP, Batı ile iş birliği

⁵⁵⁰ Beriş, 2022, s.139.

⁵⁵¹ Bora, 2017, 562.

⁵⁵² Bora, 2017, 566.

⁵⁵³ Beriş, 2022, s.141.

⁵⁵⁴ Beriş, 2022, s.139.

⁵⁵⁵ Beriş, 2022, s.155.

⁵⁵⁶ Beriş, 2022, s.140.

⁵⁵⁷ Beriş, 2022, s.142.

ve ilişkiler konusunda milli görüş geleneği çizgisinden ayrılmıştır.⁵⁵⁸ AKP, milli görüş hareketinden farklılaşmaya giderek küreselleşme yönünde politikalar izlemiştir.⁵⁵⁹

Cumhuriyet Halk Partisi merkez solda yer alan bir partidir. Cumhuriyet Halk Partisi, demokratik sosyalist eğilimler taşımakla birlikte Atatürkçülük ve sosyal demokrasi görüşlerini benimsemiştir.⁵⁶⁰ CHP, devletin kurucu partisidir. CHP, Türk siyasal yaşamında Atatürk'ün partisi sıfatı ile halktan oy istemiştir. Bu durum ise partinin siyasal dilinin Kemalizm üzerine kurulmasına neden olmuştur. CHP'nin siyasal dilinde Kemalizm önemli bir yere sahiptir. Partinin politikalarının oluşturulmasında da Kemalizm önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Kemalizm, CHP için bir ideoloji halini almıştır.⁵⁶¹ CHP, çok partili hayata geçilmeden önce kitle partisi olma yönünde bir çaba harcamamıştır. CHP, çok partili hayata geçene kadar kadro partisi görünümü çizmektedir.⁵⁶² Çünkü CHP, cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun sosyal açıdan gelişmesi için kendisine vasi rolünü üstlenmiştir. Bu nedenle CHP, peşinden kitleleri sürüklemek için çaba sarf etmemiş ve toplumun beklentilerine duyarlı olmak zorunda hissetmemiştir.⁵⁶³

Cumhuriyet rejiminin temel unsurlarını altı ok oluşturmaktadır. CHP ile rejim arasındaki ilişkinin yakınlığını altı ok da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. CHP'nin 1927 programında parti cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik ile nitelendirilmiştir.⁵⁶⁴ CHP'nin misyonu, partinin uluslaşmasıdır.⁵⁶⁵ Bu nedenle parti ile devlet iç içe geçmiş bir formda düşünülmüştür. CHP, laiklik anlayışının da sıkı bir uygulayıcısıdır. CHP, kurulduğu günden itibaren laiklik temel ilke olarak kabul edilmiştir.⁵⁶⁶

12 Eylül rejimi ile partiler kapatılmış ve 1992'de yeniden açılmıştır. CHP de yeniden faaliyete geçmiştir. Ancak bu dönemde CHP'de bölünme yaşanmıştır. CHP, yeniden faaliyete geçtikten sonra Deniz Baykal'ın önderliğinde parti ideolojisi şekillenmiştir.⁵⁶⁷ 1995 yılında ise CHP'nin SHP ile birleşmesi sonucunda, CHP'nin Kemalizm'in ideolojik dilini kullanma ve geliştirme işlevi ortadan kalkmıştır. CHP, solun en güçlü temsilcisi haline gelmiştir.⁵⁶⁸ 1995'ten sonra Deniz Baykal liderliğindeki CHP laiklik endişesi yaşamıştır. Deniz Baykal, Anadolu Solu söylemini benimsemiş ve yenilik arayışına girmiştir. Bu söylem, Türkiye'ye özgü sosyal demokrasiyi ifade etmektedir. Söylemin altında Türkiye'ye özgücülük, ulusalcı bir hissiyat oluşturmaktadır. Ancak bu söylem derinleşmemiştir.⁵⁶⁹ 2010 yılından sonra CHP'nin liderliğine Kemal Kılıçdaroğlu geçmiştir. Liderlik değişiminden sonra CHP'de yeniden sosyal

⁵⁵⁸ Beriş, 2022, s.146.

⁵⁵⁹ Beriş, 2022, s.158.

⁵⁶⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, Tarihçe, erişim tarihi 05.01.2024, [Cumhuriyet Halk Partisi \(chp.org.tr\)](http://chp.org.tr)

⁵⁶¹ Beriş, 2022, s.173-174.

⁵⁶² Beriş, 2022, s.176.

⁵⁶³ Beriş, 2022, s.177.

⁵⁶⁴ Beriş, 2022, s.183.

⁵⁶⁵ Beriş, 2022, s.185.

⁵⁶⁶ Beriş, 2022, s.186.

⁵⁶⁷ Bora, 2017, s. 590.

⁵⁶⁸ Beriş, 2022, s.195.

⁵⁶⁹ Bora, 2017, s.591.

demokratlaşma görülmeye başlanmış ve sol kanat güçlenmiştir. CHP'nin ulusalcı-laik anlayışından, sol-demokratik bir anlayışa geçilmiştir. CHP'nin ideolojik dili pozitif bir hal almıştır. CHP'nin ideolojisi halk temelli, yurttaşlık, halk temelli bölüşüm, ekonomide birlik ve yönetilebilirlik vaatleriyle şekillenmiştir. CHP, demokratikleşme ve eşit yurttaşlık anlayışı ile dini ve milli kimliklerle ilgili sorunları çözmeye çalışmıştır. Liderlik değişimi ve sonrasında gelen ideoloji dilindeki pozitifleşme, CHP'nin oylarının artmasını sağlamıştır. Ancak CHP'deki yenilgi hali ortadan kalkmamıştır. CHP'nin sosyal demokratikleşme eğilimi de devam etmektedir. Ancak sosyal demokratik bir ideoloji henüz CHP'de tam olarak içselleştirilememiş ve kalıcılaşmamıştır. Bu durumun nedeni klientalizm anlayışı, parti bürokrasisinin yapısal muhafazakarlığı, ulusalcılığın ve muhafazakâr-Kemalizm'in izlerinin halen görülmesidir.⁵⁷⁰

Sonuç olarak AKP ve CHP Türkiye'nin ne büyük ve oylarına birbirine yakın iki partisi olmanın yanında, toplumu ve siyaseti bölen pek çok eksenin iki ucunda yer alan partilerdir. Başka bir anlatımla, sağ-sol, laik-antilaik, muhafazakâr-devrimci, liberal-sosyal demokrat vb ayrımlar bakımından AKP ve CHP daima iki eksendir. Büyük koalisyon kurulabilmesi yönünde Türkiye'de hâlihazırda alternatifsizdir.

4.3.2.3. 2015 Başarısız Büyük Koalisyon Teşebbüsü

7 Haziran 2015 yılında yapılan seçimlerden sonra bir partinin tek başına hükümet kurulması için yeterli çoğunluk sağlaması söz konusu olmamıştır. Haliyle koalisyon fikri gündeme gelmiştir. Bu kapsamda CHP ile AKP, koalisyon için istikşafi görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler neticesinde anlaşma sağlanamamıştır.⁵⁷¹ Bu dönemde CHP ile AKP, anlaşma sağlayabilseydi, bu koalisyon bir büyük koalisyon örneği olurdu.

Haziran 2015 seçimleri sonucu hiçbir partinin tek başına iktidara sahip olamayacağı anlaşılınca cumhurbaşkanı, 9 Temmuz 2015'te hükümeti kurma görevini AKP Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'na vermiştir. Davutoğlu, partilerle görüşmüş ve CHP'nin koalisyon fikrine olumlu yaklaştığı anlaşılmıştır. 13 Temmuz 2015 günü parti genel başkanları bir araya gelmiştir. Ardından iki parti arasında Temmuz ve Ağustos ayında istikşafi görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, 3 Ağustos 2015'te sona ermiştir. CHP ve AKP heyetleri arasında, yaklaşık 20 gün sürmüş, bu süreçte 5 oturum yapılmış ve istikşafi görüşmeler 35 saatte tamamlanmıştır. Görüşmeler neticesinde kamu yatırımlarında denge, kadınların istihdamı, imar ve vergi reformunda uzlaşılmıştır. CHP'nin önermiş olduğu emeklilerin ikramiyesi, aile sigortası ve gelir vergisinin asgari ücretlilerden alınmaması konusunda uzlaşma sağlanamamıştır.⁵⁷² Görüşmelerin düğüm noktasını dış politika, Kürt sorunu, seçim barajı, eğitim, sosyal politika, cumhurbaşkanının yetkileri oluşturmuştur.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Bora, 2017, s.591.

⁵⁷¹ Bianet, 3 Ağustos 2015, erişim tarihi 12.09.2023, [AKP - CHP İstikşafi Görüşmelerinin Kronolojisi - bianet](https://www.bianet.org/akp-chp-istikshafi-gorusmelerinin-kronolojisi)

⁵⁷² Bianet, 3 Ağustos 2015, erişim tarihi 12.09.2023, [AKP - CHP İstikşafi Görüşmelerinin Kronolojisi - bianet](https://www.bianet.org/akp-chp-istikshafi-gorusmelerinin-kronolojisi)

⁵⁷³ Halkın Sesi, 5 Ağustos 2015, erişim tarihi 12.09.2023, <https://www.dogubayazithalkinsesi.com/haber/akp-chp-koalisyon-gorusmelerindeki-5-dugum-noktasi-28596.html>

Davutoğlu, CHP ile koalisyon kurma fikrine sıcak bakıyordu. CHP de koalisyon için olumlu adınlar atmaktaydı. Büyük koalisyonun büyük hizmetler konusunda çok yardımcı olabileceğini düşünmüştür. Kılıçdaroğlu da büyük koalisyonun ülkeye refah getireceğini ileri sürmüştür. Her iki parti lideri de büyük koalisyon yönüyle istekli ve uzlaşmadan yanadır, büyük koalisyon ile sorunların çözülebileceğine inanmıştır.⁵⁷⁴ Ancak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın koalisyonla sıcak bakmadığı seçimlerin yenilenmesini istediği yönünde bilgiler kulislere yansımıştır.⁵⁷⁵

Görüşmelerden netice alınamayınca cumhurbaşkanı, hükümet kurma görevini ikinci partiye vermemiştir. Bunun yerine hükümet kurulamaması gerekçesiyle yeniden seçim kararı alınmış ve seçim hükümeti kurulmuştur.⁵⁷⁶

Aradan dört yıl geçtikten sonra bu döneme ilişkin CHP'den yapılan açıklama "Davutoğlu görüşmelere sıcak bakmasına rağmen cumhurbaşkanı istemediği için koalisyon kurulmamıştır, istenmediğimizi bilmemiz halde koalisyon görüşmelerine katıldık." şeklinde olmuştur.⁵⁷⁷ CHP, koalisyonla sıcak baktığını ifade etmiştir.

İstikşafi görüşmeler neticesinde Davutoğlu şu açıklamayı yapmıştır: ⁵⁷⁸

"Tabi iki farklı akımdan gelmek, farklı siyasi kanatlardan gelen siyasi partiler olarak, derin görüş ayrılıklarımızın olduğu da bir vakadır. Üzerinde ittifak edilen hususlar olduğu da aşıkardır. Ancak başta dış politika ve eğitim olmak üzere, bazı alanlarda da görüş ayrılıkları vardı. Reform ve restorasyon hükümetleri arasındaki farktan da kaynaklanan, ortaklık kurmak bakımından anlayış farklılıklarının olduğu aşıkardır. Kitlelerimizin beklentilerindeki farklılık göz önünde bulundurarak, koalisyon ortaklığı yapmanın zemininin oluşmadığı kanaatine vardık."

Esasında bu görüşmelerde iki partinin uzlaştığı konular çoğunluktadır. Uzlaşmadığı konular ise ikincil önemde olan konulardır. Her iki parti de görüşmelerinin çoğuna olumlu veya değerlendirilebilir şekilde bir yaklaşım sergilenmiştir. İki parti arasında bu kadar benzerliğe ve ılımlı yaklaşıma rağmen koalisyon kurulamamıştır. Türkiye siyasetinde, partiler kendi iradesiyle hareket edememekte, dışsal birçok faktör sürece dahil olmaktadır. Nitekim Davutoğlu'nun söylemlerinden parti tabanının da CHP-AKP koalisyonuna sıcak bakmadığı, iki

⁵⁷⁴ Yeniçağ, 23 Temmuz 2019, erişim tarihi 12.09.2023, [İstikşafi tanışından müthiş açıklama!.. \(yenicaggazetesi.com.tr\)](http://yenicaggazetesi.com.tr)

⁵⁷⁵ T24, 27 Ağustos 2019, erişim tarihi 12.09.2023, [7 Haziran 2015 seçimleri sonrası koalisyon görüşmelerinde neler oldu? \(t24.com.tr\)](http://t24.com.tr)

⁵⁷⁶ T24, 27 Ağustos 2019, erişim tarihi 12.09.2023, [7 Haziran 2015 seçimleri sonrası koalisyon görüşmelerinde neler oldu? \(t24.com.tr\)](http://t24.com.tr)

⁵⁷⁷ T24, 27 Ağustos 2019, erişim tarihi 12.09.2023, [7 Haziran 2015 seçimleri sonrası koalisyon görüşmelerinde neler oldu? \(t24.com.tr\)](http://t24.com.tr)

⁵⁷⁸ Bizim Aksu, 13 Ağustos 2015, erişim tarihi 12.09.2023, [AK P Tarti - CHP koalisyon görüşmesi olumsuz sonuçlandı - SİYASET - bizimaksu.com](http://bizimaksu.com)

partinin bir araya gelmesi durumunda yapılan politikaların parti taraftarlarını memnun etmeyeceği anlaşılmaktadır.

4.3.3. Büyük koalisyon önünde engel olarak siyaset dili ve kutuplaşma

Türkiye’de uzun zamandan beri siyaset dilinin çok kirlendiğine dair şikayetler söz konusudur. Hem AKP hem CHP üyeleri, çok uzun yıllardır birbirlerine sert, kırıcı eleştirilerde bulunmaktadır. Her iki partinin genel başkanları birbirlerine ağır eleştirilerde bulunmakta, birbirilerinin yönetim şeklini beğenmemekte ve hakarete varacak kelimeler sarf etmektedir. Bu durum, partilerin sağlıklı bir zeminde iletişim kuramayacağını göstermektedir. Her iki parti üyeleri de birbirlerinin bilgisini, yönetim şeklini, sorumluluk duygusunu eleştirip, hakarete varacak cümleler kurduktan sonra partilerin samimi bir birliktelik gerçekleştirmeleri pek mümkün gözükmemektedir. AKP ve CHP tabanında meydana gelen kutuplaşma da başarılı koalisyon ihtimalini zorlaştırmaktadır. Kutuplaşma karşıt görüşlerde olan kişilerin, farklı uçlara doğru birbirinden uzaklaşması ve aralarındaki uzlaşma ihtimalinin azalmasını ifade etmektedir.⁵⁷⁹

Türkiye’deki partiler incelendiğinde parti taraftarları arasında bir dışlama eğilimi olduğu görülmektedir. Bu durum, toplumsal bir tabakalaşmaya neden olmaktadır. Parti taraftarları arasında toplumsal bir kutuplaşma mevcuttur. Bu durumun göstergelerinden birisi taraftarlar arasındaki sosyal mesafedir. Parti yandaşları, diğer parti taraftarları ile iş hayatından veya özel hayatında sosyal ilişki geliştirmeyi istememektedir.⁵⁸⁰ Bununla birlikte her partinin taraftarı, kendisini diğer parti partilerin taraftarından üstün görmektedir. Parti taraftarları onur, vatanseverlik, açık fikirlilik gibi olumlu özellikleri kendisinde var olduğunu kabul ederken, bencillik, vatana ihanet, iki yüzlü ya da bağınaz gibi kötü özellikleri diğer parti taraftarlarında var olduğunu kabul etmektedir.⁵⁸¹

Parti tabanlarına bakıldığında hoşgörüsüzlüğün de kutuplaşmaya neden olduğu görülmektedir. Parti taraftarları kendinden olmayanların haklarına saygı göstermemekte, hatta haklarının kısıtlanmasını istemektedir. Parti taraftarları, diğer parti taraftarlarının toplantı, gösteri yürüyüşü gibi Anayasal haklarını kullanmasını onaylamamaktadır.⁵⁸²

Toplumsal olarak kutuplaşmaya neden olan bir kavram da biz kavramıdır. Türkiye’de biz kavramını her grup kendisi ile tanımlamaktadır. Kutuplaşmaya neden olan biz kavramı, Türkler, dindarlar, aydınlar, laikler, aleviler, Atatürkçüler, milliyetçiler, azınlıklar ve diğer insanların gruplaşması ile oluşturulmaktadır.⁵⁸³ Türkiye’deki gruplar dini, siyasi görüş, ırk

⁵⁷⁹ Mehmet Sadi Bilgiç, Fatma Serap Koydemir ve Salih Akyürek, “Türkiye’de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi”, *Bilgi Stratejisi* 6, sy. 11, (2014): 165.

⁵⁸⁰ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, The Black Sea Trust for Regional Cooperation, A Project Of The German Marshall Fund, (2018): 2, erişim tarihi 10.09.2023, [bilgi-goc-merkezi-kutuplasmanin-boyutlari2017-ozet-bulgular.pdf](https://www.bilgi-goc-merkezi-kutuplasmanin-boyutlari2017-ozet-bulgular.pdf)

⁵⁸¹ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, 2014, s. 2.

⁵⁸² *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, 2014, s. 2.

⁵⁸³ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, s. 3.

veya kültür temelli bir araya gelmektedir. Parti tabanında baktığımızda CHP tabanında laikler, Atatürkçüler, Aleviler yer almaktadır. AKP tabanında ise muhafazakâr veya Sünni dindar insanlar bulunmaktadır. Türkiye’de insanların kimlik grupları ile partiler iç içe geçmiştir. Bu durumda Türkiye’de kutuplaşmanın fazla olmasına neden olmaktadır.⁵⁸⁴ AKP ve MHP tarafları arasında yüksek bir grup üstünlüğü algısı bulunmaktadır. Bununla birlikte CHP ve HDP arasında grup üstünlüğü algısı daha düşüktür.⁵⁸⁵ Bu algının AKP ve MHP’nin, bir seçim ittifakı içerisinde olup meclis çoğunluğuna sahip olmaları olabilir. Nitekim, AKP uzun yıllardan beri yüksek oy oranı ile iktidara sahiptir.

Türkiye’de siyasi kutuplaşma o kadar fazladır ki bu kutuplaşma medyaya bile yansımaktadır. Siyasi konularda en fazla bilgi alınan araç televizyondur. Televizyon kanalları dahi siyasi görüşe göre takip edilmektedir. CHP taraftarları daha çok FOX, CNN, Halk TV kanallarını diğer parti taraftarlarına göre daha fazla izlemektedir. AKP taraftarları ise daha çok ATV, Kanal 24, TRT, A Haber kanallarını diğer parti taraftarlarına göre daha fazla izlemektedir.⁵⁸⁶

Türkiye meydana gelen kutuplaşma, etnisite ve mezhep kutuplaşmasından daha fazladır. Türkiye’de parti temelli bir kutuplaşma mevcut olup, AKP taraftarı olan seçmenler, diğer parti taraftarlarından kendini daha üstün görmektedir. Her grup kendi kimliğini yüceltmek için diğer grubu ötekileştirmekte, suçlamakta ve diğer gruba karşı ön yargı beslemektedir.⁵⁸⁷ Türkiye’deki kutuplaşma sosyal gerginliklere de sebep olma potansiyeli taşımaktadır. Hatta, gerekli önlemler alınmadığında veya gerginlik had safhaya ulaştığında güvenlik sorununu da neden olabilecek niteliktedir. Parti tabanındaki kutuplaşma, toplumsal ayrışmaya neden olmakta ve çatışma ihtimali barındırdığından uzlaşma ortamının oluşmasını da engellemektedir. Demokratik süreçlerin sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi için toplumsal kutuplaşmayı en azından azaltacak uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir.⁵⁸⁸

AKP-CHP koalisyonu, büyük koalisyonun teorik olarak tüm unsurlarını taşımaktaysa da iki parti arasında uzlaşma ortamının sağlanması çok zor gözükmektedir. Nitekim, 28 Haziran 1996 – 30 Haziran 1997 Doğru Yol Partisi ve Refah Partisi Koalisyonundan önce her iki partinin liderleri birbiri hakkında ağır eleştirilerde, kırıncı söz ve söylemlerde bulunmuşlardır. Daha sonra her iki parti de birbirilerine karşı sarf etmiş olduğu sözleri unutmuş ve koalisyon kurmuşlardır. Koalisyon kurulurken parti liderleri birbirilerini destekleyip, anlaşmaya vardıklarını ifade etseler de geçmişteki davranışları nedeniyle koalisyona olan inanç güçlü olmamıştır. Benzer bir durum AKP-CHP koalisyonu için de söz konusu olacaktır. Nitekim partiler, halkın önünde birbirlerine çok sert söylemlerde bulunup sonra koalisyon kurmak

⁵⁸⁴ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, s. 3.

⁵⁸⁵ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, s. 3.

⁵⁸⁶ *Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması*, s. 5.

⁵⁸⁷ Bilgiç, Koydemir ve Akyürek, s. 200.

⁵⁸⁸ Bilgiç, Koydemir ve Akyürek, s.202.

amacıyla bir araya geldiklerinde bu samimi olmayan bir davranış olarak değerlendirilmekte ve daha ilk başta koalisyona olumsuz bakılmasına neden olmaktadır.⁵⁸⁹

Büyük koalisyonun dünyadaki amacı kutuplaşmanın önüne geçmektir. Türkiye’de ise iki parti ve taraftarları arasında yoğun bir kutuplaşma bulunmaktadır. Her iki siyasal parti de büyük koalisyon oluşturulması için gerekli olan siyasal olgunluk ve anlayıştan yoksundur. Ayrıca AKP’nin de CHP’nin de birlikte koalisyon oluşturmak için herhangi bir niyeti ve somut bir adımı bulunmamaktadır. Kutuplaşmanın fazla olduğu, partiler arasında çok fazla fikir ayrılığı yaşandığı bir ortamda koalisyon oluşma ihtimali çok zordur. Ayrıca geçmiş dönemdeki tecrübeler göz önünde bulundurulduğunda böyle bir siyasi ortamda koalisyon oluşsa dahi koalisyonun sürdürülebilir olmayacağı açıktır.

⁵⁸⁹ Çakır, 2020, s. 34.

SONUÇ

Büyük koalisyonlar, Avrupa'da yaygın olarak kurulmaktadır. Avusturya, Finlandiya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Almanya, İtalya'da büyük koalisyon kurulmuştur. Daha da ötesi, akademik gelenek Almanya'yı büyük koalisyon devleti olarak görmektedir. Literatürdeki çalışmalar çoğunlukla Almanya'daki büyük koalisyonlar hakkındadır.

Büyük koalisyon kavramı Schmidt tarafından ortaya atılmıştır. Kriz dönemlerinde farklı ideolojik görüşlere sahip iki büyük partinin veya birbirine yakın oy oranına sahip birden fazla partinin bir amaç etrafında bir araya gelerek koalisyon oluşturmasına büyük koalisyon denir. Büyük koalisyonlar zorunlu birliktelikler olabildiği gibi, partilerin gönüllü olarak bir araya gelmesi ile de oluşabilmektedir. Zorunlu birliktelikler, hiçbir partinin tek başına iktidar olacak kadar yeterli olmadığı, hükümet kurulmadığında, savaş veya kriz gibi olağanüstü durumlarda kurulur. Gönüllü birliktelikler ise, partiler tek başına ulaşamayacağı politika hedeflerini gerçekleştirmek ve koalisyonun ayrıcalıklarından kendi seçmenlerinin faydalanması, aşırılık yanlısı partileri uzaklaştırmak için kurulmaktadır. Koalisyonun en önemli özelliği uzlaşmacı yapıya sahip olmasıdır. Büyük koalisyon ayrıca iç tehditleri azaltmaktadır.

Büyük koalisyonun en büyük avantajı seçmenlerin çoğunun parlamentoda temsil edilme imkânı bulmasıdır. Partiler, politikalarını yasalar aracılığıyla uygulayabilmektedir. Muhalefet partilerinin politikaları değiştirme potansiyeli de artmaktadır. Büyük koalisyonda koalisyona katılan partiler, eşit derecede kararlara katılmaktadır ve eşit derecede sorumludur. Sorumluluk ataması da eşit derecede olmaktadır. Koalisyona katılan partilerin yandaşları, kötü yönetimden diğer partiyi sorumlu tutacaktır. Bu durumda büyük koalisyona katılan partiler oy oranı en çok veya oy oranları birbirine yakın partiler olduğundan, her iki partinin de cezalandırılmaları birbirine yakın olacaktır.

Büyük koalisyonun en büyük dezavantajı, muhalefetin yokluğudur. Çünkü en çok oyu alan iki parti iktidara gelmektedir. Bu durum ise bir demokratik diktatörlük yaşanmasına neden olabilir. Büyük koalisyon ile güçlü bir hükümet, güçsüz bir muhalefet oluşturulur. Büyük koalisyonun bir diğer dezavantajı ise partiler arasındaki uzlaşının ortadan kalkma ihtimalidir. Bu durumda partiler, politika hedeflerini gerçekleştiremez ve sistemde tıkanma yaşanır. Büyük koalisyon, süper güç olacağından dolayı aşırılık yanlısı partilerin dışlanma olasılığı çok yüksektir. Ancak partilerin dışlanması tepki çekebilir ve aşırılık yanlısı parti sayısında artış görülebilir.

Büyük koalisyonların başarısı bir kriz durumunda ortaya çıkmaktadır. Zira olağan koşullarda veya ekonomi iyiye, refah ve huzur varken, partilerin koalisyona taahhütlerine uymaları zorlaşır. Ancak bir kriz döneminde öncelikli çözülmesi gereken sorunlar olduğundan daha fazla baskı hissedilmektedir. Bu durumda partilerin, koalisyon taahhütlerine uyma ihtimalleri

artar. Bir koalisyonun başarılı olması için, partilerin kendi çıkarlarından vazgeçmesi ve sürdürülebilir reformlar üretmesi gerekmektedir.

Büyük koalisyonun temel amacı krizi çözmektir. Büyük koalisyonlar kriz dönemlerinde ortaya çıkmakta ve sorunları acil bir şekilde çözmek için kullanılmaktadır. Krizler, öngörülemeyen, aniden ortaya çıkan, sistemin işleyişini etkileyen ve acil çözülmesi gereken olağanüstü durumları ifade etmektedir. Krizler, birçok sebeple ortaya çıkabilir. Doğal ve beşeri faktörler, kriz oluşumuna neden olabilmektedir. Bir ülkede siyasi, toplumsal veya ekonomik kriz yaşanabilir. Krizler birbirini tetikleyebilir ve aynı anda birden fazla kriz yaşanabilir. Krizler ani bir şekilde ortaya çıksa da belirli bir süreç içerisinde gelişmektedir. Bu nedenle krizlerin izleri sürülebilir. Krizlerin etkileri kısa veya uzun süreli olabilir. Önlem almak amacıyla kriz göstergelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Yatırımların azalması, cari açığın artması, yüksek enflasyon, işsizlik, banka borçlarındaki artış, kredilerin genişlemesi, döviz kurunda artma birer kriz göstergesidir.

Ekonomik krizler, siyasi krizleri de doğurabilmektedir. Hatta ekonomik krizler, bir ülkede meşruiyet krizine yol açarak iktidarın değişmesine bile neden olabilmektedir. Nitekim, Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler de zaman zaman siyasi krizleri tetiklemiştir. Türkiye’de krizlere çözüm olarak parlamenter sistemin değişmesi gerektiği tartışmaları, başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğine ilişkin nabız yoklamaları yapılmıştır. Nihayetinde, 16 Nisan 2017 tarihinde referandumla birlikte parlamenter sistem geleneğine son verilmiş ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yürürlüğe girmiştir. Yeni sistem, Türk usulü başkanlık sistemi olarak da adlandırılır. Bu sistem başkanlık sisteminden oldukça farklı yönler taşısa da başkanlık sistemi olarak değerlendirmek gerekir. Yeni sisteme, parlamenter sistemin yarattığı sorunlara çözüm bulmak, hızlı karar almak ve istikrarlı yönetim sağlanması amacıyla geçilmiştir. Ancak yeni sistem, cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatılması, yasamanın yürütme karşısında güçsüz durumda kalması, kuvvetler ayrılığının zedelendiği ve demokrasinin dolaylı olarak zarar gördüğü gerekçeleri ile eleştirilmektedir. Parti liderleri ise ülkede yaşanan ekonomik krize yeni sistemin neden olduğunu belirtmekte, bununla birlikte yeni sistemin siyasal bir krize de neden olduğunu söylemektedir. Türkiye’de enflasyon oranının fazlalığı, döviz kuru gibi göstergelere bakıldığında ve son dönemde yaşanan doğal afetler ile birlikte bir ekonomik kriz yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’de krizler yapılandırılma ile aşılmaya çalışılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin önerilmesinin bir nedeni de parlamenter sistemde koalisyon hükümetlerine sık rastlanılması ve koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığa neden olduğu düşüncesidir. Ancak siyasal sistem tek başına koalisyon oluşumuna neden olmaz. Hükümet sistemleri, koalisyon oluşmasını engellememektedir. Parlamenter sistemde, yarı-başkanlık sisteminde ve hatta başkanlık sisteminde büyük koalisyon kurulabilmektedir.

Türkiye’nin geçmiş dönem koalisyonları incelendiğinde tek parti iktidarlarına göre koalisyon hükümetlerinin ömrünün daha kısa olduğu ve istikrarsız olduğu görülmektedir. Türkiye’deki

koalisyon hükümetlerinin etkin ve verimli olduğunu söylemek zordur. Türkiye'nin ilk koalisyon tecrübesi aynı zamanda bir büyük koalisyon örneğidir.

Koalisyonlar, ortak bir amacı, iş birliğini, uzlaşmayı ve iletişimi gerektirmektedir. Bu dört unsurlardan herhangi birinin eksik olması, koalisyonun sona ermesine neden olur. Koalisyon oluşumunun birçok nedeni bulunmaktadır. Siyasal sistem, parti sistemi, ülkeni sosyolojik ve mali yapısı, siyasi partilerin talepleri, seçim barajı, seçim bölgesinin büyüklüğü, seçim sistemi, parti sayısı koalisyon oluşumunu etkilemektedir. Ancak koalisyonlara daha çok nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde rastlanır.

Koalisyonlar istikrarsız olduğu ve krize neden olduğu gerekçesi ile eleştirilir. Ancak her koalisyonun istikrarsız olduğu doğru değildir. Her koalisyonun kendi dönemi ve şartları ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira koalisyon süresine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Partiler arasındaki iletişimsizlik, koalisyon partilerinin sürdürülebilir uzlaşma temelini oluşturulamaması, partilerin kendi çıkarlarından daha üstün bir amaç için taviz vermemesi koalisyonların ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Türkiye'de koalisyon hükümetleri başta ideolojik görüşleri önemsemeyerek, uzlaşma ortamını sağlamışlarsa da istikrarlı olamamışlardır. Demokrasiyi baltalayan darbeler de partilerin özgür bir ortamda siyaset yapmasına engel olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin koalisyon deneyimleri, pek de olumlu sonuçlanmamıştır. Türkiye'de koalisyon hükümetleri istikrarsız olsa da Batı Avrupa'da istikrarlı koalisyon hükümetleri görülmektedir. Bu durumda Türkiye'nin siyaset anlayışı değişirse Türkiye'de istikrarlı koalisyonlar görülebilecektir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde partilerin gerçekleştirmiş olduğu seçim ittifakları incelendiğinde, partilerin geçmişte de olduğu gibi ideolojik görüşlere pek fazla önem vermediği görülmektedir. Her ne kadar yeni sisteme geçilmesinin bir nedeni de koalisyonların olumsuz etkilerinden kaçınmaksa da cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de koalisyon uygulanabilir. Elbette parlamenter sisteme nazaran başkanlık sisteminde koalisyon oluşturmak daha zordur. Nitekim başkan yönünden koalisyonun bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Başkanlık sisteminde koalisyonun avantajları da bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının partisi parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığında, diğer partilerin destekleri ile politikalar yasalaştırılabilir. Yapılan çalışmalar koalisyonların, etkin ve istikrarlı bir yürütme sağladığını ortaya koymuştur. Yeni sistemde meclis seçimleri ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin eş zamanlı yapılması, nispi temsil sisteminin uygulanması, seçimde baraj öngörülmesi, cumhurbaşkanlığı seçiminin iki turlu olması partilerin ittifak yoluyla koalisyon yapmasını neredeyse zorunlu kılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, büyük koalisyon kurulması mümkündür. Demokrasi ve uzlaşma kültürü, koalisyon uygulanan ülkelerde gelişmektedir. Büyük koalisyon hem parlamentoda daha fazla kişinin temsil edilmesini sağlamakta hem de krizlerin çözümü için son çare olarak görülmektedir. Ancak Türkiye'de yasama ile yürütme arasındaki dengesizlik koalisyon oluşumunu etkileyecektir. Cumhurbaşkanının güçlü ve geniş yetkilerle donatılmış olması nedeniyle parlamento zayıf durumdadır. Koalisyon için uygun koşulun oluşması için

parlamentonun da güçlü yetkilerle donatılması gerekir. Bu durumda cumhurbaşkanı ile meclis arasında denge oluşacaktır. Parlamenter sisteme dönmek krizin üstesinden gelmek için tek başına yeterli değildir.

Türkiye’de şu an (2023 yılı) bir ekonomik kriz yaşanmaktadır. Siyasi aktörler de ülkede bir kriz olduğunu kabul etmekte ve bu krizin atlatılacağına inanmaktadır. Ekonomik krizler, siyaseti ve idari yapıyı, sistemin işleyişini ve sosyal yapıyı, kısa veya uzun dönemde, doğrudan veya dolaylı olarak önemli ölçüde etkilemektedir. Krizin etkilerine toplumsal veya siyasal tepkiler verilmesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Toplumun krize olan tepkisi, siyasi otoriteyi etkilemektedir. Bu durumda Türkiye’de büyük koalisyon oluşturulması için gerekli olan ilk şart sağlanmıştır.

Türkiye’de 14 Mayıs 2023 tarihinde genel seçim ve cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, son yirmi yılda olduğu gibi birinci parti AKP, ikinci parti CHP’dir. AKP, merkez sağda yer alan bir parti iken CHP, merkez solda yer alan bir partidir. Bu durumda seçim sonuçlarına göre Türkiye’de CHP-AKP koalisyonu bir büyük koalisyon oluşturabilir. Ancak her iki partinin tabanındaki kutuplaşma nedeniyle koalisyonun başarıya ulaşması zor olacaktır. Nitekim, 2015 genel seçimlerinden sonra hükümetin kurulamaması nedeniyle CHP ve AKP arasında istikşafi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda parti kitlelerinin taleplerinin farklı olması nedeniyle koalisyonun uzun dönemde başarı sağlayamayacağı düşünülmüştür.

Kısaca, Türkiye’de büyük koalisyon uygulanması için teorik olarak herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak büyük koalisyonun başarıya ulaşması için yasamanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanı geniş yetkilerle donatılmıştır. Fren-denge mekanizmasının sağlıklı işleyebilmesi için Meclisin de karşı yetkilerle donatılması gerekmektedir. Türkiye’de başarılı bir büyük koalisyon gerçekleştirilmesi için uzlaşma ve anlayışa dayalı bir siyasi kültürün yerleşmesi gerekmektedir. Türkiye’de siyasi parti temelli belirgin bir kutuplaşma mevcuttur. Bu kutuplaşmanın azaltılması için çalışmalar yapılmalıdır. Aksi halde koalisyona katılan partilerin aldığı politika kararlarından parti kitleleri memnun olmayacaktır. Bu durum ise seçmenlerin tepki göstermesine neden olacak ve etkin bir yönetim sağlanmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıl, Murat. Başkanlık Sisteminde Koalisyonlar. *TBB Dergisi* 149, (2020):1-50.
- Ahmad Feroz. Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980), (çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayınları, 1996.
- Aichholzer, Julian ve Willmann, Johanna. Forecasting Austrian National Elections: The Grand Coalition Model. *International Journal of Forecasting*, 30, (2014):55-64.
- Akçalı, Pınar. “Siyasal İstikrar ve Başkanlık Sistemi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği”, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz* içinde, Ed. İhsan Kamalak. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007.
- Akçay, Ümit. Türkiye’de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz. *Toplum ve Bilim* 147, (2019):46-70.
- Aktan, Coşkun Can. Ve Şen, Hüseyin. Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı* 2/42, (2001).
- Al, Hamza. Başkanlık Sistemi Üzerine: Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Zayıf Halkası Parlamento. *Bilgi* 22/1, (2020):14-44.
- Alkan, Haluk. *Geleceğin Türkiye’sinde Yönetim*. İstanbul: İlke Yayınları, 2019.
- Alptekin, Gökhan. *Sürdürülebilir Siyaset: Türkiye’de 1950-2015 Arasında Kurulan Tek Parti Hükümetleri İle Koalisyon Hükümetlerinin İstikrar Açısından Karşılaştırılması*. 1-35, 2021.
- Erişim Tarihi 12.05.2022
https://www.academia.edu/33405257/Surdurulebilir_Siyaset_Turkiyede_Koalisyon_ile_Tek_Parti_Hukumetlerinin_Istikrar_Acisindan_Karsilastirilmesi
- Asunakutlu, Tuncer. Safran, Barış. Ve Tosun, Elif. Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1, (2003):141-163.
- Bakan, Selahaddin ve Özdemir, Hakan. “Sosyal Politika Açısından CHP ve AKP’nin Karşılaştırılması”, *Spring* 3/1 (2012): 22-50.
- Balaban, Osman. Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye 'de Kamu Yönetimi Reformu, *Çağdaş Yerel Yönetimler* 13, (2004): 5-18.
- Bilgiç, Mehmet Sadi, Koydemir Fatma Serap ve Akyürek Salih, “Türkiye’de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi”, *Bilgi Stratejisi* 6/11, (2014): 163-205.
- Beriş, Hamit Emrah. *Türkiye’de İdeolojiler ve Siyaset: Liberalizm. Muhafazakarlık ve Kemalizm’in Farklı Görünümleri*. Ankara: Kadim Yayınları, 2022.

Bilgiç, Mehmet Sadi ve Koydemir, Fatma Serap ve Akyürek, Salih. "Türkiye'de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi", *Bilgi Stratejisi* 6, sy. 11, (2014): 163-205.

Bora, Tanıl. *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Boyraz, Cemil. "Krizden Sonra? Küresel Kriz Sonrası Siyasi-İktisada Genel Bir Bakış", *Siyasi İktisat ve Küresel Kapitalizm 21. Yüzyıl, Bugün ve Yarın* içinde, Der. Robert Albritton, Bob Jessop, Richard Westra, Çev. Can Cemgil, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Bulut, Cahit. "Kartel Parti ve Kartel Devlet", Nirvana Sosyal Bilimler Sitesi, 30 Ocak 2020

Çaha, Ömer. "Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP". *Muhafazakar Düşünce* 3/9-10, (2006):9-21.

Çakır, Enes Malik. 1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 6, (2020):19-37.

Çeliker, Derya. "1960-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu". Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Çilliler, Yavuz. "Siyasal Krizler ve Karşılaştırmalı Yöntem" Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler Bildirileri, 1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi, Yozgat, 2018:31-46. (E book: ISBN 978-605-2276-01-3)

Darıcan, Mehmet Fatih. Ekonomik Krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 5/17, (2013):39-46.

Demirkol, Özhan. Ve Çoban Balcı, Aslıhan. Türkiye'de Seçim İttifakları: 1950-2018. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 22/2, (2021):350-377.

Dinler, Veysel. (2020) "Cumhurbaşkan(lığ)ı İşlemlerinin Uygulamada Denetimi ve Kanunsuz Emir", Cumhurbaşkanının İşlemleri Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi – *Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı*, (ed.) Oktay Uygun ve Egemen Esen, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, (2020): 485-517.

Dursunoğlu, İsmail. "Türkiye'de Yaşanan Siyasal Krizlerin Aşılmasında Liderlik Faktörü: Devlet Bahçeli Örneği", *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler Bildiriler*, 1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi, Yozgat, 2018:168-182. (E book: ISBN 978-605-2276-01-3).

Esenyel, Zafer Zeynep. Arnold Gehlen'de Kültürel Kriz ve Tarihin Sonu, *Temaşa Felsefe Dergisi* 13, (2020):171-187.

Fırat, Emine. Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politikası, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/17, (2009):501-524.

Genç, Fatma Neval. Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Kriz Yönetimi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/16, (2017):219-240.

Göze, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta, 2013.

Gözler, Kemal. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin Uygulamadaki Değeri: Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço, 2019. Erişim Tarihi. 12.05.2022. <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm>

Gözler, Kemal. Kemal Gözler, “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-1: Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Güçlendirilmiş Parlâmenter Sistem mi, Yoksa Yarı-Başkanlık Sistemi mi Getiriyor?”, 3 Aralık 2022. Erişim Tarihi. 17.04.2023 [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-1: Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Güçlendirilmiş Parlâmenter Sistem mi Yoksa Yarı-Başkanlık Sistemi mi Getiriyor?](#)

Gözler, Kemal. “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-2: Anayasa Değişikliği Önerisi Neden Tek Adam Rejimini Engelleyemez?”, 5 Aralık 2022. Erişim Tarihi. 17.04.2023 [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-2: Anayasa Değişikliği Önerisi Tek Adam Rejimine Neden Son Veremez?](#)

Gözler, Kemal. “Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-3: Türkiye İçin Parlâmenter Hükûmet Sistemi Neden Şarttır?”, 7 Aralık 2022. Erişim Tarihi. 17.04.2023 [Altılı Masanın Anayasa Değişikliği Önerisi Hakkında Eleştiriler-3: Türkiye İçin Neden Parlâmenter Hükûmet Sistemi Şarttır?](#)

Gülener, Serdar. Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore, *SETA*, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, 2016.

Gür, Timur Han. Ve Tosuner, Ayhan. Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1, (2002):9-36.

Jacoby, Wade. Grand Coalitions and Democratic Dysfunction: Two Warnings from Central Europe. *Government and Opposition*, 52/2, (2017):329–355.

Karacan, Rıdvan. Phillips Eğrisi Yaklaşımı İle Türkiye’de Enflasyon Ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 4/10, (2018):241-249.

Karatepe, Selma. Ve Kurnaz, Salim. Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi: İngiltere Örneği Üzerinden Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 46/1, (2019):77-104.

Kartal, Nazım. ve Demirhan, Yılmaz. “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi ve Yeni Sistemin Kamu Yönetimine Yansımaları”, *Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, Ed. Yılmaz Demirhan, Seyfettin Aslan, Ahmet Vedat Koçal, 573-589. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

Kazdal, Nilay. "Türkiye'de 1970 Sonrası Kurulan Koalisyon Hükümetlerinde Demokrasi Anlayışı". Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

Kılınc, Özgür. Ve Bayçu, Sevil. Kriz İletişiminde Duygular ve Kültür: Karma Bir Araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (2020):73-103.

Kibritçioğlu, Aykut. Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı*, (2001):1-17.

Koçal, Ahmet Vedat. "İktisat-Siyaset Bütünlüğü Bağlamında Bir Siyasal Dönüştürücü Olarak Ekonomik Kriz", Türkiye'de Devalüasyonlar ve Siyasal Değişme İlişkisi Örneği, V. International Conference on Economics January, Rome, (2017).

Kontacı, Ersoy. Siyasî İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz. *TBB Dergisi* 123, (2016):33-58.

Kutlu, Önder. Ve Kahraman, Selçuk. "Türk Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi" Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları içinde Ed. Ferhat Uslu, 1-26, Sakarya: Beş Köprü Yayınları, 2017.

Marié, Awenig. European Parliament: Is The Grand Coalition Really A Thing Of The Past? *European Political and Governance Studies-Bruges Political Research Papers* 75, (2019):1-32.

Menek, Abdullah. 367 Garabeti ve 2007 Referandumunu, *Şehir ve İrfan* 4, (2017):11-12.

Merkel, Wolfgang. Ve Weßels, Bernhard., (2008). On The Horns Of A Dilemma. The Imperative Of A Grand Coalition Is Risky – Especially For The Social Democrats. *German Policy Studies* 4/2, (2008):157-166.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem 1 Cilt 13. Birleşim, (1961):118-127.

Morini, Marco. ve Loveless, Matthew. Losers Together? Grand Coalitions in The EU Member States. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica*, 51, (2021):404-418.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer. *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 1*. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer. *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 2*. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.

Önder, İzzettin. Krize Nasıl Yaklaşabiliriz? *Mülkiye Dergisi*. 43/1, (2019):175-184.

Önder, İzzettin. Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (2009):12-25.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2021.

Özer, M. Akif. ve Özmen, Burak. Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi, *Strategic Public Management Journal*, 3, (2017):17-34.

Özgişi, Tunca. “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde İlk Koalisyon Hükümeti (1961–1962)”, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

Özkeçeci Taner, Binnur. Koalisyon Hükümetleri ve Türk Dış Politikasının Oluşturulması, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi.*, 271-287, Ankara: Nobel Yayın, 2012. Erişim Tarihi. 12.05.2022

<https://d.docs.live.net/eb172fdea3fadb1e/Masaüstü/tez%20okuma%20metinleri/KOALİSYON/OOOkolisyon%20Hükümetleri%20-%20Binnur%20ÖZKEÇECİ.pdf>

Öztürk, Namık Kemal. Ve Tozak, Eren. “Cumhurbaşkanının Yargı Organlarına Yaptığı Atamaların Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Üzerine Etkileri”, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi 6. Bildiri Kitabı, Ed. Ramazan Armağan ve Hamza Kahrıman, 179-187, Manisa: Turkuaz Kongre Eğitim Yayıncılık, 2019.

Plescia, Carolina., Kritzingler, Sylvia. Ve Spoon, Jae Jae. Who’s To Blame? How Performance Evaluation and Partisanship Influence Responsibility Attribution in Grand Coalition Governments. *European Journal of Political Research*, (2021):1-18.

Reutter, Werner. Constitutional Politics in East Germany and the Grand Coalition State. *Perspectives on Federalism* 8/3, (2016):23-44.

Schmidt, Manfred G. “Germany The Grand Coalition State” (2015): 1-44. Erişim Tarihi. 02.01.2023 https://www.uniheidelberg.de/md/politik/personal/schmidt/schmidt_grand_coalition_state_4th_edition.pdf

Schmidt, Manfred G. “Germany The Grand Coalition State”, *Comparative European Politics Third Edition* içinde, Ed. Josep M. Colomer, 58-94, NewYork: Routledge, 2008.

Seidmann, Daniel J. A Theory of Gradual Coalition Formation. *Review of Economic Studies*, 65, (1998):793–815.

Sobacı, Zahid. Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler. *Seta Perspektif*, 109, (2015):1-8.

Strohmeier, Gerd. *Grand Coalitions – Political Reasons and Political Impacts, Thesis Paper, Germany*, 2007. Erişim Tarihi. 21.01.2023

<https://web.archive.org/web/20120208161514/http://www.psa.ac.uk/2007/pps/Strohmeier.pdf>

Sümer, Osman. “Ekonomik Krizler ile Siyasal Krizlerin İlişkisi: Demokratikleşme ve Demokratikleşmenin Geriçevrim Süreci (Türkiye Örneği)”, *Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler Bildiriler*, 1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi, (2018):130-149. (E book: ISBN 978-605-2276-01-3).

Switek, Niko. ve Linhart, Eric. "New Coalition Forms As Alternatives To CDU-SPD Grand Coalitions On The German Länder" Level. The 12. ECPR General Conference, Hamburg/Germany, (2018):1-23.

Tağraf, Hasan. ve Arslan, N. Talat. Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4/1, (2003):149-160.

Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

Turgut, Ahmet. Türleri Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20/4-5, (2007):35-46.

Ustabulut, Batuhan. "Türkiye'nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları", 5. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2*, Isparta, 2016.

Vegetti, Federico., Poletti, Monica. Ve Segatti, Paolo. Availability or Disengagement? How Italian citizens reacted to the two-faced Parliamentary Grand Coalition Supporting The Monti Government. *Polis* 28/1, (2014):61-84.

Yalman, Galip. Neoliberalizm, Kriz ve Devlet. *Mülkiye Dergisi* 43/1, (2019):185-192.

Bülent Yavuz, 2007 Anayasal Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1-2, (2008):1173-1214.

Yıldırım, Umut Turgut. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Eleştirileri: Türkiye'de Muhalefet Partileri Üzerinden Bir İnceleme, *The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79, (2020):509-524.

Yıldız, Naciye. Habermas'ın Meşruiyet Krizi Teorisi ve Türkiye. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22, (2019):159-173.

İnternet Kaynakları:

Adalet Partisi, Tarihçe. Erişim Tarihi. 04.04.2023 [Adalet Partisi Tarihçe \(ap.org.tr\)](http://adaletpartisi.org.tr)

AFAD. Erişim Tarihi. 07.04.2023 [AFAD | deprem.gov.tr](http://afad.gov.tr)

Bağımsız İletişim Ağı, (2015, 3 Ağustos). Erişim Tarihi. 12.09.2023 [AKP - CHP İstikşafi Görüşmelerinin Kronolojisi - bianet](http://bianet.org)

Birgün (2022, 12 Nisan). Erişim Tarihi: 15.04.2023 <https://www.birgun.net/haber/bahceli-den-ekonomik-kriz-elestirilerine-yanit-vatan-olmadiktan-sonra-az-yesek-ne-olur-cok-yesek-neye-yarar-383899>

Birgün, (2023, 24 Mart). Erişim Tarihi. 08.04.2023 [HÜDAPAR: Seçime AK Parti listelerinden gireceğiz \(birgun.net\)](http://birgun.net)

Bizim Aksu, (2015, 13 Ağustos). Erişim Tarihi. 12.09.2023 [AK P Tarti - CHP koalisyon görüşmesi olumsuz sonuçlandı - SİYASET - bizimaksu.com](https://www.bizimaksu.com)

Cumhuriyet Gazetesi, (2020, 10 Ağustos). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [Ahmet Davutoğlu'ndan ekonomik kriz tepkisi: "Burası çok önemli diyen beyler..." \(cumhuriyet.com.tr\)](https://www.cumhuriyet.com.tr)

Cumhuriyet Gazetesi, (2022, 25 Temmuz). Erişim tarihi: 7 Nisan 2023. Erdoğan'dan bir garip ekonomik kriz savunması: 'Battık diyorlar; herkesin altında arabası var' (cumhuriyet.com.tr)

Cumhuriyet Gazetesi, (2022, 6 Ağustos). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [Ali Babacan: Bu ülkede sadece ekonomik kriz yok, Kürt sorunu da var \(cumhuriyet.com.tr\)](https://www.cumhuriyet.com.tr)

Cumhuriyet Halk Partisi, (2022, 12 Şubat). Erişim Tarihi 08.04.2023 [Altı Siyasi Parti Genel Başkanının Ortak Açıklaması - Cumhuriyet Halk Partisi \(chp.org.tr\)](https://www.chp.org.tr)

Cumhuriyet Halk Partisi, (2022, 28 Şubat). Erişim Tarihi. 17.04.2023 [https://chp.org.tr/haberler/guclendirilmis-parlamenter-sistem-mutabakat-metni-mzalandi](https://www.chp.org.tr)

Cumhuriyet Halk Partisi. Erişim Tarihi. 05.01.2024 [https://chp.org.tr/chp-tarihi](https://www.chp.org.tr)

Diken, (2022, 1 Ekim). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [Erdoğan ekonomik krizin 'farkında': Endişeleri gayet iyi biliyoruz - Diken](https://www.diken.com.tr)

Gazete Duvar, (2022, 8 Temmuz). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [Babacan tarih verdi: Kriz ortamı 6 ayda rahatlar \(gazeteduvar.com.tr\)](https://www.gazeteduvar.com.tr)

Gazete Duvar, (2023, 7 Nisan). Erişim Tarihi. 08.04.2023 [DSP'den Erdoğan'a destek \(archive.org\)](https://www.archive.org)

Gelecek Partisi, (2022, 27 Kasım). Erişim Tarihi. 17.04.2023 [guclendi-ri-lmi-s-parlamenter-sistem-anayasa-degi-si-kli-gi-oneri-si-1669748694-tr.pdf \(gelecekkpartisi.org.tr\)](https://www.gelecekkpartisi.org.tr)

Haber Gazetesi, (2019, 28 Şubat). Erişim Tarihi. 05.01.2024. [https://www.habergazetesi.com.tr/kilicdaroglu-kriz-derinlesiyor](https://www.habergazetesi.com.tr)

Haberler, (2023, 14 Şubat). Erişim tarihi: 7 Nisan 2023. [10 ili vuran depremde hayatını kaybedenlerin sayısı 31 bini geçti - Haberler](https://www.haberler.com)

Halk, (2023, 22 Şubat). Erişim Tarihi. 07.04.2023 [https://halktv.com.tr/gundem/il-il-son-durum-depremde-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-720603h](https://www.halktv.com.tr)

Halkın Sesi, (2015, 5 Ağustos). Erişim Tarihi. 12.09.2023 [https://www.dogubayazithalkinsesi.com/haber/akp-chp-koalisyon-gorusmelerindeki-5-dugum-noktasi-28596.html](https://www.dogubayazithalkinsesi.com)

İyi Parti. Erişim Tarihi. 20.11.2022 [https://iyiparti.org.tr/sayin-erdogan-ve-ucube-sistemi-sebep-yasadigimiz-ekonomik-kriz-sonuctur](https://www.iyiparti.org.tr)

Karar, (2020, 24 Eylül). Erişim Tarihi. 08.04.2023 [Kılıçdaroğlu: Kriz yok ekonomik buhran var \(karar.com\)](#).

Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Grup Toplantısı, (2016, 11 Ekim). Erişim Tarihi. 03.01.2023. https://mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4136/mhp/BMM_Grup_Toplantisi_Konusmasi.html

Rudaw, (2022, 29 Ağustos). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [Erdoğan yüksek enflasyon nedeniyle halktan... | Rudaw.net](#)

Son Dakika, (2023, 6 Şubat). Erişim Tarihi. 07.04.2023 [10 ilde hissedilen 7.7'lük deprem sonrası Kahramanmaraş'tan ilk görüntüler! Çok sayıda binada yıkım var - Son Dakika](#)

Sözcü, (2018, 20 Şubat). Erişim Tarihi. 08.04.2023 [Cumhurbaşkanı Erdoğan AKP-MHP ittifakının ismini açıkladı: Cumhuriyet İttifakı - Son Dakika Haberleri \(archive.org\)](#)

Star Gazetesi, (2022, 30 Eylül). Erişim Tarihi. 05.01.2023 <https://www.star.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-kendi-ozgun-ekonomi-modelimizi-olusturduk-haber-1739894/>

TCCB, (2022, 5 Ekim). Erişim Tarihi. 20.11.2022 [T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI : “Küresel ekonomik kriz gelişmiş ülkeleri dahi sarsarken biz büyümeyi sürdürdük” \(tccb.gov.tr\)](#)

TRT Haber, (2023, 24 Mart). Erişim Tarihi. 08.04.2023. [Cumhuriyet İttifakı genişledi - Son Dakika Haberleri \(trthaber.com\)](#)

Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması, The Black Sea Trust for Regional Cooperation, A Project Of The German Marshall Fund, (2018): 1-7. Erişim Tarihi. 10.09.2023 [bilgi-goc-merkezi-kutuplasmanin-boyutlari2017-ozet-bulgular.pdf](#)

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. Erişim Tarihi. 22.11.2022 https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html

Türkiye Gazetesi, (2023, 22 Mart). Erişim Tarihi. 08.04.2023, [Cumhurbaşkanı Erdoğan müjdeyi verdi: En düşük emekli maaşı 7 bin 500 TL oldu \(turkiyegazetesi.com.tr\)](#)

Türkiye İstatistik Kurumu, (2022, 3 Kasım). Erişim Tarihi. 22.11.2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Ekim-2022-45799&dil=1>

Türkiye İstatistik Kurumu, (2022, 15 Kasım). Erişim Tarihi. 22.11.2022 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz-Eylul-2022-45656>

Türkiye İstatistik Kurumu, (2023, 23 Mart). Erişim Tarihi. 05.01.2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390>

Türkiye İstatistik Kurumu, (2023, 3 Mart). Erişim Tarihi. 05.01.2024. [TÜİK Kurumsal \(tuik.gov.tr\)](https://tuik.gov.tr)

Türkiye İşçi Partisi, *Seçim Beyannamesi* (2018, 19 Mayıs). Erişim Tarihi. 03.01.2024. [TİP Seçim Beyannamesi - Türkiye İşçi Partisi \(tip.org.tr\)](https://tip.org.tr)

T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, (2019, 27 Ağustos). Erişim Tarihi. 12.09.2023 [7 Haziran 2015 seçimleri sonrası koalisyon görüşmelerinde neler olmuştu? \(t24.com.tr\)](https://t24.com.tr)

Yeniçağ Gazetesi, (2019, 23 Temmuz). Erişim Tarihi. 12.09. 2023 [İstiksafi tanığından müthiş açıklama!.. \(yenicaggazetesi.com.tr\)](https://yenicaggazetesi.com.tr)

Yeniçağ Gazetesi, (2021, 23 Kasım). Erişim Tarihi. 15.09.2023 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/karamollaoglundan-erdogana-ekonomik-kurtulus-savasi-tepkisi-bunun-adi-olsa-olsa-almi-yonetimidir-488608h.htm?ysclid=lr09h4f5yh693676142>

Yeniçağ Gazetesi, (2022, 10 Şubat). Erişim Tarihi. 05.01.2024. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/iyi-parti-genel-baskani-meral-aksener-bu-kriz-tarihe-erdogan-krizi-olarak-gececek-turkiye-bu-krizi-daha-fazla-tasiyamaz-508619h.htm>

Yüksek Seçim Kurulu. “Siyasi Partilerin Çıkardığı Milletvekili Sayıları”. Erişim Tarihi. 06.06.2023. [MİLLETVEKİLİ DAĞILIMI \(ysk.gov.tr\)](https://ysk.gov.tr)

Yön Haber, 15.12.(2021, 15 Aralık). Erişim Tarihi. 08.04.2023 [Ekonomik krizde de muhalefeti suçlayan Devlet Bahçeli'den OHAL iddialarına yanıt - Yön Haber \(yonhaber.com\)](https://yonhaber.com)

